

T A R T A L O M

▶	3	HÁY JÁNOS	
		Munka, Egyedül, Alkímia	(versek)
▶	6	NÁDASDY ÁDÁM	
		A bohócot nem bántják, Vízisí, Építkezés, lábatlankodás, Padlizsán	(versek)
▶	8	SZŐCS GÉZA	
		A dakota látogatása (I. Bennszülött voltam Benniszilvániában, II. Füst a Parlamentben)	(versek)
▶	10	BECK TAMÁS	
		Anti-Sámson, Visszaminősítve, Szomszédok, Moraj	(prózák)
▶	13	TÓTH ERZSÉBET	
		Nincs többé	(vers)
▶	17	ANTAL BALÁZS	
		Az öregeink a földbe vesztek és föld megrohadt tőlük, A kérdés	(versek)
▶	22	ACZÉL GÉZA	
		(szino)líra, torzósótár	(versek)
▶	25	KÖTTER TAMÁS	
		Mindenki a napra tör	(elbeszélés)
▶	32	ACSAI ROLAND	
		A kabátzsebemben, Mint a kedvenc versemben, Máté, Márk és Lukács, Mielőtt elutaztál	(versek)
▶	34	KISS GEORGINA	
		Sötét évszak, Magadra, Keresztléc	(versek)
▶	36	BÁTHORI CSABA	
		Gyimes	(versek)
▶	38	HALMAI TAMÁS	
		„A költészet is egyfajta ima” – Beszélgetés Báthori Csabával	
▶	46	KÜRTI LÁSZLÓ	
		dal, vadászat, a delphoi jósnő panaszára	(versek)
▶	48	HORVÁTH VERONIKA	
		titokleső, képmások, korcsolya, képződmény	(versek)
▶	50	MOLNÁR VILMOS	
		Rendhagyó mesék felnőtteknek	
▶	53	MOHÁCSI BALÁZS	
		hegyről legördülő, oktáv, titkosan beszél, liliumutca / tűzoltóutca, 156103	(versek)
▶	56	TOMAI ATTILA	
		Istria	(versek)
▶	59	FELTIZI-VERESS ANDRÁS	
		Egy értelmezés műve	(elbeszélés)

▶	63	SZIL ÁGNES Legális drogot árulunk – <i>Egy s más az irodalomtanításról</i> (esszé)
▶	71	KISS LÁSZLÓ Nagyon is kötelező – <i>A Bárka-Bárkaonline középiskolai rovatai</i> (esszé)
		*
▶	73	NEM KÖTELEZŐ <i>Halmai Tamás: Életre-halálra (Tolszto: Ivan Iljics halála), Szakács István Péter: Szindbád új útra kél, Tóth Krisztina: Thomas Mann kisregényéről (A Tonio Kröger)</i>
▶	78	ÜZENET A PALACKBAN <i>Szabó T. Anna: A látás erotikája (Shakespeare LXXV. szonett), Korpa Tamás: Johann Wolfgang Goethe: Wanderers nachtlid, Limpár Ildikó: Téli szex-spiritualitás mozdony (Walt Whitman: Téli mozdony), Falusi Márton: Nagy László: Ki viszi át a szerelmet?</i>
▶	83	A JÓ TANULÓ FELEL <i>Csabai László: A csinyovnyik és a halál (Csehov: A Csinovnyik halála), Potozky László: Bogárpáncél (Kafka: Az átváltozás) Onagy Zoltán: Törékeny (Déry Tibor: Szerelem)</i>
▶	87	SZABÓ LÁSZLÓ Száműzöttek – <i>Vitairat a humán szakos pedagógusokhoz</i> (esszé)
		*
▶	93	BAKONYVÁRI M. ÁGNES Egyetemessé érlelt provinciális emberi és művészi értékek (tanulmány) Széri-Varga Géza alkotói magatartásában
▶	101	KOVÁCS GERGELY Széri-Varga Géza – <i>A katinyi mártírok emlékművéről</i> (esszé)
▶	103	CS. TÓTH JÁNOS <i>A Transcius csodája – Reformáció 500, Várkonyi 70</i> (esszé)
		PAPÍRHAJÓ
▶	105	ORCSIK ROLAND <i>Bírodalmak, Pakolás, Karalábé, Um-baka-um-bak</i> (versek)
▶	107	KISS LEHEL <i>A Téma és a Költő, Ricsi és a Nagy Képzelőművész, A gyertyalángillat-gyűjtő</i> (mesék)
▶	109	MÉSZÖLY ÁGNES <i>A Berger-jelenség – Nyulász Péter: Berger Szimat Szolgálat</i> (kritika)
		FIGYELŐ
▶	111	PÉCSI GYÖRGYI <i>Mindent bele egy könyvbe – Szávai Géza: Makámaszútra</i> (kritika)
▶	115	KOLOZSI ORSOLYA <i>Megtartó nő(k) – Ugron Zsólna: Hollóasszony</i> (kritika)
▶	117	MOLNÁR ZSÓFIA <i>Lassításávok verspályán – Ármos Lóránd: A kiltternani ősz, Dimény H. Árpád: Levelek a szomszéd szobába, Noszlopi Botond: Leállósáv</i> (kritika)
▶	121	CSEHY ZOLTÁN <i>„Latin világban – Géczy János: Törek</i> (kritika)
▶	125	DÁVID PÉTER <i>Zajló Tisza – Orcsik Roland: Harmadolás</i> (kritika)

Munka

Először ünit,
minden reggel
emel kezed.
Az talán enné,
négytíz egész éjjel,
mondhatni éhen volt.

Isi é korra
valami meleget,
s vár ut követően
fog korra a tudományos,
tevéységet kerültre ontológiai
tematikájú munkához.

A címe már félig,
mondta a vendéglőben,
ahová chédelni járt,
kimeu van.

A lét, mondta, s hogy
a másik felén
még gondolkodik.

Háty János

Munka

Először ürít,
minden reggel
ezzel kezdi.
Aztán eszik,
végül is egész éjjel,
mondhatni, éhen volt.
Iszik hozzá
valami meleget,
s csak ezt követően
fog hozzá a tudományos,
tárgyát tekintve ontológiai
tematikájú munkához.
A címe már félig,
mondta a vendéglőben,
ahová ebédelni járt,
készén van.
A lét, mondta, s hogy
a másik felén
még gondolkodik.

Egyedül

1.
Egyedül lenni, mint
templomban az egér.
Fogat rágni és
könyörögni valamiért.
Adj nekem, adj nekem,
de nem ad senki sem.
Ott állsz az ablakban,
a saját árnyékodban,
ott állsz, de nem dobnak
se vacsorát, se garast.

Egyedül lenni, mint
templomban az egér.
Könyörögni vagy
zúgolódni valamiért,
de nincs válasz,
csak a híveknek

mutogatja magát
egy rohadt nagy bálvány,
vagy egy kicsike isten.

2.
Templomban egyedül,
ki segít és kinek.
Egyik sem én vagyok,
szemét kis játszma ez,
koldusbotra jutni
egyenest így lehet.
És én pont oda,
pont oda jutottam.

Templomban kisegér,
előttem pap,
körülöttem egy
csomó ember.
Ez van, ezt hinni
sem kell,
fölöttem talán isten,
csak én vagyok,
csak én vagyok,
annyira itt lent.

Alkímia

A kezem remeg.
Valaki nem érez
sem értem,
sem ellenem.
Megnézem, mit írtam,
mit ettem, mit ittam.
Ennyi maradt,
ennyi egy ember

A bohócot nem bántják

Voltak velem bajok, de azokat
egy mosollyal tudtam enyhíteni,
a bohócot nem bántják, csak kicsit
elundorodnak.

Voltak velem bajok, de társaim
úgy fogták föl, hogy velük van a baj.
Már szinte szégyelltem, hogy énvelem
kivételeznek.

A bajok végképp kibökték a zsákot,
mikor keserves gyaloglás után
egy kellemetlen, mocsaras helyen
letáboroztunk.

De aztán mindez megennyhült, mikor
én minden ok nélkül zokogni kezdtem.
A társak néztek. Tudták: íme, végleg
bajba kerültem

Vízisí

A vízisíre hasonlít a létem:
az is csak sebességben űzhető,
ha lassul, elkezd nevetségesen
merülni, lábán már csak akadály
a síléc, amely addig szárnyakat
adott neki. Kapálódzik hülyén,
mint ázott pók. De amíg fönn hasít,
áll boldogan és büszkén, áll rohanva,
nem tudja, hogyan indult, még kevésbé,
hogy hogy lesz ennek vége? Ha lelassul,
majd ázott pókként kapálódzik ő is?

Építkezés, lábatlankodás

Ha élni akar, egy sáros gödör
fölött ugrál az ember, át és vissza,
a nadrágszára egy ideig tiszta,
de aztán besározza a gyönyör,

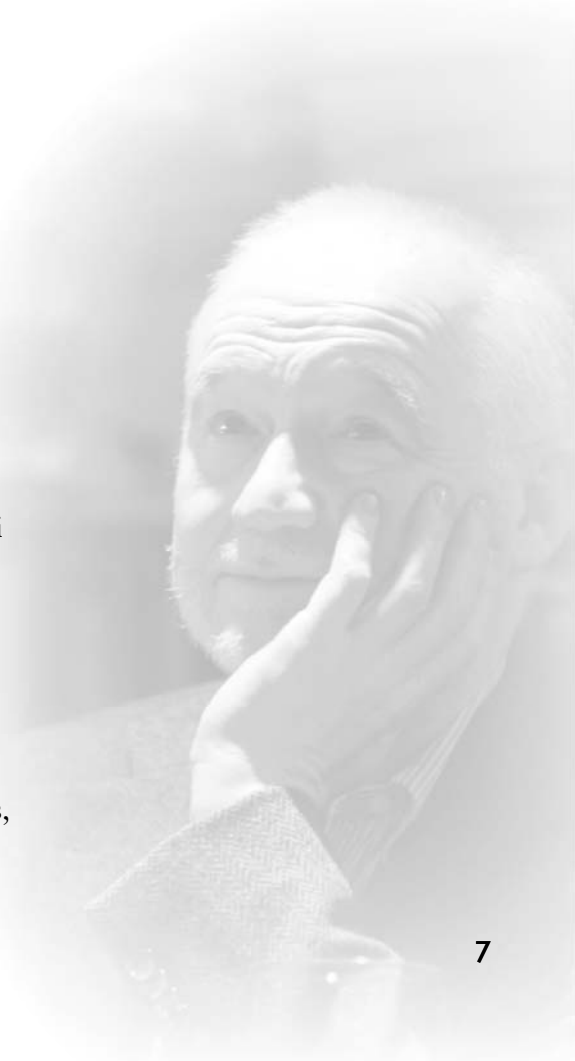
mert élni jó, és kockáztatni kell,
és néha vödörrel kell ugrani,
cipelni kell, ha épül valami,
ha bűneink közt gőg is szerepel.

Ugrál az ember, hadd dolgozza le
a tartozását. Sárral lesz tele,
de nem baj. Nem kerüli meg a gödröt,

sőt közel megy és ugrik egy nagyot,
cuppog mögötte, amit elhagyott,
és lendíti a mésszel teli vödört.

Padlizsán

Miért is lenne érdekes? Ki ez?
Számít vajon, hogy kis, fehér, uborka
alakú sebhely van a koponyáján
(sőt pontosan: padlizsán-alakú)?
Ott nem nő haj. Gyerekkorában
beverte nyilván. Ez csak most derült ki
(nem mintha számítana), most, mikor
fölnyíratta egészen a haját,
ettől lett emberi, a padlizsán
formájú foltban megnyilvánuló
tökéletlenségtől, a kis kopasztól,
így már talán biztatni is lehet,
talán a jó szót is elfogadja
(nem mintha érdekelné). Csak kitartás,
lesz itt még, öcskös, eufória.

A dakota látogatása

I. Bennszülött voltam Bennszilvániában

Eladó voltam én a téren
a Fátum sorsjegy-árudában:
kirakatában álltam én
szárnyas és tollas álruhában.

Utolsó bennszülött voltam én
az egykor boldog Bennszilvániában.

Már senki nem vett sorsjegyet vagy lottót
de helyem ott a Fátum ablakában
a kirakatban láthatóan ott volt.

A jóslatokat
és a szerencse-számokat
én mindegyiket önmagamnak írtam
s csőrömmel húztam ki őket önmagamnak.

Mindez hattyúdal volt ott voltaképpen
mikor eladó voltam ott a téren.

II. Füst a Parlamentben

Teljes díszben egy törzsi harcos
szállt le a kettős villamosról.
Dobolgatott a sűrű ködben
és morfondírozott a sorsról.

„Őseim füstös jelbeszédét
már senki más, csak én ha értem.
De ma már senki nem figyel rám
és nem emel már szót se értem.

Adjál egy sorsjegyet, barátom.”

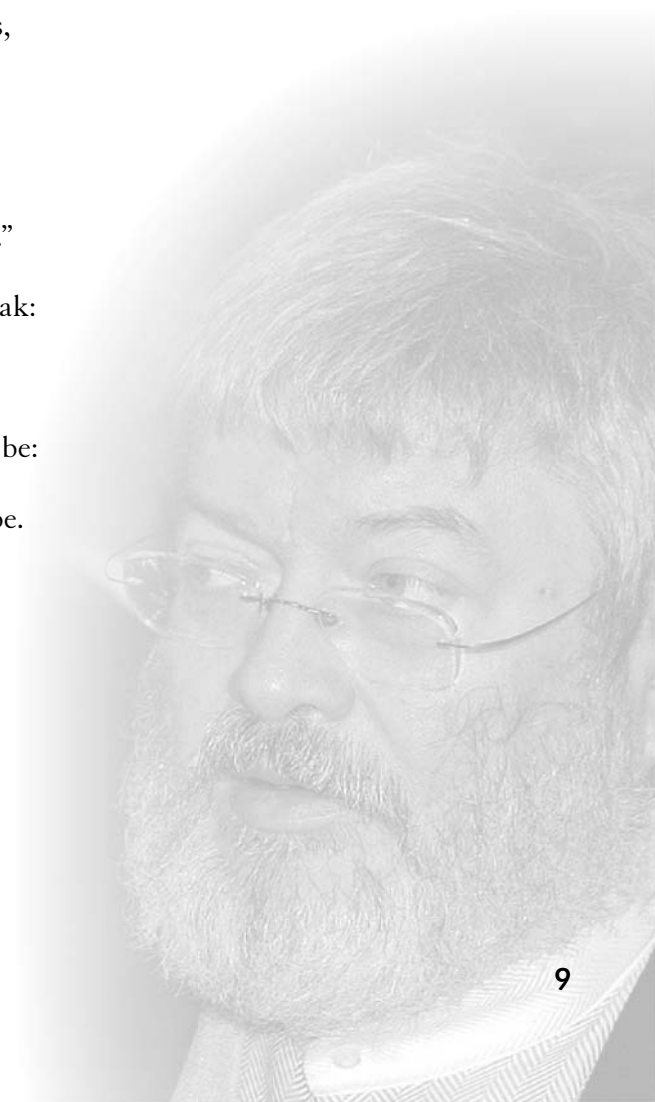
Így szólt hozzám a törzsi harcos,
majd a sorsjegyet zsebre tette,

„Jól fog ez még az őszi harchoz.

Végül fölszáll a füst a földről
és összegyűlnek mind a törzsek.”

S így mormogott még önmagának:
„A trombiták is összetörnek.”

Aztán bement a Parlamentbe
nem jobbra s nem is balra ment be:
lentről tört fel a felvonóval
mint aki fölszáll most a mennybe.

Anti-Sámson

A vasúti kocsi toalettjében négy nyelven olvasható a felirat, miszerint amíg a szerelvény az állomáson tartózkodik, a WC-t nem szabad használni. A vasúttársaság azokra az utasokra érdekes módon nem gondolt, akik nem tudnak olvasni. Esküszöm, nem tartozom közéjük. A feleségemmel minden este lefekvés előtt tanulmányozzuk a Szentírást. Öröm nézni, ahogy az asszonyra ragad a tudás. Múltkor például megjegyezte, hogy az én zsíros, korpás hajamban nem az erőm rejlik, mint a bibliai Sámsonnak, hanem éppen a gyengeségem. Mintha őbenne nem lenne kivetnivaló. Sajnálja a pénzt a vezetékes vízre, az udvaron műanyag hordókból gyűjti hát az esővizet. Abban mosogat, fürdik. Hiába magyarázom neki, hogy a pangó vízben hemzsegnek a szúnyoglárvák. Ha ő vízszintbe helyezi magát, fél percen belül horkol. Én viszont fél éjszaka hadakozom a vérszívókkal. Bizonyára a kialvatlanság is hozzájárul ahhoz, hogy iszonyatosan hasogat a fejem. Nem másért jöttem ki a toalettre, mint hideg vízzel meglocsolni a homlokom. Ebből csak nem lesz baj, bár még a Déliben áll a szerelvény. Most azonban forgatni kezdi kulcsát a zárban, és benyit a kalauz. Szinte felnyársal a tekintetével. Nem tud olvasni, papa, kérdi, s rábök a négynyelvű felíratra. Hűdötten állok, mérlegelem a lehetőségeim. Ha bevallom neki, hogy folyékonyan olvasok az anyanyelvemen, szabályszegőként talán bírságra számíthatok. Azt hazudom hát neki, hogy analfabéta vagyok. Gúnyos mosolya akkor sem hervad le, amikor utastársaim megbotránkozó kiáltásaitól kísérvé visszabotorkálok ülőhelyemhez. Fejemben kavarnak a gondolatok, miközben rápillantok az órára. A menetrend szerint két óra múlva indul a következő gyorsvonat Zalaegerszegre. Addig még nyakamba vehetem a várost. Betévedhetek egy fodrászüzletbe, és megpillanthatom Delilát, aki nullás géppel a kezében mindörökre megszabadít a gyengeségtől.

Visszaminősítve

Az az érzésem, ha alaposan kinyújtózkodnék, ujjaimmal megérinthetném a teliholdat. Gondolnád, hogy a jelenlegi technológiával három napba telik odaérnünk Földünk kísérőjéhez? A napkorong közelsége is csalóka. Az izzó gázgömbtől még a fénynek is nyolc percet kell utaznia ideig. Az irdatlan távolságokat még elgondolnunk is képtelenség. Ahol pedig csődöt mond a képzelet, ott kezdődik a matematika.

Mondtam már neked, hogy eredetileg matematikatanár vagyok? A feleségem grafikus. Én damilos fűnyíróval járom az árokpártot, ő pedig virágokat ültet. Olykor elfogy a munka, s lézeng a brigád. Odébb teszünk ezt-azt értelmetlenül, huszadszor is felsöpörjük a térköves placcot. Muszáj a hasznos tevékenység látszatát keltenünk. Nem valami külső kényszer miatt. A lelkiismeret bántana különben. Harminc évvel ezelőtt így nézhetett ki az úgynevezett kapun belüli munkanélküliség.

A nejem képes szakralitást kölcsönözni ennek a foglalkozásnak. Hétvégén tustintával megrajzolta a közmunkások védőszentjét. Sárkányölő Szent Györgyre hasonlít, csak neki gereblye van a kezében. Lebeszéltem róla az asszonyt, hogy bekereteztesse a rajtot. Ha ott díszleagne a nappalink falán, az azt jelentené, hogy elfogadtuk a jelenlegi állapotot véglegesnek.

Sokáig tartott megfejtennem, miért fog el a szorongás vasárnap esténként. Hétféteken visszaváltozunk gyermekké. Feleségem rajzolgat, én kombinatorikai problémákon töprengek. Öncélú játékok ezek, a munkaerőpiac nemigen tart rájuk igényt. A dolgozós hétköznapok közeledtekor ellenben kamasznak érzem magam, akire rászakadni készül a felnőttkorral járó felelősség.

Lépkedem az árokparton a fűnyíróval, gépies mozdulatokkal irtom a növényzetet. A monotonitást csak nagy néha töri meg rendkívüli esemény. Tegnap egy nőt láttunk meztelenül fürödni a főtéri szökőkútban. Nem mertem rajta felejteni a tekintetem, hiszen pár méterre dolgozott tőlem a feleségem. De megdobbant a szívem a fürdőző nő hajlatai és domborulatai láttán. Egy járókelő értesítette a rendőrséget, a kikerkező járőr pedig azonnal mentőt hívott. Amikor a zavartan viselkedő hölgyet betuszkolták a mentőautóba, félrevonultam a csődülettől. Egész nap azon töprengtem munka közben, a fajfenntartás ösztöne vajon miért álcázza magát vonzalomnak. Miért kell szépnem látnom bizonyos hajlatokat és domborulatokat? Miért nem bírta az evolúció a pusztá belátásra, az örömszerzés minden mozzanata nélkül az ember tulajdonságainak átörökítését?

Túl sokat gondolkodom. Legalábbis ezt mondta a felülvizsgálatot végző orvos a múltkor. Fél évenként egzaminálnak, mert ha még nem mondtam volna, megváltozott munkaképességűként vagyok számon tartva. Az egyetem elvégzése után rögtön egy középiskolában kezdtem tanítani, hogy aztán néhány hónapon belül felszínre hozzanak bennem egy lappangó elmebetegséget a neveletlen kamaszok. A pszichiáterek esküdni mertek volna rá, hogy kórlefordításom visszafordíthatatlan. Ez a doki viszont csodákra képes. Szerinte igenis javult az állapotom. Akár eldobhatnám a fűnyírót, és visszatérhetnék a katedrára. Elképzelni sem tudom, miből jutott erre a következtetésre. Szótlanul néztem, amint megdöbbenően alacsony százalékértékeket jegyez egy úrlapra. Közben azért önkéntelenül is elégtételt éreztem. Tényleg ott kezdődhet a matematika, ahol csődöt mond a képzelet.

Szomszédok

Alexandra tiszta anyja. Egymástól távol ülő, nagy, dióbarna szemek, kissé homorú orr. Szája keskeny, mintha fogait szüntelenül összeszorítaná dacosan. Aprócska szeplők pötttyözik tejfehér arcát. Vörös haját ő azonban nem fonja varkocsba.

Magamat pedig a Teremtőhöz hasonlítanám. Hiszen én is fogantatásától fogva ismerem ezt a lányt. Pontosabban jelen voltam Alexandra fogantatásánál. Lakótelepi házunk tervezőmérnöke tehet róla. A házgyári elemeket a nyolcvanas évek közepén sikerült úgy egymáshoz illeszteni, hogy Alexandra szüleinek hálósobáját csupán egy vékony válaszfal választotta el a miénktől. Hiába tettek fel egy bakelitlemezt minden alkalommal, amikor szeretkeztek egymással. A hozzánk átszűrődő zajoktól rendszerint mi is kedvet kaptunk feleségemmel az együttlétre. Ha belegondolok, akkoriban milyen intenzitással zajlott közöttünk a házasság, nem tudom elhessegetni magamtól annak gyanúját, hogy a lakótelepek tervezésénél népesedéspolitikai szempontokat is figyelembe vettek az illetékesek.

E sajátos kölcsönhatásnak voltak persze hátulütői. Különösen az asszonyok szeméreméretét tette próbára egymás szeretkezéseinek kihallgatása. Ha olykor összefutottunk a lépcsőházban a szomszéd házaspárral, mi, férfiak mintha össze is hunyorítottunk volna sokat sejtetően. Feleségem ellenben vonakodva fogadta a másik nő köszönését, és viszont. Tartózkodó magatartásuk csak akkortájt változott meg, amikor mindkettejük pocakja gömbölyödni kezdett. A kismamák közti szolidaritás jegyében aztán kicserélték egymással tapasztalataikat. Együtt megállapították például, hogy a magzatvíz kitűnően vezeti a hangokat. Mindkét baba rugdalózással reagált a Szomszédok című televíziós sorozat főcímenéjére.

Utólag visszagondolva, talán ez volt az egyetlen közös vonása a két gyereknek. Alexandra néhány hete lediplomázott a közgázon, s megörökölte a szomszéd lakást szüleitől, akik kiköltöztek egy külső kerületbe. A mi fiunk a középiskolát sem tudta befejezni. Alkalmi munkákból élt, aztán gyanús ügy-

letekbe keveredett. Amikor jelzálóhitelt vett fel, én és a nejem eléggé el nem ítélt módon hagytuk magunkat rábeszélni, hogy lakásunk legyen az ingatlanfedezet. A rajkó aztán megpattant külföldre a pénzzel, az otthonunk pedig elúszott.

Feleséggel szótlánul ülünk megpakolt bőröndjeinken. Várjuk a költöztető cég alkalmazottait, akik majd az átmeneti szállásra visznek bennünket. A reménytelenségtől fásultan hallgatjuk, amint valaki egy CD-t tesz fel a szomszéd lakásban. Alighanem Alexandra hozta fel magával a fiúját.

„Voulez-vous coucher avec moi...” – csendül fel odaát a sláger. Nejemmel egymásra nézünk. Mindkettőnknek ugyanaz jut az eszébe. S egyszerre robban ki fogatlan szánkából a nevetés.

Moraj

Olyasmi ez, mint a tériszony. Akkora a szellemi szintkülönbség közöttünk a nejemmel, hogy elszédülök, ha belegondolok. Meg kell fogódkodnom a fotel támlájában, mert minden ilyen alkalommal megtántorodom. Szilvi persze azt hiszi, a vérnyomásom esett le, s feltesz egy kávé. Csak félóra múltán fog gyanút, amikor a víz az istennek se akar felforni. Én veszem észre végül, hogy rossz helyre tette a kotyogót a tűzhelyen, s egész eddig a szobát fűtötte a gázlánggal.

Holott én tényleg nem émelygek a magasságtól. A kilencvenes évek elején gyakran megtörtént, hogy a versírói kedvet derékba törő otthoni hangulat elől a hegyre menekültem. Órákon át autóztam dűlőutakon, csak a jugoszláv határ közvetlen közelében állítottam le a kocsimat. Rendszerint leültem egy szőlőlugasban, s hallgattam a polgárháború odaátról ideszűrődő morajlását. A nehézfegyverek zaját, a géppisztolyok kepelését. Hömpölygött a történelem. Az iszonyatos katasztrófa árnyékában pedig viszonylagosnak érezhettem a magam tragédiáját.

A daytoni békeszerződés aláírása után változott meg valami köztem és Szilvi között végérvényesen. A nemzetközi diplomácia erőfeszítései eredménnyel jártak, és rámutattak házasságom elhibázott voltára is. A háború moraja alábbhagyott, következésképpen nem volt hová menekülnöm az engem körülvevő, kisszerű körülmények elől. Többé nem esett szó köztünk. Háztartásbeli nejem unottan kötöget órák hosszát a tévé képernyője előtt, közben a konyhában magam készítette szendvicset rágszállok, mert nem vagyok hajlandó enni Szilvi főztjéből.

A szél most laptopom billentyűzetére sodor egy lehullott szőlőlevelet. Rápillantok, s megállapítom, hogy a növényt megtámadta a filoxéra. Nejem magyarázta el előttem ennek a betegségnek a mibenlétét. Szomorú, hogy még összeveszni sem tudok vele istenigazából. Ahhoz is közös téma szükségeltetik. Kávé töltök a termoszból egy műanyag pohárba, s belekortyolok. Nem akar összeállni a megkezdett hexameter. Reménykedve távolba kémlelek. De csupán a vér dobol fülemben a szívverések nyomán.

Nincs többé

fiút szeretett volna
de mi lányok lettünk
csak zavartuk a gyalulásban
ahogy a lába körül ténferegünk
fürödtünk a szőke faforgácsban
azt is megszoktuk, hogy reggelente
az enyv szűrős szagára ébredünk
ébredtődallamunk volt
ahogy a dupla falú edényben lassan bugyborékol
és enyvszagú lett a tea, a pirítós
így volt jó, csodaszép reggeleink voltak
és gyakran énekelt is
most hogy menjek haza oda
ahova ő már nem jön többé
lépegetni itt maradt árva tárgyai között
belenézni a tükrébe, amibe ő már nem néz soha
vigasztalni itt maradt növényeit, a gyalupadját
amihez nem sántikál már többé
kimegyek inkább az udvarra
összesöpörni a földre loccsant fügeket
nincs már aki elcsúsztatna rajtuk
a föld alatt erőszakosan terjeszkedik
a bambuszgyökerek terrorizmusa
tíz éve egyetlen zsenge tövet
ültettünk az őshonos galagonyák
áfonyák közé ahol már a fügefafa is
bevándorlónak számított
most a bambusz uralkodik a kertben
örökzöld, légies látványa
csillogott a hóesésben
előretörve most a bambuszdzsungelben
látom a beton alól is magasba törő
friss zöld bambusznyilakat
arrébb feketén koppan a dió
a szőlőtőkén rigók lakmároznak
söprögetek a fügevérrel szentelt földön
legyen hely az újabb zuhanóknak

utoljára Rommel tábornokot
kísérte el az afrikai hadjáratra
erről beszélt legszívesebben
de mintha száz éve történt volna
hogy ő még beszélt valamiről
nincs már az az idő
az sincs többé
hogy ki vigye el a piacra
kinek van ideje ballagni mellette
fogni a karját
kinek van türelme válogatni vele
a krumplik, mézek, diók között
mert annyira kéne rohanni máshova
és most eszembe jut
volt-e annál fontosabb
hogy neki segítsünk, ha lehet
neki jobb legyen kicsit
ez akkor csak ritkán jutott eszünkbe
szégyellhetjük magunkat
többé nincs már
hogy ki menjen hozzá
mit vigyünk neki
amivel nem dühítjük fel
levest, fagylaltot
hogy meg tudja enni
nincs már
hogy ki vágja le a körmét a haját
ki borotválja meg
ki mossa meg a lábát
kinek mondja többé: jól van kislányom
ki látja majd az utolsó könnycseppet
kigördülni a szeméből
ki fogja letörölni
nincs jól nincs jól nincs jól
nincs jól semmi apa
apuka

a vége felé
mindig ugyanaz a könyv volt az ágyán
azt olvasgatta
Nagy Gábor barátom Lélekvesztője kísérte
utolsó napjait, álmatlan éjszakáit
vagy inkább csak Modigliani Fekvő aktját

képzelte maga mellé a borítóról
boldognak képelem a búcsúzását
„ha reszketünk, hát együtt reszketünk
legalább isten nagy, kérges kezében,
az édeni emberpár jelmezében:
hason csúszik felénk a végzetünk”
Gábor szép szavakat adott neki búcsúzólul
ki tudja, Istennel beszélt-e valaha
gondolt-e rá legalább néha
de hogy kérges lett volna a keze
azt biztosan nem gondolta
az ő szemében Isten óvatos léhűtő lehetett
aki nem dolgozott soha
szemben vele, akinek aztán
tényleg kérges volt a tenyere
és ujjai alaposan megcsonkultak
a sok fűrészelésben

talán a kiskert hanyatlásával kezdődött
ahogy egyre hányavetibb lett a karózás
a gazokat is csak ritkán húzgálta ki
nem tudott hajolni
de ki segített volna neki
amikor csak kiszaladtunk megnézni
van-e valami ehető paradicsom
éppen volt
de az nem volt ehető
egyedül a cukkini tartotta magát
pontosabban hevert a földön
mint a tökfélék szoktak
és sokszor annyira elbújtak
hogy mire észrevettük
már nagyon nagyra nőttek
azelőtt ez csak az uborkára volt jellemző
talán a dinnye lett volna jó abba a földbe
mert a paradicsomnak nem felelt meg
összevissza nőttek a sápadt
barna pöttyös paradicsomok
nem jó már ez a föld
nincs benne lélek
mondta anyám, mondta húgom
és nevettünk, amikor felidéztük a régi
lédús, állunkra csorgó vérpiros

paradicsomokat ifjúságunkból
apánkat soha nem érdekelte a föld igazán
a szagát se bírta
holott mindenki földművelő volt a rokonságban
mi más lett volna
ahogy lehetett, menekült a földtől
a városba, ahol a gyalupad mellett élte ki magát
hogy öregségére egy kiskert erejéig visszatérjen a földhöz
kelletlenül ugyan, de vigyázott zöldségeire
igazán csak annak örült
ha mi találtunk valamit, ami megfelelt nekünk
vigyétek kislányom
a fügét szerette
évek óta készült, hogy fügebort készít belőle
de mióta a palack szétpattant a napon
a gondosan gyűjtött, már forrásban levő fügével
ezt is feladta
a fügét rajta kívül nem ette senki
túlédés, puha, ragacsos
nyafogtak az unokák

a diófát kilenc karóval támasztotta meg
el ne dőljön
már minden levél lehullott róla
a termés a földön
amit fölszedtünk belőle
a spájzban feketedik
ki lesz, aki leszedi róluk a burkot
és megvizsgálja
ehető-e
ki fog enni az ő diófájáról
kinézek a hideg, elhagyott kertre
a diófa mintha
kilenc botjával éppen utána indulna

Az öregeink a földre vesztek és a föld megrohadt tőlük

Valakik őket is elvitték
mielőtt mi megérkeztünk volna

belevesztek a feldúlt anyaföldre
amellyel mérgezték maguk
s amelyet ők maguk mérgeztek meg
hogyan mostanra egészen el is rohadt

vitték a folyósszemű golyvás macskáikat
a hűgyszagú kötőiket
a zsírszagú szerszámaikat
az örök nyavalygásaikat
a sirámaikat a rosszakaratukat
a vigyorgó cseresznyéjüket
a kurva görbe botjukat
amivel védték tőlünk
hogyan inkább ott rohadjon meg az ágon

a rossz ráncos arcukat
a gümős orrukat
a mindig mohón őrlő
fogatlan fekete szájuk
a göbös kezüket
a hajlott hátukat
a fősvény szívüket
ami már életükben is egészen megrohadt

a részeg tántorgásuk
a cinkos kacsintásuk
az ételük amit belénk tömtek
ha kellett ha nem
még ha az utolsó falat volt is a háznál
az egy korty pálinkájuk
amit megnyalattak velünk
a cigijük amit titokban

a szájunkba toltak csak egy slukkra
hogy a tüdőnk is attól rohadt el
és mikor köhögünk akkor meg röhögtek
meg amikor behugyoztunk

a gyerekeiket az unokáikat
az összes rohadt rokonukat
akik mindig okosabbak szebbek
ügyesebbek gazdagabbak
jobb tanulók jobban öltözöttek
tisztábbak illetudóbbak
törekvőbbek vallásosabbak
vagy éppen betegebbek
szerencsétlenebbek nyomorultabbak
és sokkal szegényebbek
de még akkor is még abban is különbek
voltak minálunk

az utolsó pár vén tojójukat
amik a szomszédos kertekből mindent kikapartak
és a balta fokát is összeszarták ha véletlen kint maradt
a kutyájuk amivel nem bírtak
és ezért rövid láncra fogták
és azok ettől megőrültek
és tébolyultan ugattak bennünket
ők meg még miránk veszekedtek
hogy így meg úgy rohadtunk volna meg anyánkban

a süket és összevissza történeteiket
a sok *régenmindenjobbvolt-at*
a sok *régennemvoltennyigazemberség-et*
a sok babonás templomi szövegüket
a meddő káromkodásaikat
egy olyan világ szokásait
amivel már nem kezdhettünk semmit
mégis ránk erőltették volna
ha megszakadunk is

és bár kiszabadultunk meg aztán
idejük módjuk sem maradt rá de
valami gyötrő fűró és lebírhatalan
szorongás megmaradt ott belül mégis
hogy mindig kicsi lesz tőle a kicsi
hogy mindig kicsi lesz tőle a nagy

ez húz oda vissza és ez lök onnan el

a régi oltalmuktól a rohadt idegenekkel
a jöttmentekkel szemben
vagy ha a rossz idő éppen az ő házuk előtt ért
vagy ha bármi baj közelített és ők épp ott voltak
a féltésüktől a gondoskodásuktól

csak maguktól nem védtek meg
hogy őket egyszer el fogjuk veszíteni
meg az úgylis ránk rohanó
súlyos csalódástól
hogy nem olyan nagy barátunk a világ
és az emberek akik eztán majd az életünkbe jönnek

magukkal vitték
a kilopott szemüket
a lelopott kerítésüket
az elcsórt tyúkjukat
az agyonvert kutyájukat
a letördelt kukoricájukat
a kikapart krumplijukat
a széthordott tüzelőjüket
a kifosztott kamrájukat
az elrabolt temetési pénzüket
az uruktól feleségüktől apjuktól anyjuktól
azok szüleitől vagy épp a gyerekeiktől
utolsóinak maradt és aztán elorzott dolgaikat
amik minnek is voltak nekik már mikor másnak meg nincsen
a hátukon eltört botokat seprőnyeleket
elhajlott vascsöveket
a nyakukba döfött késeket csavarhúzókat

és elvitték
és a föld alá vitték
és soha nem lehet már onnan előkaparni
a gyerekeket
akik mi voltunk

és akik minden rohadt dolgot hagytunk
hogy rohadnánk meg érte

nem lehet kiszedni belőlük
valahol ott rohad velük
északon rideg agyag alatt
vagy már egészen el is rohadt
mint ahogy ők meg mibennünk
ilyenné meg olyanná változott
vagy már egészen el is rohadt

felnőtt emberekben
kik közül
mikor nem vigyáztunk
a már egészen el is rohadt
gyilkosaik kinőttek

akiknél nem
vagyunk különbek nem
vagyunk jobbak nem
vagyunk okosabbak nem
vagyunk tisztábbak csak
mi módszeresebben ölünk

mindent
egészen
el

A kérdés

Mit tegyek ha egyszer
ezeken a lepusztult utcákon nőttem fel
ha egyszer itt vagyok otthon

ha egyszer ezeket a lerobbant alakokat
savanyú megkeseredett elbutult
magány elől italhoz menekülő magányokat
szerettem ismertem valamikor

ha egyszer ezek az eszüket vesztett
fogatlan ráncos vén boszorkányok az enyéim
akiknek az ételét ettem italát ittam
a gyerekekkel az unokáikkal meg rosszkoldtam

ha egyszer ezekkel a rongyos munkásruhát
kitaposott cipőt hordó
mocskos kezű rossz arcú emberekkel
jártam iskolába ők voltak társaim barátaim
rokonaim akikre számítottam
és akikkel figyeltünk egymásra
tudtuk egymás apjának anyjának nagyszüleinek a nevét
hogyan kinek milyen a kutyája biciklijé
kinek van jó bőrlabdája

mostanra meg iszákos börtöntöltelék lett
közülük nem egyből nem kettőből

mit tegyek ha egyszer minden elmúlt
és a helyén nem maradt semmi sem
ha egyszer nem mondhatom már
rájuk meg magamra azt hogy „mi”
mert túl távol kerültünk egymástól
és nincsen semmi közös se már bennünk
csak a múltunk amikor még tényleg „mi” voltunk

mit ha egyszer mégis ennek a régen szétment „mi”-nek
alig is került másik a helyébe
és ha úgy érzem
azzal hogy kiváltam belőle
siettettem az egész megromlását
miközben tudom hogy „nem énrajtam múltott”

mit tegyek ha egyszer gyökereim elrohadtak
mibe kapaszkodjak
mitől legyek biztos benne hogy van helyem még
azon az egyen kívül
amelyet elvettem
ezen a világon?

(szino)líra

torzósztár

ÁLOMSZUSZÉK

Az éjszaka túlsó fele sűrű hőség van az agy tompa a szellem tévoa mocorgása nem számíthat semmi bizalomra a fáradt agy térképéről régóta kezd eltűnedezni az alvás az élő halott sokáig híg fogalom-készlete mind konokabban veszi át a becsukott szemek nyugodt hatalmát óvatosan bántó fények közé helyeződik át a foltos emlékezet melyben pantomim figuraként mozognak a régmúlt emberek akár csak az álomszuszék kisgyerek aki egész napos rohangálás után lábat talán nem is mindig mosva rábukott a párnahalomra s olykor édeskés kis nyálát is eleresztve föllibbent a fodros fellegekbe újra- rendezve utólag a napot a tetszetős dolgokra nyitva az égi ablakot legyen az egy gól a bések düledező kapujába durva salakon vagy egy sikeres számtan példa megoldása gondosan kitergetve az agyonfárgcsált iskolapadon amikor meg nagy volt a bukta az alkalmi dramaturg azt is kialudta a vereséget szorongva beterelve valami tejszerűen gomolygó ködbe reggelire már tejskávé ünnepeken pedig kakaós ital lett belőle majd minden kezdődhetett előlről nem sejtve mikor jó a vég helyettük ma ébren folyik egy virtuális temetés.

ALPAKKA

Gyerekkoromban a kiskonyhában enyhén oxidálódott alumíniumkanállal szürcsölgettük a hétvégén anyám gazdag érzelmi dimenziókba emelt húslevesét amelyet sosem mulasztott el talán már kóstolás előtt dicsérni az apám alapja még ennek az előzetes bizalomnak is lehetett mikor magába szívtá aranyló sárga illatát és a zöldeges tálból fölpárolgó édeskés aromákat amiktől valami különös aurája kezdett formálódni a levesestálnak a viaszos vászonnal fényes asztalon s akkor még nem érttetted a helyzetben a béke sok nem himbálózta agyunkban intellektuális szólások s a tépettség magasrendűsége is oda mikor csirkecsontok szopogatásával kispolgári kényelemmé zsugorodik a vegetáló lét maga és a tálalásban kipirosodó anyám enyhe mosolya aztán a főzelékhez melyet akkor még gyerekesen nem szerettem barnuló kanalunk megmaradt majd átadtuk magunk a szenderegésnek nyugtalanság bennem akkor ébredt ha néhanap néném meghívta a családot ebédre és az örökségből nagy súlyos ezüst evőeszközök kerültek terítékre a rossz érzésnek aztán kisebb lett alkata amikor egyik rokonunk flegmán odaszólt ez alpakka.

ALPÁRI

Az epikus alapozású verseknél legkínosabb az hogy mindig valamilyen megbízható témát kell találni melyre aztán ráfeszülhet bármilyen hóbotos akármi asszociációk lóugrásban a valót jól elmaszatoló absztrakt tétel netán vizuális elemekkel tűzdelve nézel szembe a látványtól szinte teljesen elfedett

egésszel s ha az ihlet alapozásához valamit összeraksz magadban technikailag támadnak zsigereidből elfeledett jambusok legtöbbször pedig a rímkényszer mely nélkül nincs gyorsan emészthető ritmus megakadályozva hogy nagyobb lírai átlókon kifuss valami teltebb kozmikus irányba hol a meghittség örökös vágya hiába rángat a térben lassacskán elsorvadnak a dalok nincs szentimentális pillanat és harsány lírai forradalom legfeljebb a különőség ágán bennfentes szemekben korszerűnek látszol ám ahogy visszavereded magad e tematikátlanul felőrlő magányból költőileg is tudni szeretnéd hol a némaság és a megszólalás határa az alpári tüneteket körötted van-e aki állja emelkedettebb pillanatokban a napi didaktikát mindenképp kizárva a tétova képet apró mozaikokból összerakva mintha a létének volna aggódó édesanyja.

ÁLRUHA

Hivatalnoki fészekből indultam ami meghitt volt s meleg utólag persze szűk mint lelkeségében az igazodó kispolgár ám itt a láthatáron sem létezett népies és urbán nagyritkán enyhe mosoly szaladt a leszakadt falusi ősök után s magam elé néztem még kamasz koromban is elég bután ha néhány fröccsbe mártva valaki megkockáztatott egy ma már antiszemitává kilúgozható kis szöveget már csak azért is mivel a tágabban értelmezett családba keveredett a mindenki által szeretett laci bátyja akinek papája az operaház fogorvosa volt szóval folt hátán folt de a kínos témákat a nagy felismerések után sem sikerült kibeszélni egyszerre csak kettészakadt a népség akár a rosszul panírozott húson a prézli én még vonszoltam magammal valamit a kisemberek moráljából amelynek tartópillérje volt valami különös szegényromantika ám már a lelkemben megmozdult egy zsigerileg elfajzott liberális szélsőségektől megtisztított hitvita melynek noha tágabb értelmezéséhez sosem volt elég bölcsességem ám kissé álruhában a végletekből lassan kutyultam némi virtuális egészet mely néha megnyugtatót hogy körben gyűjtöm a virágmagot.

ALSÓ

Könyvem valaha porosodott temérdek amelynek megszerzése persze hosszú távon nem érdem mivel egykori nejem a főemberek közé számított egy nagy nyomdában és a beavatottak biztos tudják hatalmas rendeléseknél a bérháznai masina érdekelt kis túlfutásban mert mindig létezik protokoll s a dolgozók természetes bája ahogy a régi munkásosztály sem vitte saját kalapácsát a gyárba és a tejüzemi sem kint vette az írókat az ügyes hivatalnok otthona olyan volt mint a jól felszerelt papírbolt valahogy mégsem vizionált végletes teóriákat az ember a sok apró lopásba főképp ha alsó szinteken szerezte vissza furfangosan jussát a hatalmi gépezetből kívül rekedt árva amolyan családi pótlásra és mivel befolyása sose volt a dolgok menetére a korrupció mai gyomorforogatós iramában a roppant nyomások alatt jóságosan ereszkedett az ügyeskedésekre valami féle különös béke még ha a jámbor sejtette is az emelkedett morálnak nem ez a tempó a biztos menedéke ám az időbeli magasztalokról már erre az alságos világra is bölcsebben látni és egyre inkább arra kell vigyázni fiatalkori nosztalgiáit az érdes korrall a tag össze ne keverje.

ALSÓBBRENDŰ

Kiesnek épp nem mondható határainkon százezrével özönölnek távoli világokból menekültek a cunamiban egyszer majd robbantgató vallási fanatikusok és elgyötört éhező többgyermekes anyák kívül-belül megdöbbenés kosz és a szégyen és senki sem tudja gögös européer fejével feldolgozni a sárban fetrengők fölött a sok álmatlan éjszakát benézel a monitoron át egy arcba s már fojtogat feltétlen reflexeivel a humánus vinnéd köcsögöd tele tejjel s némi tájékozódás után az idegen vallásokhoz szabott húsokat minél szegényebb vagy annál inkább túl sokat míg a hétköznapiakban alsóbbrendű politika nyögvenyelősen meg nem magyarázza hosszabb távon minek mi az ára és miközben érzelmileg átítatott lelked e bugrisokról húzódozik jobb esetben rádöbbenesz nem csak felfelé megy a lift a túldimenzionált hatalomnak is lehet olykor igazsága csak közben el ne tűnjön az embernek az a néhány barátja aki ez ügyekben zsigerből dolgozik s nem helyezi bele tágasabb összefüggésekbe mind e kint mely népvándorlások nélkül is örök mindegy hogy tatár a horda avagy török a mi életünk úgys múlandó marad itt a kárpátok alatt.

Kentaur-pár (1980; Békecsaba, József Attila lakótelep; bronz; 250 cm)

Mindenki a napra tör

– Ő pedig a fiam – mutatott be Gábor a vörös hajú nőnek. Éva, így hívták a nőt, ezt egy biccentéssel nyugtázta, miközben tökéletes mosolyt villantott rám. Időm sem volt tiltakozni a képtelen és szemenszedett hazugság ellen, mert Éva megjegyezte, milyen szép dolog, hogy apa és fia együtt szórakozik.

– Igaz, Ervin? – fordult a jobbján ülő alakhoz.

– Igaz – büfögte a kopasz, kissé túlsúlyos férfi, aki olyan pedánsan festett szürke öltönyében és csíkos nyakkendőjében, mint egy könyvelő. – De még milyen igaz! – tette hozzá, és egy koktélszalvétával megtörölte gyöngyöző homlokát. Már rendesen el volt ázva, de azért látszott rajta, hogy dolgozik az agya. Valamennyien türelmesen vártunk, hátha mond még valamit, de csak ennyi telt tőle: – Gratulálok.

– Mihez? – kérdeztem meglepetten.

– Az apjához – felelte kásás hangon, rám se pillantva, miközben üres poharát a mixer felé lóbálta. – Kitűnő ember.

Amikor az apja meghalt, Gábor kitalálta, hogy menjünk el együtt az éjszakába, és igyuk le magunkat az öreg emlékére. Gábor a főnököm volt abban az ügyvédi irodában, ahol akkoriban dolgoztam. Huszonnégy éves voltam, nagyon menőnek éreztem, hogy az ember együtt iszik a főnökével.

Már órák óta bolyongtunk a városban, egyik helyről a másikra vándorolva, miközben történeteket idéztünk fel Sanci bácsiról – így hívtá mindenki, aki ismerte dr. Pásztor Sándort, az egykori neves pesti ügyvédet –, míg végül egy belvárosi koktélbárban kötöttünk ki. November vége volt, s ahogy nőtt a sötétség, úgy lett egyre hidegebb az utcán. Jólesett a bár melege; éreztem, ahogy a whisky átjárja a testemet, de gyorsan a fejembe is szállt.

Tíz óra felé járt az idő, amikor Éva és Ervin mellénk telepedett a bárpultnál. Gábor hamarosan élénk beszélgetésbe merült velük. Éva a húszas éveinek végén járt, fekete, egybeszabott, térdig érő ruhát viselt, csipkegallérral. Porcelánfehér bőre még jobban kiemelte vörös haját és az apró szeplőket az arcán. Csinos derekát vastag öv fogta át, amely ugyanolyan piros volt, mint a csizmája. Látszott rajta, hogy sok időt szentel a megjelenésének. White russiant ivott, és időnként hangosan nevetett azon, amit Gábor mondott neki.

Én a főnököm balján, a sor legszélén ültem, és mivel sikertelenül próbáltam bekapcsolódni a tárgyalásba, amely leginkább a koktélok, autómárkák és a lehetséges közös ismerősök körül forgott, egészen addig a pillanatig, amíg Gábor ki nem jelentette, hogy a fia vagyok, unalmamban magamat bámultam a pult mögötti tükörben.

– És az édesanyja? – szegezte nekünk a kérdést Éva, jelentőségteljesen rám nézve, mintha tőlem várná a választ. Igyekezett uralkodni magán, de miközben pusztá érdeklődést mímelt, éreztem tekintetében a feszült várakozás keltette vibrálást.

– Meghalt – felelte helyettem Gábor olyan könnyedén, mintha azt mondta volna, hétfő van.

Na, most már elég volt, ami sok, az sok, fortyantam fel magamban. Eszembe jutott szegény édesanyám, aki, mit sem sejtve korai haláláról, talán éppen lefekvéshez készülődött. De mielőtt bármit mondhattam volna, Éva szinte ráfeküdt a bárpultra, hogy egész közel hajolhasson hozzám, és megfogta a kezemet.

– Szegény fiú – mondta tettetett szomorúsággal a hangjában, de én inkább megkönnyebbülést és reményt éreztem benne. Gábor, aki kettőnk között ült, súlyos árnyékként, mint egy istenszobor tornyosult fölénk; képtelen voltam ránézni vagy akár csak megszólalni; a kezét a nő kezére tette, ezzel csapdába ejtve mindkettőnket.

– Részvétem – mondta rövid csend után Ervin.

Rápillantottam Gáborra, aki még mindig rajtunk nyugtatta a kezét. Alig észrevehetően bólintott, mire én, akár egy robot, megszólaltam: – Köszönöm.

Akkoriban vidékiként, távol a szüleimtől egy albérletben laktam Pesten. Barátnőm éppen nem volt, haza ritkán jártam, így Gábor meg az apja gyakran meghívtak magukhoz ebédre vagy vásárnaponként meccset nézni. Együtt élték egy tágas budai lakásban. Sanci bácsi özvegy volt, a főnököm megrögzött agglegény. Ha Gábornak éppen nem volt kedve bejönni az irodába, felvittem az iratokat a lakásukra. Egy idő után bejáratos lettem hozzájuk, és tagadhatatlan, hogy ilyenkor úgy viselkedtek velem, mintha családtag volnék. Messziről úgy tűnt, hogy apa és fia jól kijönnek egymással, de ahogy egyre több időt töltöttem velük, kiderült, hogy épp ellenkezőleg: mintha két ellenséget zártak volna össze. Sokat marakodtak csip-csup ügyeken, előttem sem türtőztetve magukat, s mivel már a család tagjának tekintettek, gyakran bevontak a civakodásaikba.

Az eset egyik nyáron történt. A vihar – amelyet semmi sem jelzett előre, sőt, a levegőt ilyenkor megtöltő feszültség sem vibrált a felek között, szóval nyugodtan mondhatom, hogy a derült égből csapott le a gyanútlanul meccset néző társaságra – egy tizenegyes megítélése körül tört ki. Igaz, Gábor és az apja addigra már sokat ittak, mert szerettek és tudtak is inni – különösen a főnököm. Sanci bácsi jobbára otthon poharazgatott a tévé előtt, és csak ritkán járt el a közeli presszóba, hogy valamelyik hozzá hasonló cimborájával mülassa az időt, Gábor azonban kitartoan járta az éjszakát, még hétköznap is. Nemegyszer egyenesen valamelyik klubból jött be dolgozni, ugyanabban a ruhában, mint amelyikben este elindult, még átöltözni sem volt ideje. Talán ezért sem házasodott meg soha, viszont könnyedén csábította el a nőket sármos megjelenésével, fesztelen, mégis arisztokratikus modorával. Számos szóbeszéd, legenda terjedt ezekről a hódításokról az irodában, amelyek miatt a férfiak irigykedtek rá, de egyben vezérüknek is tekintették, amikor elmerészkedtek vele az éjszakába. Gábor újabb és újabb barátnői nagy reményekkel vetették bele magukat a kapcsolatba. Elbűvölte és merész álmokra sarkallta őket az a különös mágikus légkör, ami ebből a magas, széles vállú, választékosan öltözött férfiből áradt, akit minden portás, főpincér, étterem és bártulajdonos nem csak ismert, de rangjának és társadalmi szerepének kijáró tisztelettel is kezelte. Végül azonban minden álom véget ért. A szeretői hosszabb-rövidebb idő után kivétel nélkül elfordultak a főnökömtől, attól függően, hogy Gábor éppen mennyi ideig volt képes palástolni előttük a kicsapongó énjét. Az apja, aki minden hibája ellenére valaha jó férj lehetett, és megvolt a képessége a szeretetre (gyakran emlegette a volt feleségét, Vera nénit, és hogy mennyire hiányzik neki), sokat kesergett Gábor szétszórt élete miatt. Egyedül fog megdöglenni, attól félek, hogy ez a gyerek egyedül fog megdöglenni, panaszkodott boldog-boldogtalannak.

Ami a tizenegyest illeti, a főnököm szerint valóban szabálytalanság történt, ezért jogosan ítélt büntetést a játékvezető, míg az apja éppen az ellenkezőjét gondolta az esetről. Az igazukat bizonygató, egymással tajtékozva üvöltöző és másodpercről másodpercre egy gyorsvonal sebességével a tettlegeség felé száguldó feleket a visszajátszás sem nyugtatta meg. Hiába mutatták meg az összes kameraállásból az ominózus esetet, lassították le, merevítették ki kockáról kockára, akkora volt a kavarodás a kapu előtt, hogy lehetetlen volt megállapítani, valóban történt-e szabálytalanság, vagy, ahogy Sanci bácsi váltig állította, a csatár egyszerűen csak feldobta magát. A riporter sem sietett a segítségükre. Összevissza hümmögött, az egyik pillanatban még a bírónak és így a főnökömnek, a másikban meg már az apjának adott igazat. Igyekeztem az egyelőre még csak verbális erőszakra vetemedő felek hatósugarából, amennyire lehet, kivonni magam, ám csak rövid időre sikerült. Hamarosan rá kellett jönnöm, hogy apa és fia döntőbíróként tekintenek rám. Sem dönteni nem tudtam, sem lecsillapítani a

dühöngő feleket. Tehetetlenül álltam közöttük, ők pedig, mint a mérleg két serpenyőjébe tett súlyok, gyenge akaratomat hol a szabálytalanság, hol a művésés irányába billentették.

Nem kellett hozzá sok idő, és a vita a fociról Sanci bácsi kedvenc témájára, Gábor magánéletére terelődött. Sértések, régi és friss sérelmek röpködtek a fejem felett a levegőben. Egyedül fogsz megdögleni, a kurváid mind otthagynak, és nem lesz senki, aki egy pohár vizet is adna neked, hörögte az öreg a dohánytól rekedtes hangján.

Gábor, aki nagydarab ember volt, majdnem kétszer akkora, mint a tőpszli apja, megragadta az öreg nyakát, és miközben a másik ökle ütésre emelkedve az arca előtt lebegett, ezt üvöltötte: „Mit tudsz te az életről, kisfiú!”. Azt hittem, megfojtja vagy agyonüti.

Sanci bácsit végül nem Gábor ölte meg, és nem is a rengeteg cigaretta, amitől nem csak az öreg fogai meg a bajsza, de az összes fal is sárga volt a lakásukban. Volt egy kutyája, egy skót juhász kan. Kint tartotta Leányfalun a nyaralóban. Egy nyári este, amikor szokás szerint berúgott, elvitte a kutyát sétálni a Duna-partra, megbotlott, és beleesett a vízbe. A fejét bevverte egy kőbe, és elájult, majd megfulladt. Másnap horgászok találtak rá. A teste még mindig a kövek között feküdt, a kutya ott vonyított mellette.

A bárban hamarosan egészen más irányba kanyarodott a beszélgetés. Éva megkérdezte, mivel foglalkozunk.

– A tőzsdén dolgozunk – felelte Gábor, mielőtt megszólalhattam volna. – Brókerek vagyunk – tette még hozzá magyarázatként, inkább nekem, mint a nőnek.

– Ez nagyon izgalmasan hangzik – lelkendezett Éva, és még össze is csapta a tenyerét. Láttam rajta, hogy a *tőzsde* és *bróker* szó nagy hatással van rá.

– Nagy pénz van benne – böffentette oda Ervin. Ő ázott el közülünk a legcsúnyábban. A szemét is alig tudta nyitva tartani, folyton lecsukódott. Attól féltem, hogy elalszik, és leesik a bárszékről.

– Az, komoly pénzek – mondta Gábor, de nem folytatta, a tekintete rajtam időzött, mintha azt várná, hogy mondjak én is valamit. Olyan perzselő volt a pillantása, és olyan áthatóan nézett a szemembe, hogy rövidesen meg is tettem:

– Aha.

– Remek – dörzsölte össze a tenyerét a főnököm. Közelebb húzta magához Évát, aztán rólam és a magában motyogó Ervirről tudomást sem véve, mindenféle kötvényekről és részvényekről kezdett el magyarázni neki, de szóba került még egy Porsche kabrió is. Éva tátott szájjal hallgatta, időnként, talán az egyetértés jeleként, aprókat biccentett, bár látszott, hogy fogalma sincs az egészről. Ervin eleinte megpróbált bekapcsolódni a beszélgetésbe. Megemlítette valami ismerősét, aki szintén részvényekben utazik, „nagymenő”, mondta szomorkás hangon, de aztán gyorsan feladta. Egy idő után valami rossz dumával az egészen helyes pincérnőt fárasztotta, aki az éjszakában edződött veteránok rutinjával hümmögött és fáradt mosollyal bólogatott mindenre, amit Ervin mondott. Én rendeltem még egy italt, és azon kezdtem el töprengeni, hogy miért pont brókerek lettünk. A következők jutottak az eszembe: először is a *Tőzsdecápák* – Gábor néhány napja mintha említette volna, hogy megint adták a tévében; aztán néhány híradórészlet; egy cikk az egyik mértékadó újságban az árfolyamnyereségek alakulásáról (folyamatosan nőttek); egy interjú a *Playboy*-ban egy fiatal, de máris sikeres és gazdag tőzsdeguruval. Aztán néhány reményvesztett perc következett, miközben úgy éreztem, darabokra hullik körülöttem a világ. Ennyi elég is volt, hogy rájójjek, egyszerűen csak nehezemre esik bevallani magamnak, hogy tényleg menőbb dolog brókernek lenni, mint ügyvédnek. A kilencvenes évek közepén jártunk, a gátlástalan privatizáció, a gyors és forró pénzek, az olajozás és leszámolások világában. Valami gazdasági folyóirat arról cikkezett, hogy „ebből a káoszából és szennyből egy új, szebb és termékenyebb világ születik majd”.

Mire mindez lepörgött bennem, nagy-nagy szomorúság fogott el, és a görcs csak lassan, percek múlva engedett. Ervirre pillantottam, aki éppen azt mondta a pincérnőnek, hogy: „ez igazán jól hangzik”.

Éjfél tájt járt az idő. Ervin kiment a vécére, mi pedig hívtunk egy taxit.

– Ervin nem jöhet – fordult Éva felé Gábor, miközben kinyitotta neki a taxi ajtaját. – De téged szívesen látunk.

– Jó – mondta. Úgy vettem észre, Évát egyáltalán zavarja, hogy otthagyjuk Ervint. Abból, amit ezek ketten aznap este összezagytak, annyit sikerült kihámoznom, hogy kollégák, valami könyv-
vizsgáló cégnél dolgoznak. Nyilván ebből fakadt a pénz iránt mutatott már-már vallásos tiszteletük. Aznap este az egyik kollégájuk születésnapját ünnepelték, de mire összehozott bennünket a sors, a többiek már mind felszívódtak.

Néhány pillanatig abban reménykedtem, hogy Gábor elviszi a nőt, én pedig végre hazamehetek. Másnap korán kellett kelnem, bírósági tárgyalásom volt, amit illet komolyan venni. De Gábor nem bírt magával. Kitalálta, hogy menjünk fel együtt a Szabadság-hegyre, az apja kedvenc éttermébe, ahova a többi hozzá hasonló vén szivarral járt. Ott igyuk meg a búcsú poharat az apja egészségére.

Megrándult a taxi, és még láttam, ahogy Ervin tanácstalanul téblábol a bárpult előtt, és a mixert faggatja.

– Milyen szomorú ez az egész – sajnálkozott Éva. A tükörből láttam, ahogy a főnököm vállára hajtja a fejét.

– Az – felelte Gábor, és átölelte a nőt.

Az étterem majdnem teljesen üres volt. Pár vendég ült csak az asztaloknál. Rég túl voltunk a vacsoraidőn. A pincérek már a másnapi terítéket tették fel. Alig akartak kiszolgálni bennünket. Persze az is lehet, hogy látták, részegek vagyunk. Végül előkerült a főpincér, aki ismerte Gábort. Leültünk a pulthoz, és rendeltünk.

Ott folytattuk, ahol a bárban abbahagytuk: Gábor a tőzsdéről hablatyolt, egyre összefüggéstele-
nebbül, Éva feszülten hallgatta, és ugyanolyan hülyén bólogatott, mint korábban. Én magamat bámultam a pult mögötti tükörben, és csak az alkalomra vártam, hogy végre lelépjek. Csak Ervin nem szuszogott, hortyogott, mormogott mellettem, de ő nem is hiányzott. Hamarosan észrevettem, hogy Gábor, aki egyébként gyakorlott szónok volt, így nem esett nehezére, hogy Évát szóval és egyben ébren tartsa, el-elkalandozik beszéd közben. Követtem a tekintetét. Egy vén szivart nézett, aki egyedül evett az egyik sarokban. Egyből láttam, hogy az öreg vak. Fekete szemüveget viselt, fehér botját az asztalhoz támasztotta. Néha odament hozzá egy pincér, és a húsból, amit evett, apró darabokat vágott neki.

– Ede bácsi – mondta Gábor, és pohárral a kezében elindult az öreg asztala felé, nekünk meg odaintett, hogy kövessük.

– Csókolom, Ede bácsi – mondta Gábor az öregnek, aki a hang felé fordult.

– Gábor, te vagy az? – kérdezte, és közben nézett bele a semmibe.

– Igen, én, Ede bácsi.

– Gáborkám – mondta az öreg, és már állt is fel. A kezeivel megtapogatta Gábor arcát. Amikor végzett, megölelte.

A főnököm minket is bemutatott Ede bácsinak. Az öreg felém nyújtotta a kezét. Erős szorítása volt. Ki sem néztem volna egy vakból. Azután az én arcomat is megtapogatta. Száraz, vékony keze volt, hosszú csontos ujjai, az ujjak végén ápolatlan körmök. Attól féltem, felsérti velük az arcomat. A homlokán vágásnyom húzódott végig. A vágás széles volt, tisztán kivehető. Az öregnek harcias kinézete lett tőle. A szája szélén rizsszemek és húsdarabok lógtak. Valahonnan ismerős volt nekem. Azt tudtam, hogy nem találkoztam még vele. Egy vak embert azért megjegyeztem volna, főleg egy ekkora vágásnyommal a homlokán. Nem sok vakkal találkozik az ember – úgy értem, személyesen.

Gábor rendelt még egy üveg bort, amire Ede bácsi csak annyit mondott:

– Tisztelettel elfogadom.

Koccintottunk Sanci bácsi egészségére.

– Ugye tudod, Gábor, hogy az édesapád nagyon szeretett téged? – kérdezte Ede bácsi egy rövid, semmitmondó beszélgetés után, amely jobbára Gábor és az öreg egészségi állapotára, a közelgő ünnepekre és egy közös ismerősük korai tragikus halálára korlátozódott.

– Tudom, tudom, Ede bácsi – válaszolta Gábor, és bólintott hozzá.

– Nagyon szeretett, sokat emlegetett... és aggódott is érted – folytatta az öreg, miközben a fejét csóválta. Észrevettem, hogy Gábor arcán apró rángások futnak végig, de türtőztette magát, nem szólt egy szót sem. Töltött magának, ivott egy kortyot, azután rágyújtott egy cigarettára.

– Gábor, tudod, hogy mindennap elmegyek a templomba, hogy imádkozzam szegény apádhoz? – szólalt meg megint az öreg.

– Köszönöm, Ede bácsi, köszönöm – válaszolta Gábor megenyhülve, és megfogta az öreg kezét. A vékony kéz elveszett Gábor hatalmas markában. Azután Gábor megcsókolta az öreg kezét, közben meg majdnem sírva mondta: – Köszönöm, Ede bácsi. Köszönöm. Nagyon köszönöm.

Ede bácsi aztán Gábor fejére tette a kezét, mire Gábor tényleg elkezdett könnyezni. Így ültek vagy fél percig. Néztem őket, és arra gondoltam, mennyi szeretet van ebben a két emberben, még Gáborban is, pedig őt nem ilyenek ismertem. Végül az öreg újra megszólalt:

– Tudod, miért imádkozom apádhoz minden áldott nap a templomban?

– Miért, Ede bácsi, miért? – kérdezte Gábor, és tekintetét várakozón az öreg arcára szegezte.

Az öreg nem válaszolt azonnal. Levette a kezét Gábor fejéről, hátradőlt a székén, és egyenesen Gáborra nézett. Ha nem lettem volna biztos benne, hogy vak, azt gondoltam volna, hogy egyenesen a szemébe néz. Végül megszólalt:

– Azért, hogy a hülye fia el ne bassza el az életét. Érted?! Hogy el ne baszd az egész életedet! Hogy ne maradj egyedül, és legyen, aki legalább egy pohár vizet ad neked! Ezért imádkozom én mindennap.

Gábor úgy ugrott fel a székről, mint akit áram ütött meg, a kezével még egy poharat is lesodort az asztalról, amely nagy csörömpöléssel tört össze a padlón. Már nem sírt. Egy pillanatra találkozott a tekintetünk. Ekkor jöttem rá, hogy az egész elérzékenyülést csak megjátszotta.

– A saját elbaszott életedben legyél okos, te vén fasz! Megértetted? A saját életedben! – üvöltötte.

Néhány vendég, aki még ott volt az étteremben, bennünket bámult. Az egyik pincér odajött hozzánk, hogy fejezzük be. De Gábor csak üvöltött az öreggel. Elmondta mindenféle vén agyalágyultnak, hülyének, és egyébként is kikérte magának ezt a hangot. Végül nagyon hangosan, hogy minden vendég jól hallja, annyit mondott:

– Mit tudsz te az életről, kisfú! – Aztán még ezt, de már nekem: – Távozzunk!

Már az ajtónál jártunk, amikor az öreg utánunk kiabált:

– Most aztán nagyon kibasztlál velem, te kis hülye fasz! – Ezt vagy háromszor elmondta. – A kurvát se hagyd itt! – ez volt az utolsó mondat, amit hallottam tőle, mielőtt becsukódott mögöttünk az ajtó. Ekkor vettem észre, hogy Éva nincs velünk; még a jelenet előtt kiment a mosdóba.

Elmúlt éjfél. Az étterem előtt álldogáltunk. Taxira vártunk. Nyílt az ajtó, vendégek távoztak, így hallottuk, hogy az öreg még mindig kiabál. Pontosan nem értettem, mit mond, csak foszlányok szűrődtek ki az ajtónyitáskor. Amíg vártunk, Gábor és Éva összebújtak, és közösen szívták el egy szál cigit. Szótlatlanul bámultuk a város sok kis fényét, az égen a foltos felhőket és a ronda kövér holdat. A szél egyenletesen mozgatta az étterem kertjében a fenyőfákat, meg-megnyikordult a törzsük.

Ahogy ott álltam, bevillant, hol hallottam Ede bácsiról. A vágásról a homlokán jutott eszembe. Valami párbajban szerezte, még a háború előtt. Egy tüzér hadnaggal vagy főhadnaggal kaszabolták össze egymást. Gábor apjának volt a barátja, csak ő mindig a becenevén, Eduként emlegette. Sanci bácsi a vasárnapi ebédeknél gyakran mesélt a közös egyetemi meg háborús kalandjaikról, és erről a párbajról is. Aznap este Gábor is biztosan elmondta valamelyiket, de az étteremben valahogy nem ugrott be, hogy a történetek a vak öregről szólnak. Talán azért, mert amikor ezek a dolgok történtek, Ede bácsi még nem volt vak.

A háború előtt Sanci és Ede bácsi évfolyamtársak voltak a jogi egyetemen, ott ismerkedtek meg. Miután végeztek, együtt kezdtek ügyvédkedni Budapesten. Ede bácsinak volt egy Opelje. Olyan, amilyet a második világháborús filmekben a németek használnak. Akkoriban ez nagy szám volt Budapesten, főleg ha kezdő ügyvéd volt az illető. Ezzel a kocsival járták a pesti éjszakát, és szedték fel a nőket. Edu híres vívó volt. A harminchatos olimpiai keretbe is bekerült, de akkor történt ez a párbaj a tüzértiszttel, és a botrány miatt végül kimaradt a csapatból. Aztán jött a háború, és mindkettőjüket

behívták katonának. Edu, aki tartalékos főhadnagy volt, meg egyébként is egy csomó tisztet ismert az éjszakából, elintézte, hogy ugyanahhoz az egységhez kerüljenek Sanci bácsival. Ede bácsi – akit akkor már főhadnaggyá léptettek elő – kész legendává vált az orosz fronton, amit jórészt ennek az esetnek köszönhetett. Az öreg imádta a westernfilmeket, ezért, mint a filmbéli revolverhősök, két pisztolyt hordott a derékszíján, egyet a jobb, egyet a bal oldali pisztolytáskában. Egyszer borotválkozás közben a tükörből észrevette, hogy három orosz partizán mászik be a házba, ahol el volt szállásolva Ukrajnában. Az öreg nem sokat totójázott, előrántotta a két pisztolyt, és mint azok a westernhősök, akiket a moziban látott, elkezdett a két fegyverrel egyszerre lövöldözni. Szerencséje volt, egy karcolás nélkül megúsza az esetet, de a három partizánt szitává lőtte. Ede bácsi lett Gábor apjának a parancsnoka. Megjárták együtt az orosz frontot. Részt vettek több ütközetben. Egy alkalommal ketten páncéllöklökkel kilőttek vagy egy tucat orosz harckocsit. Volt, amikor orosz hullákról lehúzott véres egyenruhában szöktek ki a bekerítésből, aztán majdnem a magyarok lőtték le őket. Mindezt Sanci bácsitól tudom, aki gyakran mesélt a háborús élményeiről. Különösen a páncéllöklős történetet szerette. Kezdetben egészen kicsi szerepet tulajdonított magának benne. Meg is lepődtem, hogy milyen szerény, majdnem minden dicsőséget átengedett a parancsnokának. Edu lőtte ki a T-34-eseket, Sanci bácsi csak a páncéllöklőket adogatta neki. Mindez egy Korolovka (vagy valami hasonló nevű) faluban történt. Később már egy hidat védtek, és nagyjából fele-fele arányban semmisítették meg a szovjet páncélos éket. Aztán egy szép napon, vasárnapi ebéd közben, már Sanci bácsi lőtte ki mind az egy tucat tankot, és Ede adogatta neki a lőszert. Igaz, hogy újra egy Korolovka (vagy valami hasonló nevű) faluban állította meg a két hős (Sanci bácsi egy kicsit nagyobb) a harckocsikat. Ezt a változatot a halála előtt néhány héttel mesélte, de nem ez volt az utolsó eset, hogy az öreg háborús élményeiről hallottam.

Épp egy kávézóban iszogattam, oda jártam néha munka után. Aznap kevesen voltak, így meghalhattam, hogy valaki a szomszéd bokszban a háborús kalandjairól mesél. Először nem is figyeltem oda, bár néhány szót – *páncéllöklő, tank, ruszkik, lángoló harckocsik* – így is ki tudtam venni a beszélgetésből. Akkor kezdtem igazán hegyezni a fülem, amikor a hang gazdája a westernhősöket a partizánokkal együtt emlegette. Óvatosan, nehogy az illető észrevegye, a pult mögötti tükör segítségével bepillantottam a bokszba. Sanci bácsi éppen akkor állt fel, és az ujjából pisztolyt formázva egyenesen a tükörképemre lőtt. A nő, egy jól karbantartott ötvenes, a gyönyörűségtől visítva csapta össze a tenyerét, miközben hallgatta, hogyan lőtte másodpercek alatt szitává Sanci bá a partizánokat, majd bőszen szidni kezdte a „ruszkikat”, akik negyvenötben elvitték a családi ezüstöt.

Szótlanul hajtottunk Éva lakásáig. A Branyiszkó utcában lakott egy társasházban. Elbúcsúztam tőlük, és éppen bemondtam a sofőrnek a címemet, amikor Gábor kinyitotta a kocsit ajtaját.

– Az öregek mind meghülyülnek. Egy idő után mindenki ilyen lesz. Egy vén hülye – mondta egészen közel hajolva hozzám.

– Hát nem tudom – feleltem bizonytalanul. Egyáltalán nem akartam erről beszélni.

– A végén nem lesznek jók semmire. Érted? Semmire a világon. Akármit is csináltak előtte... akármit.

– Hát lehet – válaszoltam.

– Negyvenhat vagyok. Még van négy jó évem, esetleg hét. Aztán vége. Érted? Vége.

– Dehogy van vége! Miért mondasz ilyet? – Fáradt voltam, mentem volna már haza, de azért igyekeztem nyugodt maradni.

– Jobb lenne meghalni. Sokkal jobb lenne még az egész előtt meghalni.

– Mi előtt, Gábor?

– Még az előtt, hogy ez az egész bekövetkezik. Még az előtt, hogy ilyenek leszünk.

– Ne mondj ilyet, fiatal vagy még – nyugtatgattam, de egy szemernyi hit sem volt a hangomban.

– Pedig ez lesz. Veled is pont az történik majd, mint ezzel a vén szarral – egy pillanatra elgondolkodott –, meg velem. – Mélyen a szemembe nézett.

– Figyelj, én nem akarok erre gondolni – mondtam neki, mert már engem is kezdett nyomasztani a dolog.

– Pedig jó lenne, kisfiam, jó lenne.

Erre már nem válaszoltam.

– Fiúkák, mindjárt megfagyok! Mindenkit vár a puha, meleg ágy! – törte meg Éva a kínossá váló csendet, és a karjánál fogva a ház felé húzta Gábort.

Végigbeszélgettük az utat a sofőrrel. Előbb a közelgő futball-világbajnokságról, a magyar csapat kijutási esélyeiről, a benzin áráról – akkoriban emelték meg –, azután egy gyilkosságról, amely pár napja történt Pesten. Egy idő után elkalandoztak a gondolataim; a sofőr hangja egyenletes, monoton zúgássá tompult. Az este járt az eszemben, Gábor apja és Ede bácsi, meg az, amit Gábor mondott az öregségről. És még az is, hogy csak huszonnégy éves vagyok.

1956-os emlékmű (2006; Körösladány, Wenckheim-kastély; bronz; 210x320x80 cm)

A kabátzsebemben

Negyvenegy éves vagyok.
A kabátzsebemben egy
Kagyló és egy szempilla.

Az előbbit a lányomtól kaptam,
Az utóbbit a kedvesem arcáról
Vettem le egy buszmegállóban.

Mint a régi játékban, amikor a kiesett
Szempillát két ujjunk közé csíptetve
Meggértük a másikat, hogy kívánjon

Valamit, és ha eltalálta, hogy alul
Lesz-e, vagy felül, teljesült a kívánsága –
Nekem minden kívánságom teljesült,

Itt vannak a kabátzsebemben.

Mint a kedvenc versedben

Gofrit ettünk a Jégbüfében.
Az utcán egy idős nénit és bácsit
Láttunk, akik egymás kezét fogva ballagtak,

És megjegyeztem, milyen ritka,
Hogy ilyen sok idő után is fogják
Egymás kezét. Mi akkor is fogtuk

Egymás kezét, ha nem fogtuk.
A Jégbüfé tükrei megsokszorozva
Mutattak bennünket, mint a Vidámpark

Tükörlabirintusa gyerekkoromban,
Amiben aztán még negyvenegy évig
Bolyongtam, és hirtelen úgy éreztem,

Hogy a labirintus végre kiegyenesedett,
Mint a kedvenc versedben.

Máté, Márk és Lukács

Reggel köd volt. A városmajori
Templom tetejének kivilágított kockáin
Átfúj a szél. Füstölögtek a kémények,

Mint az alvó sárkányok szájai, és
Hófelhő takarta a mennyei sereget,
Amiben a sárkány ellen ott küzdenek

A mi védőangyalaink is, akiket talán
Ugyanúgy hívnak, mint bennünket.
Az ablakból láttam ezt,

És ha én láttam, te is láttad, mint
Máté, Márk és Lukács, akik ugyanúgy láttak
Mindent. Máté, Márk és Lukács

Boldog lehetett.

Mielőtt elutaztál

A lányom kérdezte, miért nem lesz
Karácsonyfám? Azt feleltem,
Azért, mert egyedül leszek karácsonykor.

Aztán mégis lett.

Mielőtt elutaztál, a mécsesekből
Egy karácsonyfát raktál ki a parkettára
Meglépetésként.

Sötét évszak

I.

sarkig rányílni a világra hogy
a csuklópánt legszélső
feszítőpontján még éppen
nem túl úgy maradjunk a
véletlen huzata ki-besodorhatja
a világot bennünk egyetlen
szélcsendes zugunkat
nem lakja senki

II.

ezek már a sötét évszakok
a delfinszürke ég még emlékszik
tengerek bőremelegére de a levegő
kérelhetetlenül éles a mostba
metsz elmozdulhatnál de jó
mutatványos már célzott és
eldobta fejed mellé a kést

III.

testünk határa hártyasötét csak
rajta át láthatjuk egymást
érintéseink közvetettek akárhogy
gyakoroljuk el kell vétenünk a
lépést egymás jelenébe

Magadra

a látótér peremén ütemes
csillogás mozdít ki nézésedből
tizenkét él villan fel a világ amorf
terében a rend kilógó bordáit
látod egy pillanatra s a látszat
éhes limfocita máris körülfolyja
cél nélkül látod arcaid lehetetlen
szögekből körülötted mindenkit
magadra ismersz de fáradt elméd
újraindul úgyis ugyanúgy

Keresztléc

a kifejezés esetlegességei elől
biztonságodba húzódom
benned ismétlődnek tudatom
morze-jelei kiékelisz a világ és
valami lehetetlen bizonyosság
közé törékeny egyensúly a
hatóerők pontos vektorai nem
engednek közelebb s nincs hova
beomolnom fennakadtam
valami igazság keresztlécén
kifeszülök elgyengüléseid fölé

Gyimes

I

Árnyékos, napos sárgaréz az oldal,
fenn barna marhák a ferde fövényben,
áfonya együtt ropog a sommal –
nincs erőm a súlyos fényt fölemelnem.

Tömör vidék: nehézkedik a porszem,
lónak orra hasához odahajlik,
a gólya fészke gyűrött, bevetetlen –
napig nem ér, csak este ér a holdig

a lomb. Útszélien varjak imbolyognak,
férfiak, asszonyok, egy gyászoló sor:
valaki földet váltott este hatkor.

Törékeny fenyők nyakán viharoknak
füze fészkelődik. A táj kilobban
s idővel megszövődik álmaimban.

II

Pitypangok, tűzdelt fenyők a mezőben,
mezők zöldellnek sárga hegyre nőtten,
hegyek buggyannak előttem-mögöttem,
ezererdős a hát, amerre jöttem.

Verejtékszag páráll a barna gyeplőn,
följebb egy lónyak izmos rezzenése –
eresszel együtt rebben fel az égre
a fecske, a földön nincs kit köszöntsön.

Árok mentén leány libeg, el is tűnt!
Üres nyomán a lélek semmi ősbűnt
nem ismer, már el is ködlött a kékben.

S ahogy felhővé nedvesül a felleg,
a földet csókoló poros fenyéren
felcsillannak a copfos esőcseppek.

III

Nem egy az út, itt csupa töredék
minden út. Itt nincsen út, csak hegyeknek
hajló patakák: medvés a vidék,
csak medvéknek és háziaknak enged.

Fönn, a hegy fejében a víz megindul
s patak patakba önti a nevét.
Nem túl magas-üres a messzeség
s aki itt van, a földön élve mind úr.

Kenyeret tör és majszol hazaútban
a gyászmiséről, egyforma gyanútlan
néz lóra, fűre vagy feltámadásra.

Itt nem nehézkes, nem súly az álom.
Repülni elég Jézus kis ruhája,
ahogy vasárnap átsuhog a tájon.

IV

Könnyes a felhő erre hajnalonta,
sárgállik s napokat alszik az erdő:
meleg gömbidomok néznek a holdra,
nyugodt testet ölt itt minden kerengő.

Fekete csak a végén csatolódik
a fekvő tájhoz, szőke tüneményhez:
gyöngye a szél is, csipke az eső itt
s még szemed is suhanc vizeket érez.

Állat, ember megválthatatlan boldog
erre, nem lopják meg egymást a dolgok,
szájban soha nem fut össze fagyos nyál.

Hosszan gyűjti a csöndet a szelíd táj
s ahogy a halál is egy nagy legenda,
oly semmi itt elilleni a porba.

„a költészet is egyfajta ima”

Beszélgetés Báthori Csabával

Báthori Csaba (Mohács, 1956) egyik legtermékenyebb kortárs szerzőnk. Költő, író, esszéista és műfordító; a klasszikus modern irodalmi hagyomány örököse, a metafizikus-gondolati líra avatott képviselője. Írásaiban Rilke, Babits, József Attila, Nemes Nagy Ágnes szándékai összegződnek – új minőségben. Életműve ausztriai emigrációból (1981–1996) történt hazatérése óta sebesen gyarapszik – s ugyanolyan következetesen mélyül, rétegződik, árnyalódik is. A nemrégiben hatvanadik születésnapját ünneplő, különleges tudós-művészt szóról, csöndről, angyalokról kérdeztük.

H. T.: – *Ha találkozónál a fiatalemberrel, aki voltál, mit kötnél a lelkére? S ő vajon szemedre vetne-e valamit?*

B. Cs.: – A fiatalember, aki voltam, ma is bennem lakozik, jóllehet legrégebb önmagamra nemigen tudok visszarévedni már. Ugyanazokat a jó szándékokat súgom, duruzsolom magamnak évtizedek óta, amelyeknek valószínűleg én sem tudok megfelelni. Igaz, megesik, hogy úgy érzem, itt-ott hajlékonyabban, nem a gyökeres „kitérések” útján kellett volna haladnom. Shakespeare azt mondja: *the beginning that is dead and buried* (a kezdet, az halott és el van temetve). Azt mindenképpen sugallanám zöld önmagamnak, hogy ne erőltesse a radikális megoldásokat, ne próbálja főleg a szembefordulás lármájával megszerezni és a világba ültetni önhitt igazságát. Aki maga és mások „eligazításán” munkálkodik (és a költő legmélyebb hivatása ma is ez), az zörej és láрма nélkül kell, hogy életét megvalósítsa. Ha a tanács az életre vonatkozik, azt sejtetném: világosan kell élni. (Világosabban, mint én éltem, akár visszavonultan is. Egyetlen költő élete, tudjuk, sok más nem-költő ember életét határozza meg.) Ha pedig a tanács a költészetre vonatkozik, ma is egyfajta hitelességgyűjtést javasolnék még belátás előtti önmagamnak. Olyan korban

élünk, amely – úgy rémlik – akkor jobbít, ha elfordulunk tőle. De ha háttal állunk is a kornak, szelíden becsületesnek és magasabb szempontok szerint felelősnek illik lennünk. Ma már tudom (de nem biztos, hogy erről ifjakat meg is bírnék győzni): a költészet egyik talányos hatáseleme az, hogy a versben felderengő tartalmat valamilyéle igazságnak képes bemutatni. A vers súlya ezen az igazsággal rokon beszédmódon múlik és nyugszik (azaz: nem múlik és nem nyugszik). Veszély, hogy a vers a világ minden igazságtalanságát igazságnak képes nevezni, igazságként tudja ábrázolni. Ha fiatalabbnak az írói pályát javasolnám, nem győzném halkán azt érzékeltetni: szövegének az igazság felé kell lejtene.

Hogy ifjabb magam mit vethetne szememre? Talán azt, hogy nem tudtam elég láthatóan megjelenni a világban. Mintha most már örökre lappanganék, egy élő hagyatéka, aki elfelejtette megtalálni és lenyomni életútján a helyes kilincset. Igaz, ma is úgy érzem, lelkem még a nevémen szólít. És igyekszem minden kedvezőtlen fordulatot is javamra fordítani – ez fontos: keresni mindennek a jobbik nevét. Kertészek mondják, a rózsza és ibolya (lásd Arany csodálatos meséjét) a lila hagymák és fokhagymák tőszomszédságában még pompásabban illatoznak, ugyanis magukhoz vonzzák és beszívják a földben rejlő

kellemetlen szagokat. Bár terelhetnék én is csak egyetlen lelket az ibolyák felé... Akár önmagamat vagy önmagamról megőrzött korábbi emlékeimet.

H. T.: – Melyik verssorodra vagy a legbüszkébb?

B. Cs.: – Nem tudnék kiemelni egyetlen embematikus sort a halmazatból. Az utóbbi években azonban – főleg a 2013-ban megjelent *Elemi szonettek* és készülő *Melankólia* című köteteimben – sikerült elérnem azt a költői szintézist, amely megannyi ponton tömörítve kifejezi, amit lényegesnek tartok. A szonettes beszéd a megközelítéseknek sok mintáját kínálja, amúgy szőnyegszerű kihömpölyödéssel érzékelteti végleges mondanóimat. A *Melankólia* kötet puhatolózásainál többet, azt hiszem, nem egyhamar tudok elérni. De ott, abban a sorozatos megérkezésben, talán, meg-megérintettem céloimat. Egy természettudós azt mondta: a virágport a kehelybe hintő rovar a virágok „repülő agya”. Valahogy én is ezt éltém át a szonettekkel: sikerült leszállnom egy-egy gyönyörű gondolati lejtőn. De mivel nem tudnék egyetlen darabot kiemelni, idéznék egyetlen szonettet egészében:

ÖRÖK KÉSZÜLŐDÉS

*Várlak, távol időtől és haláltól –
minden ingatlan szívemben s az űrben.
Összezúzott húst is elér a mámor,
ha időtlen inségre készületlen.*

*Jöjj közel – súgja a csend némasággal
keveredve, s a termékeny, hideg szív.
A semmi megcsal: üres vas lövést hall
a fül, – nem is az Isten, aki elhív*

*már a régi égi szokás szerint.
Leghosszabban ott álmodik, ahol
meglelte vesztét egyedül az ember.*

*És még darabokban is szédülettel
bajlódik, ahol egy a tűz, a por
s színről színre is vakon lát megint.*

A vers, kétségtelen, az emberi lét – élettől-haláltól független – egészének nyugalmi epekedését, az ember olthatatlan és egyetemes „higgadsági” sóvárgásának látomását igyekszik megfogalmaz-

ni (nyilván fiatalkorom Szent Ágoston-rajongásának nyomai is feltűnnek a sorokban).

H. T.: – Öleltél már meg fát? Beszélgettél állattal, virággal? Ismered név szerint a felhőket? Milyen a viszonyod a természettel; könnyen ráérezel-e a természetiben a természetfölöttire? – Azért is kérdezem ezt, mert verseid mellett számos esszédben is érintesz spirituális-teológiai dilemmákat; Hit Héraklész után című alapvetésedben például így fogalmazol: „...nincsen olyan tudás, amelynek nem a tudatlanság a tőszomszédja; és nincs olyan hit, amelynek nem tartaléka a hitetlenség. A mítoszok egymásra torlódo tapasztalata elhitheti: jobb nem tudni pontosan, hányadán állunk a világgal. Az ember az örökkévalóságot is csak a mulandóság nyelvén értheti meg. (...) Legbecsületesebb, ha megvalljuk, hogy a hiten túli hitnek más nevet kell keresni – úgy, mint a tudáson túli tudásnak. (...) Az ember most már katolikusan (evangélikusan, mohamedánul, másmindeképp) hitetlen.” – Európai miniatűrök című versfüzered úgy összegzi ezt: „Istent / elfelejteni, az is emlékezés”...

B. Cs.: – Centrális kérdésekre tapintasz – ezeket is érdemes a szellemi tapintatosság, megilletődöttség és alázat szókinccsével megközelíteni. A szöke fatörzsek, pihenő virágok, apró gülük, potrohos szárnyhordozók, gida alakú felhők mind-mind mélyen megindítanak, és üzeneteikkel, szimbolizálható jelenlétükkel szinte lelkiismeretet ébresztenek az emberben olyan pillanatokban is, amelyek nem kötődnek felelősséghez. A fák, megannyiszor gondolok erre, egész életükben egyetlen helyen állanak, nem változtatják meg helyüket, hanem mintegy örökké őrzik azt a területet, amelyre kijelöltettek. Mondhatnánk, a hűség szimbólumai ők, a lassúság végpontjainak tekinthető mozdulatlanság jelképei. Én nem a természetjárók bandériumához tartozom, hanem a természeti képekben beszélő lírai halandók közé, és azok közt is az elvont képzeletű biccegők közé. Rilke azt mondja: a fák „belső utakat tesznek meg”, s mivel lemondanak a járásról és a szándékos mozgásról, azért állnak oly gazdagon és olyan tisztán (*Weil sie verzichten auf / Gang und gewillte Bewegung, / stehn sie so reich und so rein*). Ezt a csodálatos pár sort lehetetlen „magyarrá emelni”, ugyanis a magyar az elvont gondolati nyelvet képtelen egyenértékű költői síkra emelni: az elvontságnak a mi lírai nyelvünkben alig van intenzív lírai értéke. A versben, amely lényegesen kifejezi az én felfogásomat is, még fel is dúsul a jelképes tartalom, ott ugyanis megjelenik az „an der gebotenen Stelle” fordulat is, azaz a fának a „felkínált helyen”, a ragaszkodás hősiességével kell – szó szerint – *helyt-állniuk*. A fák felelőssége tehát rokon az emberi helytállás éthoszával, és a Teremtés látványa (a „környezetvédő” buzgalmakon túl) a költőkben saját öntudatuk, cselekvési parancsaik elemeit is felidézi. Rápillantok egy fára-virágra... és tüstént saját sorsom, tapasztalatom kelletős közepén találok magam, keresem a szavakat, tükröződések, megfeleléseket, s valahogy virágnyelven beszélve szabatosabbnak tudom nemcsak versemet, hanem „érzelmeimet” is. Idézhetnék más költőket is, ókoriakat, moderneket, bárholnan. Emily Dickinson azt mondja: *To be a Flower, is profound / Responsibility – (Virágnak lenni, az a mély / Felelősség –)*. Vagy üsd fel Droste-Hülshoff *Virághalál (Blumentod)* című versét. Ahogyan a költő fekszik a fűben, letépi a fűszálat, és megretten a zöld vértől(!), és... ebben a pillanatban megszületett benne a költői-emberi lelkiismeret. Ebben az értelemben testvére vagyok az egész te-

remtésnek, bárhol tudnék élni, és szívesen lennék saját szomszédom, vagy akár egy kőrifa vagy földre hajló kankalinszál (ahogy Montaigne mondja).

A másik fontos kérdés, a költészet teológiai rugózata. Én katolikus háttérből indultam, mondhatnám, onnan tévedtem el, és ez azt jelenti: katolikus módon vagyok minden, ami vagyok, még hitetlen is. Ósidőkben megérintett a Jézus-mítosz körüli emberséges beszéd, bizonyos tanáraink szociális rebbenékenysége és higgadt hitvallása. De aztán eljött a tudás kora, a keresztyén tanításnak és hitvallástörténetnek a felvilágosodás korában kezdődő felpuhítása, szétfeszégetése. Az emberiség legnagyobb szellemi (Kelszosztól Goethén át Bertrand Russelig), ez már korán meghökkentett, nem voltak keresztyének – Goethe például haláláig *javíthatatlan Nap-imádó pogány*nak nevezte magát, hüpszisztáriusnak, azaz olyan szekta tagjának, amely minden vallásból a legszebbet tisztelte és áldotta, és az evangéliumi történetet csak „a Jézusról szóló mesé”-nek nevezte... Ah, mindennek tüzetes taglalása messzire vezetne, oda, ahol az egymást megtermékenyítő kétségek lakoznak. Ami költészetemet illeti: én egyre inkább előnyben részesítem a szökellő, szintetikus-ökumenikus teológiai szókésszettel élő, shakespeare-i légcsavarokat sem megvető kifejezőmódot. Meggyőződésem, hogy a klasszikus teológia, sőt, eredetileg a filozófia is költészet volt, a művészet meséjében a legtáplálóbb vitamin. Én csak használom és megszelídítve felemelem ezt az elvont szókinccset, hogy ellentmondásos életérzésemnek hiteles kifejezést adjak. Ahogy József Attila a sívár kültelkek, gyártelepek látványát tette verseinek alaphasonlatává (egy Halász Gábornak írt levéltöredék szerint), úgy én az európai vallási-szellemtörténeti tudás adalékaival teszem szóvá mondandóimat. A szóanyag természete teológiai, de nem szakmai-filozófiai természetű. Nem, ma sem ellenzem Platónnak azt a szemléletes hasonlatát (minden csak hasonlat...), amely a költőt így mutatja be: ül a múzsák háromlábú székén, és az elragadtatás bősé dühében kiköp magából tücsköt-bogarat, akár egy szökőkút, mindent, ami csak felgomolyog lelkéből anélkül, hogy szigorúan mérlegelne. Ez a látomás szabatosan jellemzi a költészet bizonyos alakzatait: egygyé kerül itt minden ellentmondás, egymást bontogatja minden árnyalat, túlszáll az ember látókörén, de mégis homogén értelmet nyer, olvasói örömet te-

remt, megörvendeztetni a fájdalmat. Nem kétlem, költészetem meséjét főleg az sajátíthatja el, aki képes elmélyedni saját életének meséjében.

H. T.: – *Ima vagy vers?*

B. Cs.: – Sokágú kérdés. Csak megilletődötten tudok közelíteni ehhez a vonatkozáshoz. Az ima általában feltételezi a személyes Isten hitét, tehát személyességet és hitet. Bennem mindkét képzetkör megrendült az időben... De egyik feledhetetlen élményemre mindig emlékezem: a '80-as években olvastam a lenyűgöző teológiai gondolkodó, Boros László könyveit (később kerestem is nyomait a svájci Chamban, ahol a jezsuita rendből történt kilépése után élt), ő adta kezembe például Ernst Bloch csodálatos művét, a *Das Prinzip Hoffnungot* (*A remény elve*), és ő elemezte roppant aprólékos hitbéli híradással a Márk-evangélium egyik legmegrendítőbb mondatát: *Hiszek, Uram, segíts hitetlenségemen!* Boros még az ateizmusban lappangó hitmorzsák iránt is fogékony volt, és minden szellemi erőfeszítést a transzcendencia áhítatával próbált körülírni. Én magam ma úgy gondolom, hogy a költészet is egyfajta ima (ahogyan én értem), az anyagság mögötti szellemi szerkezet kitapintása, a lélek hatványozása, a csoda iránti elemi szenvedély. Ha az ember verset ír, valahogy mindig kiér a világból (azt szoktam mondani, minden költő zsidó, mindegyik a Láthatatlan sáfára), s miközben hálát érez azért, hogy úgy tud megszólalni, ahogy – mintegy folyamatosan csodáért folyamodik, azaz imádkozik. De az is lehet, hogy a Szentlélek imádkozik őbenne, mert a költő nem mindig tudja, hogyan és milyen szavakkal forduljon magasabb ügyének intézőjéhez. Amikor verseimben megidézem a hatalmas természeti vagy szellemi-lelki kiterjedés változatait (a tenger, a hegyek látványa, a megbocsátás, vagy a Nap imádása, vagy a szerelmi érzés is a *vastitas* élményét oltja a szívbe), nem nyugszom meg, míg egy pillanatra nem gondolok valamely óriási Lény munkájára, aki lehetővé tette a világot, az embert és azt, hogy mindig rágondoljunk. Az ember – még hitetlenségében is, mondom – óhatatlanul vissza-visszatér a nagyság látomásaihoz, akár templomba lép be, akár az Alpok hegylejtőire téved, akár egy női testen érzékeli a „világ kezdetét”. Aztán: lehet istent többes számban is megvallani. Rilke egyik muzoti töredékében, 1923 júniusában

azt írja: *Nur Götter sind. Durch ihre Spiegel ziehn / wir vor dem Hintergrund von Tier und Pflanze* (*Csak istenek vannak. Az ő tükrükön át vonulunk mi / állati és növényi háttér előtt*). Jól értsük meg ezt a felfogást: csak istenek vannak (sind), itt az ige a nyomatékos; ők mindig vannak, mindegy, hogy a mi személyes tetteink épp mire irányulnak. És tagadásunk, „hitetlenségünk” bármely vak sodrása képtelen őket megsemmisíteni (legfeljebb „átkeresztelheti” őket). Azt is mondhatnám: nem is kétlem, hogy legjobb verseimért az ismeretlen Szentlélek járt közbe, isten(ek) nélkül nem volna elmélyedés és felmagasodás. Nem volna sem Ikarosz, sem Orpheusz. A *Macbeth* végén azt mondja Macduff: *I have no words* (*Nincsenek szavaim*). Igen, a költő is – épp legmélyebb örvényeiben – a szótlanság lidércein át érintkezik a Kimondhatatlannal. Pilinszky *Apokrifj*ának értelmében nincsen szava (nem a frivol Esterházy kajánságával, hogy „nem találunk szavakat”), miközben megtalálja az egyetlen helyes kifejezést, sorban.

H. T.: – *Törődsz-e vigyázatosan őrangyaloddal?*

B. Cs.: – Törődöm veled, hogy törődjön velem, hogy törődjem veled. Nehezen és hosszú elesettségek után ismerkedtem meg angyalaimmal, és közülük őrzőimmel is. Tudod, hogy milyen figyelmet áhítanak? Csak az őriz, amelyiknek megmutatod arcod híradó ráncait, tenyered élvonalát, megmutatod városi járásaidnak igazi vonalait, sodródásodnak vétkességi együtthatóját, elfeledett gyónásaid listáját, feledésbe burkolt titkaidat és emlékezésed ünnepeit. Angyalka nemcsak a veszélytől óv meg, hanem sok szépség közül megmutatja, melyik a legvaksibb remény. Ha valaki akarsz lenni, meg-súgja, micsoda sivatag ez a valakinek-levés. Légy inkább senki, súgta nekem tegnapelőtt. Néha olyan hihetetlen közlendőkkel áll elő, hogy meg kell nézned az ujjaim, én vagyok-e még én. A múltkor megtanított arra, hogy ne gyűlöljek. Segít nem gyűlölni. Megnevezte a szomszédaimat, akikkel évtizedes névtelenségben éltünk egymás mellett, és azt sem tudtuk, milyen nyelven beszélnek. Mintha irányítaná az érzéseimet a semmiből. Ó, hány és hány éve tüsténkedik körülöttem. Mintha ki kellene főzni engem, ki kellene találni, merre menjek, és hiába töltöm életemet a földön, képtelen vagyok kicsit csak megemelkedni. Pilátust nem egyszer megnevezte már, hogy ő nem tudta,

mi az igazság. Angyalka megsúgta azt is, hogy az igazság nem a percben, hanem az években terjed el. Az igazság sosem rövid. Nem tudom, itt van-e a nehézségek idején – de olyankor úgy érzem, erőt ad nekem a gond. Birtokol engem, mert reménykedik bennem. De nagy néha meg is bök. Szúr. Nem is tudtam, hogy a halszálka ennyire képes szúrni. Az angyal küldi rám? Én mindenestre vele élek. El se hinnéd, mennyire abból él a halandó, amit szeret, de nem lát, lát, de nem ért, vagy a megértés után újra keresni tud. Néha félek is angyalkától. Igen, ártatlan természetünk eredendő hibája, hogy a láthatatlan, hangtalan, lappangó vagy névtelen és ismeretlen dolgokra nagyobb bizalommal tekint, mint az anyagokra, de persze reszket is, nem hozák-e el idő előtti romlását, ferdülését, vagy akár csak ő maga is nem válik-e láthatatlanná, hangtalanlanná, lappangóvá vagy névtelenné. Angyalka segít, ha rossz érveket ások elő a sülyesztöböl, hogy megnyugtassam a lelkiismeretem. Foltozgatja elrongyolódni hajlamos lelkiismeretem. És mi mindenféle-fajta türelemmel ajándékoz meg a harag, lázadás, ínség és sülyedés állapotaiban! Nekem elég, angyalka, ha csak némaságot adsz ordítás helyett. Vagy ne tűrjek, de elviseljek? Elég ez? Lehetetlen érzésektől szabadít meg, szinte gyógyít. Utánunk azok jönnek, ma már látjuk ezt, akik egyre kevesebbet tudnak, akik inkább szereznek. És mit fog tenni angyalka, ha azoknak kora jó, akik *semmit nem tudnak*? És van-e létjoga a teljesen tudatlan emberiségnek? Én tudom, hogy angyalaim megértik, idegen vagyok a földön, és éppen idegenségem örök hazám. Néha hozzám ér, megfésüli pár szál hajam, alig érintve megölel, de nem beszélgetünk, találkozunk a némaságban is. Suttogni, igen, lelket halkan teremteni, azt tud. Tudja, mi a lázadás, a nevetés és a szenvedés. A múltkor valahogy asztalomhoz rebtent, csak pár jelet adott, mintha azt közölné: felejts el mindent, ami szomorúvá tesz. Öreg vagy, igaz. De én is az vagyok. És Isten még öregebb, úgyhogy olykor mindenről megfélekedzik. De nem feledhetjük: mégiscsak jobb tett volt megteremteni a világot, mint időtlen kényelemben berendezkedni a semmiben.

H. T.: – Szüleid alakját megrendítő versek sorában idézted meg. Az emlékezés gesztusai önterápiás szándékot is takartak? S lett önismereti hozadék a családelemező poétikának? Mit tud, amit a talajmenti élet nem, a katarziszis emelt szív?

B. Cs.: – A költői tevékenységnek, nem kétlem, vannak önterápiás hatásai is. De annak, hogy – főleg apámról, főleg *Boldog ólom* című kötetemben – versekben is megnyilatkoztam, inkább „ismeretszerző” háttére van. Külön éltünk, én őt havonta látogattam meg egy-egy órára, tartásdíjbeszedési céllal. Ezek a kora délutáni ceremóniák számomra időtlen, mérhetetlen vizsgafellépések voltak. Helyt kellett állnom egy nálam erősebb, sötét fellebbvitel előtt. Ült egy parányi lakáska füstjében, általában tanulmányi eredményeimről kérdezett (soha nem anyámról, konkrét életkörülményeinkről vagy egyéb ínségeinkről), megint és megint kérdezett, borgőzös katatóniában hajtogatva a jánosi tanítás alapmondatát: „Pro primo, először, a legfőbb a szeretet”; aztán pár perc múlva: „Pro primo, másodszor, a legfőbb a szeretet”; és kisvártatva aztán, mintha a legnagyobb követ hengeritné le szívéről: „Pro primo, harmadszor, a legfőbb a szeretet”. Lehet, hogy „kiírtam” őt magamból – de ahogy most latolgom foglalkozásom értelmét, azt hiszem, inkább igyekeztem őt utólag, halottaiban megismerni gyér emlékeimből. Hiszen alig tudok róla valamit. Talán a költészet hozzásegített, hogy most már élesebb körvonalakban áll előttem, nem-tudásom mélyrétegeinek megmozgatása, megforgatása után. Az utóbbi években Györe Balázs apa- és anyakönyveiben láttam hasonló – bár kevésbé vádiratszerűen színezett – szembesülést. A helyzet az, hogy az embernek valamikor be kell iktatnia az élők közé saját felmenőit, mérlegelnie kell, honnan jött, mit örökölt, mit visel és miért vezekel. Minden ember szakadék, ugyanakkor a művészet nem engedi meg a hazugságot. Ahogy lassan én magam is mitikussá válok önmagam számára, úgy keresem apám alakjában is közvetlen előzményeket abból, aki vagyok. A *Woyzeck*-ben hangzik el: *Halálotokat jutányosan kell megkapnotok, de nem ingyen, nem hiába*. Én is úgy érzem, miközben apámat és anyámat vissza-visszailleszttem egy időre az elevenek közé – és meglehet, hogy mivel ezt versben teszem, személyemet meghaladó időre –, érzékelem: van bennük valami, ami súlyos és letehetetlen, kifürkészhetetlen, lényegében megnevezhetetlen, olyan vétek, amely nem tehető meg-nem-törtétté. Én viszont úgy érzem, nem tudtam volna tovább élni anélkül, hogy ne nevezem meg a holtak örökségét. Szeretetem abban nyilvánul meg, hogy egyáltalán beszélek róluk, anyámról aránytalanul nagyobb szeretettel, és nem hagyom, hogy az

elfojtás vagy hazugság anyagává silányuljanak. A költészet csalógánya éjjel-nappal csattog fejünk felett, de a legfinomabb közlendői könnyen tönkremennek, ha tollait kitépdessük, és tintába vagy színezékanyagba mártjuk. József Attila szembesülő verseit éppen az teszi olyan igazzá, hogy nem a szépítgetés, szerepjáték vagy presztízsigények lenyomatai, hanem a megigazulás – az emésztő megméretkezés – tanúságai. A rosszul megnevezett dolgok szaporítják a világ rosszaságát. Nem a rossz dolgok valódi nevének kitalálása nehéz, hanem az, hogy nem engedünk a hamis kegyeletnek, és megpróbáljuk szívünk valódi részösszegeit versbe foglalni (ez a művészet legrövidebb útja, más hitelt nem ismerek). Egyébként meggyőződésem, hogy az *Üvegfilm* és a *Boldog ólom* című köteteim nélkül nem tudtam volna megérkezni arra a kilátóra, amely az *Elemi szonettek*ben és a *Melanckóliában* megadatott. A költő előbb gátlásos, titkolózó és zárkózott önmagával szemben, de aztán elérkezik egy pillanat (lehet, hogy csak öregkorunkban, vagy soha), amikor ez a fojtogató szemérmesség életünk gátjává válik. Ekkor meg kell kísérelnünk a tettet: fel kell hagynunk a dilettáns egzisztencializmussal, és szinte versenként be kell gyakorolni kiüríteni a szívünket. Csak így engedhetjük be a valódi világot épségben. A legnehezebb dolog a világon az, átmenni a rosszból a jóba az igazságon át.

H. T.: – Foglalkoztatnak a kritikai visszajelzések? Rálátsz (rá akarsz látni) kánoni helyedre?

B. Cs.: – Ha az igazi költészeti értés az értékesnek és talminak megkülönböztetésében áll, akkor azt mondhatom, az elmúlt pár évtized magyar kritikai közgondolkodása, a közeget mozgató – az örökkévalóság értelmében elenyésző érdemű és szakmai színvonalú – tényezők sűrgése, a törzsi szemléletből, önös érdekből, kicsinyes részrehajlásból, olthatatlan irigységből vagy rossz ízlésből fakadó semmibevétel darab ideig méltánytalanságok sorát érezte velem. „...senki nem mondta, hogy te jó vagy” – ez itt annyit jelent, hogy eleinte még a fordítói pályáról is ki akartak ebrudalni a közeg stallumokkal körülbástyázott, évtizedeken át basáskodó kritikussai. Amikor hazatértem, az egyik „közegellenálló” azt mondta, én egy rossz fordító vagyok. Aztán döcögtünk tovább, és nem csekély erőfeszítést kívánt, mire felmértem, miféle

műfajokat enged meg a környezet, hol lehet nyargalni kisajátított pályák, foglalt széptani asztalok és észrevétlenség gödrei mentén. Volt egy időszak, amikor kritikusként foglalkoztattak feletteseim, de azt is látnom kellett, a reflexív beszéd korlátai is áttörhetetlen akadályként tornyosulnak elém. A mások által kikiáltott „paradigmaváltás” főhőseitől idegenkedtem, hiszen sem emberi, sem írói minőségük nem tett csábítóvá bármiféle baráti sorsközösséget. Én a magasrendű művészi morált mindennél többre becsültem, és sikert is csak a legmagasabb művészi morál megtartásával véltem elérni. Létezésem bizonyos abszolút jellegét sokan nem helyeselték, ízlésemet bírálták és avatagnak bélyegezték, a műfaji sokoldalúságot nem viselték el, és általában is: az észrevétlenség kínai falát építették körém. Én pedig, kétségtelen, nem rejtettem véka alá, hogy irtózom attól, ha kortársaim a szent dolgokhoz profán módon, a profán dolgokhoz ellenben álszent magasztalással igazodnak. Egyszer haragomban még az is eszembe ötlött, hogy törvényi kényszerrel kellene eljárni ostoba, haszontalan írók és írófuttatók ellen – értem itt azokat is, és ez újfajta fejlemény, akik pénzükkel vették meg a sikert, az írótságot, hírnevet. Az utóbbi évtizedek hamis – persze csak átmeneti – értékrendjét a művészettől idegen szempontok nagy mértékben meghatározták, és ebben döntő szerepet játszott az imént említett tényezők mellett a szereplők hitvány moralitása. Úgy tűnik, mindenki személyesen járult hozzá a korszak romlottságához. Egyesek hallgattak apró-cseprő viszonzások reményében, mások szemet hunytak az irodalmi érdekérvényesítés gyalázatos módszerei fölött, ismét mások valamely hamis „liberalizmus” (valójában csak renyhe és felelőtlen engedékenység) értelmében megengedték a polcra emelések és kirekesztések romlott gyakorlatát. Egyesek megtűrték vagy egyenesen végezték az árulást, mások kusoltak az igazságtalanságok elharapózása láttán, megint mások viszonylagosság hangoztatásával, henye vállrándítással nézték (sőt, itt-ott csodálták és utánozták) az istentelenséget, önkényeskedést, hatalmi kiszorítósdit, nem egyszer a kíméletlen semmibevételt. A közeg kisebbsége volt csupán egyszerűen ostoba, életveszélyesen hiú vagy felháborítóan semmittevő. És hogy végül visszatérjek a kérdés lényegére: nem, nem „látok rá” a kánonban elfoglalt helyemre (ha van ilyen), és kötve hinném, hogy még életemben eljuthatnék bármiféle méltányos elhelyezés közelébe. De, az isten szerelmére!

éppen ezért hihetetlenül nagyra becsülöm azokat, akik olyanak láttatnak, amilyen vagyok, oda helyeznek, ahová tartozom, és nem kívánnak részesi lenni semmiféle esztétikai csalásnak. Ünneplem Montaigne megvesztegethetetlen álláspontját: én is visszatérnék akár a másvilágról is, hogy meghazudtoljam azokat, akik mást szeretnének faragni belőlem – akár léteemből, akár nemléteemből –, mint aki vagyok és voltam; még ha megtisztelnének is az efféle tódítással. Lépten-nyomon látjuk, hogy kortársaink még az eleveneket is másnak festik olykor, mint amilyenek azok valójában. Meglehet, hogy az élet és halál csak egy hatalmas felület... de éppen ezért rajongok azért a kisebbségért, amely a sötétből a világosság felé törekszik, és segít megelőlegezni egy falat boldog utókort.

H. T.: – Minden repül című köteted harminc esztendő verterméséből válogat, s hatvanadik születésnapodra került a boltokba. Jól látom, hogy költői és civil korszakhatár csúszott itt egybe? Vagy túlzás volna vízválasztó együttállásról beszélnünk?

B. Cs.: – Lehet, vannak ilyen egybeesések. Mindenesetre szigorúan válogattam, és kései kezdetnek mutattam, ami nem volt az. Hiszen, mondanom sem kell, írtam én már eleget 1986 előtt is, és remélem, marad még egy kis időm, kitérni a szonettekbe, de mégis: a nyolcvanas évek közepén teremtődött meg bennem az a személy, aki önálló lírai megszólalásra volt képes. A koncentráció és a költői szöveg folyamatos redukciója hozta magával, hogy valahogy egyre inkább szívem peremére ültettem „érzelmeimet” anélkül, hogy ne tartottam volna meg mind az öt érzékemet. Egy életfogytiglani álom, mi más is volna a költészet? Ha ma meghalnék, üzenetté válnék. És mit mondanék? Érdeklődjétek a forma iránt. Higgyetek abban, hogy csak a forma (valamilyen forma) pattinthat ki jelentős tartalmat a versben, és a kormányozatlan hadoválás elpusztítja a költői eszméletet. Egy rossz vers egy egész nemzedéket tönkretelhet, néhány rossz ízlésű barát ideig-óráig szüneteltethet egy egész irodalmat. És aztán térjétek meg a kevéshez, próbáljátok ki a szegénység gyönyörűségeit, építkezettek átlátható, kezelhető, személyesen elsajátított változatokból. Nekem megadatott, hogy – például a szonettben – ugyanazon az úton tízezer kincset találtam. Micsoda gazdag világ... A jambikus ritmus egé-

szén mást mondat veled, mint a trochaikus, a két négyes-két hármassal elosztás más-más tónusra kötelez, a szótagszám döntő szerepet játszik, és az egyetemes mondandók olyan belső amplitúdóval ajándékoznak meg, amelyre nem is számíthat. Egyetlen forma is végtelen, hiszen mindenki másképp csinálja, egyetlen életben is napokra oszlik az ihlet, tapasztalatunk egyetlen formában is beláthatatlanul sokrétű, a keretet megtalálni nehéz, a szonett is képes szalajtani, furcsa, nemcsak a hosszú szabadversek. Ó, ezer fogásra és törvényre tanított meg, amelyek más formákban is érvényesülnek. A véget megtalálni, ez centrális jelentőségű. Gátlásosan hömpölyögni, takarékosan díszíteni, nem elzsibbasztani a szöveget nagy szavakkal, hiszen szavakból túl sok forog a világban. Valahogy úgy éreztem az elmúlt szonettévekben: más emberré tett ez a forma, bizonyos értelemben olyan érettséget adott, amelyet a formai készletek hiú és külsődleges szaporított halmazai nem tettek volna lehetővé. Valamilyen jelentős dolgot kell állítanunk önmagunk és a halál közé – nekem, úgy tűnik, ez a hagyatkozás sikerült.

H. T.: – A magyar költészettörténetben gyér hagyomány a metafizikus-gondolati poézis. Miben látod ennek okát? Hogyan tudnánk többet tanulni Hölderlintől, miféle ösvényen kapaszkodhatnánk vissza a rilkei világtérbe?

B. Cs.: – Igen, a magyar költői észjárás szereti a kézzelfogható anyagi világhoz mérni szavait, és az elvont lírai kifejezésmódot rühelli, lekicsinyli, sőt, megveti (csak egyetlen példa, Petőfi képtelen volt Goethét „felfogni”, a szíve békasó, mondta, nem fogyott ki a csúfalkodásból). Ez a durván Petőfi–Arany–Illyés-vonulat egyeduralgó a magyar költészetben mind a mai napig, noha a huszadik században történtek határelmozdulások, termékeny felszívódások, megrendítő filozófiai ráhökkenések. De nekem ma is úgy tűnik, hogy például az *Újhold* metafizikai szemlélete, elvontságra hajló szókészlete, főleg Pilinszky transzcendens puhatolózása vagy akár Tandori ezer köddel áradó királyi mélységei, szóval mindez még csak ezután veendő birtokba igazán, és még messze vagyunk attól, hogy ez a gondolkodásmód áttörést jelentene, vagy akár csak költői elmélyülést. Úgy tapasztaltam, hogy a magyar líra nem a nyelvi elszigeteltség miatt nem érvé-

nyesülhet külföldön, hanem éppen gondolati csökevényessége, túlhímszett verbalizmusa, transzcendens tartalmak iránti viszonylagos fásultsága miatt. József Attila a kevesek egyike, akit gondolati merészsége, vakító eszessége és metafizikai vonzalmai folytán érdemes és lehetséges volt éppen németre fordítani. Az ő művészetét az absztrakt német szemléletmód, a fogalmakban edzett, atlétai erővel megnyilvánuló filozofikus regiszterek repítik, káprázatos magasságba emelik. Csak egyetlen példát mondok. Az *Eszmélet* csodálatos sorát: *Egy szálló porszem el nem hibbant* hibátlanul egyenértékűen lehetett tolmácsolni, ugyanis a német a *verrücken* igében rendelkezik azzal a képzetrel, amely az elmozdulást, helyváltoztatást, a meghibbanást és az értelemferdülést egyaránt magába foglalja. Feledhetetlen marad számomra, hogy 2005-ös külföldi felolvasásaim során milyen oltári csöndben, megbabonázva, a székekhez szegezve hallgatták ezt a csodálatos költőt, és a könyv háromezer példányban elkelt. Nagy szó ez, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy olyan kelet-európai költőről van szó, akinek formanyelve (1927-től csaknem kizárólag kötött alakzatokat használt) nem „modern”, élettörténete – főleg a mai jóléti államok polgárságának szemében – inkább riasztó, tapasztalatai eltérőek a mai olvasóközönség élettudásától (éhezés, anyakomplexus, magány, betegségek sora stb.).

De hogy visszatérjek a kérdésre: elvontságtól irtózó szemléletünk nemcsak az alkotás egzisztenciális vonásait fakítja, hanem a befogadást, tehát a költői csereviszonyt is szegényessé teszi. Meggyőződésem, hogy a magyar lírai átvételben (itt költőkre, lírai gondolkodókra és kritikusokra egyaránt gondolok) több korszakos lemaradásban vagyunk. Kinek van ma (kinek volt valaha is) igazi Hölderlin-, Goethe-, Rilke-, vagy akár Baudelaire-élménye? Ki táplálkozik, egészen a hétköznapi gyakorlatba „átémésztve”, Eliot, Leopardi, García Lorca, Rimbaud, Mallarmé vagy mások eszméleti gyakorlatával? Persze, akadtak szép kezdemények, Babits, Somlyó György, Nemes Nagy vagy mások (Pilinszky inkább Simone Weil misztikus nyomvonalán). És mit jelent ez? Azt, hogy nem is igazán értjük a nagy nyugat-európai vonulatok természetét, nem tudjuk gyümölcsöztetni, magasrendűen tükrözni vagy magyar kifejezőmódunkba „átoltani”. Ennek egyik oka nyilván a nyelvismeret hiánya. De hadd tegyem hozzá: „nyelvismereten” én az ide-

gen idiómák elmélyült megfigyelését, a szótagok vérkeringését és verbális lüktetését is mérlegelő és ellesni hajlandó, a költői ostrom és eszmehódítás eltökélt gyakorlatában megvalósuló erőfeszítést értem. Ilyen viszonylatban igaz az, hogy egymás költői szellemének tereiben ugyanolyan idegenül mozgunk, mint egymás városaiban, történelmében vagy bármely intézményében. És ezt, azt hiszem, kevesen látják... Pedig kevés dolog fájdalmasabb a láthatatlan sebeknél.

H. T.: – „Minden porcikám Lázár”, szól Klauzúra című versed zárata, a 2003-as Üvegfilm kötetből. Illik még ez a leírás lírai hőödre? És lírikusi énedre? Vagy – ahogy verseidből avatlatlanul kiböngészem – egy Orpheuszról s Ikaroszról kikevert identitásban találtál otthonra? Otthonra találtál-e, Csaba?

B. Cs.: – A mitológiai siffrék és meg-megújuló rejtjelek változatlan életérzést fejeznek ki, és nem hinném, hogy ez a beszédmód a jövőben lényegesen megváltozna. A felfele („feltámadás”) irányuló mozgás, az alvilágtól egészen a szibillák, jóshelyek és pokoli labirintusok jelzetein át megtett utak, minden háttér- és alvilágok fürkészése stb., szóval mindez nyilván buksi katolicizmusomtól sem független ábránd- és kifejezésvilág. Vagyok, és hol otthon vagyok, hol idegen vagyok, hol repülök és ingok, mint a Himalája lejtői vagy a tengerek zöld hulláma vagy szaporodó ősz hajszálaim, hol pedig magamon nyugszom, és nincs az a csábítás, amely kicsalogatna négy falam közül, akár egy könyvből, beszélgetésből vagy erotikus ábrándból. Idegennek lenni, az rengeteg előnnyel jár. Nem kínoznak aránytalan elvárások, új szemed van az egész világra – az egész emberiséghez tartozol, és mint Rómában, ahhoz, hogy felvegyenek a patrícusok közé, elég, ha keresztény vagy. Nem, nem érkeztem haza... de egyre fegyelmeltebben viselem az idegenséget. Bárhol tudnék élni a világon, az egész világ a hazám, mint a görög bölcseknek, és életmódomon egy jottányit nem változtatnék, bármilyen törvények jelennének meg holnap a nap alatt. Műveim az otthonom, és úgy érzem, a műalkotás – saját erejénél és boldogságánál fogva – segíthet megálmódójának, mégpedig elsődleges szándékain és tudatán is túl, és túlszárnyalhatja, felülmúlhatja őt. Így bízunk mi kölcsönösen egymásban, miközben viszonosan létrehozuk egymást.

dal

hajlamaidból természet lett,
a tájban mára csak én vagyok.
évszakainkba hó se kellett,
ragyogunk, akár a csillagok.

hagyj oda bújni, mar csak az este
többé senki se bánthat,
érted hibáztam, csak közeledbe,
ott van az otthonom nálad.

reggeleinkre kéne áldás,
templomok nélküli harangszó.
törékeny mennybolt, angyal rángás,
szép vagy így, amikor haragszol.

hagyj oda bújni, mar csak az este
többé senki se bánthat,
érted hibáztam, csak közeledbe,
ott van az otthonom nálad.

vadászat

nyitott terasz az ágyam és a hold tépett szalámi.
aggódsz, tetszel- e így nekem, a garzonodba látni.
fürdés után, ha ágyazol, huzat nélküli párna,
függönyt lélegzik ablakod, s izzó éjjeli lámpa.

a meztelen tested falán, hosszúra nyúló percek,
párkányra fújt homokszemek, szemhéjam alatt serceg.
nem öltözöl, igazgatod szobádnak sűrű rendjét,
zöld szemeid rám izzanak, pikkelyes fénylő csempék.

hidegvér, hüllőéjszaka, plédem magamra húzom,
remegni kezdek, mint a nyár, visszafekszem, hogy múltjon.
nyitott terasz a tested és a csillagokba látni,
még nem mar, nyugtat, két kezed, titkaim felzabálni.

a delphoi jósnő panaszára

felejtsd el és hagyjuk az egészet,
amikor súgtam, még biztosan
úgy volt. attól hogy végül szar lett,
s ezt előre tudtam, nem kellett
volna hinned a beszédnek!

na és akkor mi van, ha szerelmet
hazudtam? te meg csak röhögtél,
most sírhatsz rajta ingyen!
neked jól áll, ha mindenhez naivan,
nekem az is jól, hogy: veled ennyit bírtam!
maradjunk abban, hogy ünnep volt
köztünk: jós könyvből kitépett,
összegyűrt lapok. ünnep, s most
fogadd el, helyébe jönnek
a beláthatóbb hétköznapiak.

titokleső

a házban, ami kaszálatlan rétre néz,
éreztem vágyat először a fűszálak
túlságosan erős érintése után.
kicserélődtek azóta sejtjeim,
és elvesztettem egy páros szerv felét,
ám ugyanaz a remegés, ami térdre készítet.

a somfáról egy szarka vizslat, kémleli titkaim.
combomat szilánkkal karistolom.
jeleket kell hagynom, de nem tudom, mit véssek.
mit áruljak el ma reggel magamból?
magamat adjam, vagy adjalak fel téged?

képmások

szobáimban egy pongyolás nő, egy kisgyerek
és egy öregasszony járkál. sosem látták
maguk. suhannak épületszárnyakon,
azt gondolva, hogy valahol van egy tükrös terem.
rohannak, ütköznek, a gyerek gyakran
ablaküvegeken zuhan át. próbálok segíteni,
óvatosan sebet kötözni, fogni a kezét,
de mire hazavezetném, egy másik kerül bajba.
bármerre lépek, cserbenhagyás.

a mozdulatlanság éppúgy veszteség.
a gyerek toporzékol, az öregasszony sír-rí,
a nő követel. hajamat tépem.
a szálakból bárki kimutatható.

korcsolya

az illúzióért, hogy bármit is irányíthatunk,
a fémcsíkot megfenik. egyetlen mozdulattal
ütőeret váгна.

kihegyezett éllel az örvény tava fölött
vékonyodó jégen mélyítjük vájatunk.
egyensúlyvesztés a biztos pont a táncban.
minden indulás új bemetszés.

szakadó tereken siklunk körbe-körbe,
mintha csak úgy,
mintha csak könnyedén.

mintha csak lehetünk fehér párája volna.

képződmény

hónapok csendje alatt
bennem nem az élet,
nem az akarás,
a szorongás sejtei nőttek.
hús a húsert.
valaki ölni fog.

*

homályos folt a szüléset zárt ajtaján:
testemen kívül cipelem a vérem.

most legalább látszik,
mi minden nem vagyok.

*

halál nőtt a hasamban: kivágták belőlem.
ha élet nőne bennem: kiszippantatnám.

Rendhagyó mesék felnőtteknek

Mese a héjatlán tökmag problémájáról

Volt egyszer egy tökmagárus.

Stadionokban árulta a tökmagot, mérkőzések előtt és szünetben. Előzőleg nagy készletet szerzett be belőle őstermelőktől. Pirította, sózta, ahogy kell. Régi, kitépett füzetlapokból kis tölcséretet sodort ügyesen. Azokba töltögette a tökmagot. A tökmag elfogyasztása után a szurkolók sok érdekes dolgot tudhattak meg a kisimított füzetlapokból.

Árusítás közben hol innen, hol onnan azt hallotta a tömegeből: „Hajjaj, a héjatlán tökmag az igazi, nem kell bajlódni a hántásával!”

Nosza, gyorsan nagy készlet héjatlán tökmagot szerzett be. Következőkor már azt árusította kis papírtölcsérekben. De nem fogyott, alig adott el egyet-kettőt. Nagyot bukott vele. „Pont az a jó a rendes tökmagban – magyarázta neki egy okos –, hogy meg kell hántani. Ropogatni a fogak között, míg el nem válik a héjtól a mag. Mért akarja megfosztani az embereket ettől az élvezettől?”

A tökmagárus magába szállt. Visszatért a rendes tökmag árusításához. Veszik is rendesen, azt ropogtatja örökké mindenki.

Akkor miért hallani hol innen, hol onnan a tömegeből: „Hajjaj, a héjatlán tökmag az igazi, nem kell bajlódni a hántásával!”

Mese a szeretetről

Volt egyszer egy régi, kitépett, tökmagos tölcsérré sodort füzetlap. Rajta szabadfogalmazás adott témára:

AZ ÉN ÉDESAPÁM

Bevezetés: Az én Édesapám jó ember.

Tárgyalás: Szeret minket erősen. Engemet, a húgomat, Édesanyámat, még Vilma nénit is. Van neki egy mondása: nem élhet az ember alapjáraton örökké. Mikor ezt mondja, kacsint, utána elmegy a kocsmába. Ha iszik, olyankor berúg. Mikor hazajön, megver minket. Engemet, a húgomat, Édesanyámat, néha még Vilma nénit is. Ha sikerül, kimenekülünk az ablakon, elbújunk a fűskamrában. De nem keseredünk el, mert tudjuk, csak azért muszáj neki ezt csinálni, mert részeg. Alapjáraton azért szeret minket.

Befejezés: Mi is szeretjük Édesapámat. Én, a húgom, Édesanyám, néha még Vilma néni is.

Mese Isten nevééről

Volt egyszer egy illető.

Olvasta valahol az interneten, hogy Istennek héber nyelven hetvenkét titkos neve van. Olyanok, mint: Harael, a mindenben jelen lévő Isten, Reahel, a mindent látó Isten, Nilhael, az egek királya Isten, Sealiah, a mindent mozgató Isten, Mahasiah, a megmentő Isten, Lehahaiah, a bölcs Isten, Lauviah, a csodálatos Isten. És így tovább, hetvenkettőig. Vannak ugyan, akik szerint a hetvenkettes lista tulajdonképpen Isten angyalainak neveit tartalmazza. De az avatottak állítják: ezek Isten angyali tulajdonságainak titkos megnevezései. Bár nem lehetnek annyira titkosak, ha bárki olvashatja őket a világhálón.

Az illető kíváncsi lett, hogyan hangozhat magyar nyelven Istennek legalább egy titkos neve. Nem több, csak egy. Ennyi elég. Kotnyelesség minden titkot firtatni.

Az illető úgy vélte, nem lehet ördögösség kitalálni. Csak beleérző képesség kell hozzá. Meg józan paraszti ész. E kettő együtt sok mindenhez elég.

Mély lélegzetet vett és belefogott. Úgy gondolta, hármassal összetételűnek kell lennie ennek a névnek. Egyrészt mert Isten szentháromság formában létezik, másrészt nem három-e a magyar igazság is? Aztán meg arra jutott, Isten nevében valamilyen formában muszáj benne lennie a „kör” szónak. Hiszen a kör a legtökéletesebb mértani idom, s az isteni tökéletességet is csak valami hasonlóval lehet érzékeltetni. És hát nem Isten teremtette-e ezt az egész kerek világot?

De kéne még valami olyan is – fontolgatta tovább az illető –, ami utal arra, hogy Isten nemcsak odakint a világban van jelen, hanem idebent, „belül” is. Ha úgy tetszik: legbelül. A dióban is a dióbél adja a lényegét. Belső, mélységi dolgokban ugyanalósi erősebb az Isten. Az illetőnek eszébe jutott egy régi magyar személynév. Alább kiderül, melyik. Sok névtani kutató szerint „belső rész, szív” az értelme. Más névtanászok ugyan az „előkelő” jelentésű ótörk méltóságnévből származtatják, de akkor sincs gond: létezik-e bárki előkelőbb Istennél? Az illető csak ámult, milyen könnyen feltáruul egy titok, ha van az emberben beleérző képesség. Meg józan paraszti ész.

Végezetül, harmadikként, oda lyukadt ki az illető, valami olyannak is szerepelnie kell Isten titkos nevében, ami jelzi, hogy Ő „aduttá valá neki paradicsumot házoá”. Megkülönböztetett figyelemmel tördököl Isten az emberrel, nem akármilyen „házat” adott neki használatra. Sajnálatos, szomorú következményű eset volt az, mikor az ember megfélekedett arról, ki az úr ebben a házban. És az illető megtalálta azt a szót is, ami kifejezi ezt.

Összeállt hát a három szóból a név, Isten egyik titkos magyar neve. Az illető megilletődve mondta ki: Kerekes Béla, házmaster.

Először nevetethetnékje támadt, olyan mindennapinak tűnt e név. Méghogy ez lenne Isten egyik titkos magyar neve! Hiszen olyan közönséges! De amikor megint átgondolta és újra kimondta, beleborzongott, hogy mit jelent e három szóból álló megnevezés. Az Úr lényegének egy része tárul fel benne!

Elsőre nem tűnik rendkívülinek e név és foglalkozás. Elsőre nem sok minden tűnik annak, ami. Egyszerű, közönséges dolgokban tud jól elrejtőzni a nem mindennapi.

Az illető újra és újra kimondta a három szóból álló nevet, s ahogy mondta, nevetnie kellett, miközben futkosott hátán a hideg. E kettő együtt biztos jele annak, hogy isteni dolgok közelébe került az ember. Az illető lélegzete elakadt, mikor fején átvillant, mi lehet Isten fortélyos módszerének lényege: közönséges vagy különleges – a kettő egy és ugyanaz.

Lényegi dolgok kimondva gyakran hatnak komolytalanul. Kacagságba jól lehet rejtetni titkokat. Többen állítják: Istennek jó humora van.

Nem is haragudott meg Isten, amiért az illető kitalálta egyik titkos magyar nevét. Ahogy egy világ-hírű bűvész sem orrol meg, ha a közönség sorából valaki rájön egyik-másik kisebb trükkjére. Főleg ha a mulatság kedvéért ő maga intézi úgy, hogy rájöjjenek. Mert semmi sem történik Isten akarata nélkül.

Különbö is kedves Istennek a beleérző képesség. Meg a józan paraszti ész.

Mese az elővigyázatos utazásról

(LLL-nek)

Volt egyszer egy nyolctízes meg egy hathúszas személyvonat.

Nagyanyám preferáltja az első volt. Akkoriban, ha időnként felcihelődött meglátogatni a rokonságot, mindig a nyolctízesrel utazott. Ilyenkor nagyanyám különösen elővigyázatos volt. Több mint egy órával vonatindulás előtt kiment az állomásra, nehogy lekésse.

Egy alkalommal késett a hathúszas személy, csak háromnegyed hét után futott be. Nagyanyám már ott állt a pénztár előtt, kérte a jegyet a nyolctízesre.

– Veheti a hathúszasra is – figyelmeztette a pénztárosnő –, még két percig az állomáson áll, simán eléri.

– Az kapkodás lenne – rázta a fejét nagyanyám –, nem vagyok hebrencs. Adja csak a nyolctízesre, mint máskor. Különben is – emelte intőleg az ujját –, a vonatra mindig várni kell!

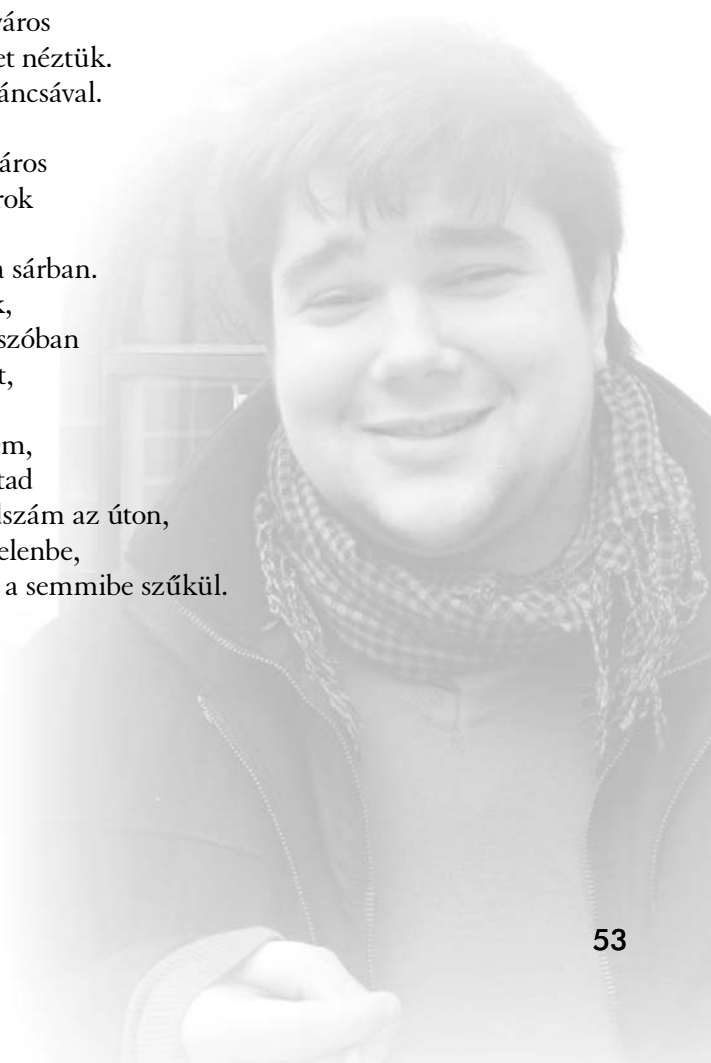
Barátság-oszlop (1996; Mezőberény, Fortuna tér; bronz, andezit; 240 cm)

hegyről legördülő

(bornai tiber: tesztoszteron)

az ódon kálvária-dombon szeretünk szívni,
mert a várfal felett, a város szegélye felett
a meredek gyárfüstöket, a bekötőutak kivilágított
artériáit, a közeli főtér zsongó fénykupoláját,
a hőerőmű éjsötét-harmadoló, vörösen világító
két toronykéményét látni, látni onnan az alagút
lűktető, szakaszos, tompán sziszegő forgalmát,
és látni az alagúttetőn a bokrok tövében italozó
srácokat. és hallani a hegyről legördülő zöld
csöndet, ahogy fejünk felett összecsap a város
pulzáros zümmögésével. a furcsa fényeket néztük.
a város szemeit. nyelvünkön a csönd bogáncsával.
aztán kiszáradt a száj, és fájtak a fények.
hiába voltunk annak a tájnak a része, a város
tériszonyába ki kellett lépünk. egy túsarok
kecses metronómtiktaktusa kopogott
koponyánkon, a mi sarkaink süppedtek a sárban.
mondhattam volna, irány a belváros, fiúk,
de nyugaté lett az irány, a csalogány presszóban
fröccsöt kértünk, és te elhoztad a poharat,
mert szar volt a bor, akkor merre tovább,
kino, zöld, jam, mindig ezekre emlékezem,
kérdeztem, talán még a monte, de mondtad
mennél haza, hát végül darázssárga rendszám az úton,
mégse egy kék buszon gördülünk a végtelenbe,
miközben városunk parázs szeme lassan a semmibe szűkül.

oktáv

(autolux: plantlife)

blasius dino von gegenwartnak barátsággal

a borászati intézettől vett és az ünnepi esten felszolgált félszáraz vörösbortól másnap nem fáj a fejem, habár ébredés után az életem kicsit lassabb. ahogy a harmincas busz például a várfal mellett megy hegynek felfelé. a sűrűsödő vér az erekben lassul. tegnap egyáltalán nem dohányoztam sokat, sőt, meglepően keveset, talán idővel tényleg sikerül annyira visszavennem, hogy onnan már csak egy lépés a teljes leállítás. a hangom mélyebb a szokottnál, amin magam is meglepődöm, de tetszik. azon gondolkodom, hogy milyen férfias. de egy gimnáziumi olaszóra jut eszembe, beteg voltam és nagyon rekedt, hosszú, színes sálam a nyakam köré volt tekerve, mintha segített volna valamit. a tanárnőt nem izgatta, hogy fáj a beszéd, fõlszólított többször is. az egyik válasz közben pukkant valami a torkomban, onnantól egy oktávval lejjebb és valamivel színtelenebbül szólt a hangom, de már nem fáj. élveztem mélységét, társaim és a tanárnő is jól szórakozott ezen az orgánumon. próbálgatom a hangom, mint részegen beletalálni a zárba. a küszöbököt lassan lépem át, mintha a sűrű vér a lábaimba gyűlné. ebben a megfontolt nyugalomban lélegzetem kezdem figyelni, nem tudom egész pontosan, hogy miért. be- és kilégzésem egyenletes, ám valamilyen furcsa oknál fogva a kifújott levegőt pinceszagúnak érzem, dohosnak, mintha legbelül valami már ilyen lassan sem mozogna, csak állna magára hagyottan, végső, mohazöld mozdulatlanságot várva.

titkosan beszél

(telefon tel aviv: helen of troy)

pékségből lépsz ki nem te
vagy csak nagyon hasonlítasz
magadra talán anna vagy
egyszer azt mondtad mindig
anna szerettél volna lenni
talán követlek vagy csak
előttem mész lehagytál vagy
talán nem is te mondtad nem
emlékszem már annyi mindennek
megváltozott a neve errefelé
anyám is néha titkosan beszél
geisler eta marx köztársaság
még hány országban élhetek
költözés nélkül de megértem
a buszok átszámozását is
bizonyos számok már nem azt
jelentik vagy néha semmit nem
jelentenek üres jelölők csak
tévelyeg bennem az ismeretlenné
tett város és azt kérdezi
hogy hívnak mi a nevem

liliom utca / tűzoltó utca, 150603

(thelonus monk: monk's dream)

a madárcsivitelés kék és zöld kupolája
alatt ültem, szemben a hatalmas tűzfal
szürke, mint azok a burukkoló balkáni
gerlék. kánikulát mondott a meteorológia,
és a park napja tényleg izzás. könnyű
árnyékba húzódva olvastam, faltam a várakozás
perceit, amíg meg nem éreztem az enyhe
szelet. felnézve láttam, hogy a rosszul
felcsavározott kovácsoltvas lámpafejek
finoman inganak. és akkor egyszerre
egyértelművé vált, hogy a legegyszerűbb
idillben sem található már semmi bizonyosság.

Istria

(*üvöltés*)

Hajnaltól késő estig vitte őket a hajó.
Hideg grappát ittak, mértéktelen,
sült hal, hús és könnyű fehér borok
telítették el testüket, kint a tengeren.

Felperzselte bőrüket az égő nap,
szájukat kimarta a só, a szél, a víz.
Éjjel, mikor ölelkeztek újra s újra,
üvöltöttek a fájdalomtól, a gyönyörtől.

(*kagylók*)

Zárt fekete kagylók a partokon,
kisodorta őket a víz.

A nők az árnyékban pihennek,
odasodorta őket a kocsi, a hajó, a vonat.
Szemük csukva.
Feketére festett szemhéjuk zárva,
fény oda aligha.
Szétdobált testrészeik a forró parton
hevernek a rettenetes ragyogásban.

A férfiak a gyerekekkel játszanak.
Dobálják őket a levegőbe,
fagyiztatják őket,
etetgetik, itatgatják őket,
beviszik a vízbe őket,
aztán kihozzák a vízből őket.
Hagyják a nőket,
akik az árnyékban pihennek.

Mindezt büntudatból teszik a férfiak.
Sok időt töltenek munkahelyükön,

kell a pénz a nők és a gyerekek
gondtalan életére,
s mert azt remélik, hogy éjjel,
mikor a kicsik az álom vizébe
fúlnak, hosszan és alaposan
leszopják őket a nők,
akik egész nap csukott szemmel
az árnyékban pihentek.

A nők ezt tudják,
ezért nyugodtan hevernek a kagylók között,
néha résnyire kinyitják drága szemüket,
naptejvel vastagon bekenik testüket,
isznak a közelükbe tett koktélból,
újrifestik a szájukat,
s halkán válaszolnak
a kis terpeszben
följük álló
teniszedző,
bártulajdonos
vagy hajóskapitány
gyors, szakszerű kérdéseire.

Combjuk közt ujjnyira nyílik a rés,
foguk megvillan, és
mosolyognak.

(egyetlen)

Az ég lassan kihűlő drapéria.
A tenger a partra görbül,
vitorlák vörös háromszöge villan,
árbóc keresztje alatt
célra szegzett hajóorr hasítja
a víz bádoglemezét.
Halak hátán ezüst, sötétlila
izom villan, sötétbe fúl.
Nyelvem alatt
hűvös, sima kavicsok
a tengerízű ismeretlen szavak.

Minden, ami a parton történik,
a teljes múlt homályában,
a késő délután
fényhasábjai közt egyensúlyoz.

Néma ingaként lendül az élet
nyárból az ősz felé.
Miért szégyelleném,
hogy magasodik a félelem
zátonya, s rettegve nézem,
ahogy a víz tükreben
egyetlen képpé válik,
mi korábban számtalan arcát
mutatta, s most színről színre
készül visszanézni rám –

(miért)

Miért gondoltad, hogy ugyanaz az ég
borul föled, bárhol is vagy,
hogy akárhol is élhetsz, dúlt arcod
mindig ugyanaz s tiéd marad,
hogy az ostoba naptár azt az időt
mutatja, ami a szív mögött remeg,
s hogy ha becsukódnak a könyv
lapjai, hallani tovább a léptedet?

(halak)

Öreg hajók a tengeren, zsákmánnyal
Telt hajók, vonulnak lassan a part
Felé, mélymerülésű, lomha bárkák,
Halak százaival a vízvonal alatt.

Férfiak a sikált fedélzeten, napok
Óta nyíltvíz, tajték, vad alkohol.
Lesik a közelgő sötét partszegély
Csíkját, a gyors alkony zuhanását.

Szakadt hálók verdesnek a szélben,
Ahogy halak rémült raja a hajóúrben
Lent. Jó halászat volt. Már nyugodt
a kéz, s szárad a vér a deszkarésben.

A parton egy asszony a halak izsamós
Dombjára gondol, a hajótest mélyén
Derengő rémült szemekre, a halál
Véres pikkelyeire, s férjére, a kenyérre.

Egy értelmezés műve

Gulyás Kornél (1965–) prózájának egyik jellemző vonása a tömör, vázlagszerű írásmód, helyenként szimbolikus világlátás. Az elemzési szempontok mentén haladó 'VÁZLAT' figyelembevételével írja meg a lehetséges szövegváltozatot!

A molett Judit története

Hetente háromszor jártam hozzá a Nádor utcába. A 'molett Judit' lakott ott akkoriban. Így neveztem. Nem mondom, hogy nem szerettem, inkább azt, hogy az elejétől kezdve a szex volt a legerősebb a kapcsolatunkban. És ez annyira elnyomott bennem minden más érzést, hogy nem igazán tudtam úgy szeretni, ahogy elvárta volna. Persze ő másképp állt hozzám. Vacsorával várt, forszírozta, hogy fogjam meg a kezét az utcán, hogy a gyerekkori fényképalbumain bájologjak, és hogy időnként csak suttogjam a fülébe, hogy 'szeretlek'.

Nem tudok jól aludni idegen helyen. Nyugtalan vagyok nála, eszembe jut az otthoni párnám, az otthoni rendetlenségem, kényelmem. És egyszerűen zavar, hogy Judit ott van mellettem nagy testével, forgolódik, szuszog, átkarol álmában.

Egyik ilyen Juditnál töltött éjszakán – hajnali három felé – ugyancsak ébren tartottak ezek a feszítő gondolatok, kiálltam a konyhába és rágyújtottam. Akkor vettem észre először, hogy a szemközti ház egyik lakásában még mindig ég a villany. Nem tudtam magam mivel lefoglalni, így néhány percig azt a lakást kémleltem. Egy vékony, tizenhat körüli kislány ült az íróasztalnál, mozdulatlanul. Úgy százötven centi magas lehetett, hosszú, bokáig érő hajjal. Felállt, majd lehajolt a fiókokhoz, keresett benne valamit, aztán visszaült és írt a naplójába, vagy rajzolt. Pár perc múlva kigombolta blúzáját, egy másik, redőnyös szobában lerakhatta, majd fehérneműben tért vissza az íróasztalhoz. Néha lehorgasztotta a fejét, sokszor meg, mintha felriadt volna, folytatta, amit eddig csinált. Egyszer-egyszer elkaptam oldalról, de ilyen távorról nem láthattam tisztán az arcát.

Innentől minden Judittal való találkozáshoz hozzátartozott ez a különös elfoglaltság, és megfigyeltem, hogy abban a szemközti helyiségben nemcsak este és hajnalban van fény és kislány, hanem délelőtt és délután is. Viszont rajta kívül senkit sem láttam a lakásban. Válaszokat kerestem, hogy miért is ül az a szegény lány órákat ott a fényben, késő éjszaka? Mit csinálhat egyedül? Hol vannak a szülei? Kicsit furán hangzik, de lassan már jobban vártam az időt, hogy leshessem a lányt, mikor Judit végre elalszik, mint magát az együttlétünket.

Teljesen elhanyagoltam Juditot. Szabadságot kellett kivennem, mert nem bírtam a nappalokat az éjszakai virrasztás után. Nem is tudom, Judit hogy érezhette magát. Testi kapcsolat addigra alig volt köztünk, és kora este már olyan fáradtnak tettem magam, hogy kénytelen volt ő is lefeküdni. Így ment ez körülbelül két hétig. De semmi többet nem tudtam meg a szemben lakó szomszédról.

Aztán elérkezett Judit harminckettedik születésnapja. Azt leszámítva, hogy hoztam tortát és énekeltem neki a 'Happy Birthday-t', azt hittem, megint csak egy ugyanolyan este lesz, mint a többi. De tévedtem. Judit ugyanis nem fogadta el az ajándékom (egy távcsövet), amit vettem neki (és persze magamnak). Nem akart enni a tortából – azt mondta – amíg meg nem beszélünk mindent. Elmondta, örül, hogy lényegében hozzá költöztem, de úgy érzi, mintha sokszor máshol járnék. Nem figyelek rá, nem emlékszem arra, amit mond, nem kívánom már, nem megyünk programokra közösen, satöbbi. Én meg hazudozásban sosem voltam jó, így inkább nem szoltam semmit erre. Elmondta, hogy volt egy álma arról, hogy öltönyben állok mellette és összeadnak minket. Aztán hirtelen sírva fakadt. Nagyon megsajnáltam. Odaléptem hozzá, megcsókoltam a nyakát és arra kértem, hogy legyen most egy olyan hétvége, amelyet ő szeretne. Rögtön felszáradtak a könnyek és – láttam rajta – kezdi tervezgetni az előttünk álló két napot. Szombaton elmentünk a Vidámparkba, majd egy tipikus magyar vígjátékot néztünk meg a plázában. Este az íróasztalánál sokáig matatott és az egyik fiókban megtalálta a gyerekkori naplóját, amit már régóta szeretett volna nekem felolvasni. Másnap későn keltünk, majd elmentünk egy elegáns étterembe. Délután a Ligetben sétálgattunk és elárulta, hogy valami nagy meglepetést tartogat estére. Bekötötte a szememet, és mikor felértünk a lakásba, azt kérte, maradjak a konyhában, amíg elkészül a meglepetéssel. Rémülten vettem észre, hogy a szemközti ablak sötét, és a kislány sincs az íróasztalnál. De nem volt sok időm föleszmélni, mert Judit toppant be menyasszonyi ruhában, és kérte, hogy játsszuk el az esküvőnket, aztán pedig a nászéjszakát (itt pajzán kacintás), hiszen olyan izgalmas lenne ez a szerepjáték. Nem bírtam tovább, üvöltöttem vele, hogy ne erőszakolja magát rám, és hogy én itt befejeztem. Judit nem szolt, csak némán a falat támasztotta. Dühömben ráütöttem egy nagyot öklömmel a konyhaasztalra és távozni kezdtem. De... amikor utoljára visszapillantottam a másik lakásra... olyat láttam, amit még soha. Újra fény lett a szobában, a kislány ott volt... fölállt a helyéről... de most máshogy... a fogashoz lépett és kabátot vett... a bejárati ajtó felé közelített... de előtte visszanezett... egyenesen rám... a szemembe. Én, azt hiszem, láttam már ezt az arcot, legalábbis távolról úgy tűnt, mintha a gyerekkori albumból lenne... Vártam vagy húsz percet, hogy leérjen az utcára... de semmi... aztán egy ajtócsukódás... és a kislány helyett Judit tűnt fel... Lehajtott fejjel ment végig az utcán.

Vázlat

A 'VÁZLAT' című alkotás szokatlan mű, hiszen valóban csak egy vázlat, egy iránymutatás, amiből rendkívül sok szövegváltozat fog születni.

/ Még soha nem hallottam az íróról. Újra egy számomra ismeretlen szerző az érettségim... /

A mű, **témáját** tekintve, középpontba állítja a nők gyerekkorukban elképzelt ideáljait, ezek beteljesülését, vagy épp be nem teljesülését, a sikertelenség esetén megvalósuló reakcióikat, továbbá a férfiak és nők közötti ösztönös nemi szerepekre is autentikusan¹ rávilágít.

Témamegjelölő **címmel** van dolgunk ('A molett Judit története'), ami talán túlságosan is 'semmilyen', és mondhatni, rájátszik Francois Villon egyszerű, helyenként túlságosan is nyers címválasztására.

/ Emlékszem. Középkor. Világi költészet. 'Kerítőballada Villonról és a kövér Margot-járól' /

A **műfaji** követelményeknek abszolút megfelel a szöveg. Kevés szereplő, lineáris cselekmény, lényegében egy helyszín és a történet végén váratlan fordulat.

A **narráció** milyensége viszont rendhagyó. A férfi a narrátorunk (egyben a mű egyik cselekvő alanya), az ő szemszögéből látjuk az eseményeket, de a történetek mégse rá vonatkoznak, hiszen Judit személye áll a középpontban. Talán ezért sincs megnevezve az elbeszélő. Az elbeszélés stílusa hét-

¹ autentikus: hiteles, hitelt érdemlő

köznap, és ez vonatkoztatható a férfi hozzáállására is: az író csupán arra használja, hogy elmondja a történetet, ő csak egy eszköz a mesélés aktusához.

A **férfi szerepéhez** hozzátartozik egyfajta közhelyes érzéketlenség, a testi dolgok előtérbe helyezése. Valószínűleg zavarja Judit molett alkata, és e külsőségek miatt nem tud, vagy nem akar igazán beleszeretni. Ugyanakkor természete folytán másvalakire, jelen esetben egy kislányra összpontosít. Az elérhetetlennel foglalkozik ahelyett, hogy a valóságossal építené a kapcsolatot. Mindezek mellett a férfi bizonytalan, hiszen megszerette Juditot, de mégse akar szakítani vele, először bizonyos testi szükségletei miatt, majd az új szereplő misztikus jelenléte gátolja benne. Elmondhatjuk, – ha egy allegorikus értelmezéssel élünk – hogy a kislány tetszik neki, és – ha a kislány és Judit közti azonosságot evidenciának vesszük – alapvetően Judit kislányként való egzisztálása² a férfi életének részévé válik.

/ Még nem igazán értem... /

Judit szerepköre egy tipikus szerelmes, aki többet vár a párjától, de ezt egy olyan kapcsolatban teszi, ami egyáltalán nincs kapcsolatként definiálva. A nő részéről – ellentétben a férfival – ez nem egy hétköznapi történet, hanem egy sorsát meghatározó időszak, így nyilvánvalóan a kimenetele sem közömbös számára. Judit – mint megtudjuk majd a novellából – harminckét éves, munkája van, házasodni akar, feltehetően gyereket is, így ő túl szeretne lépni a férfi által deklarált szex-centrikus kapcsolaton, hiszen azzal csak az idejét pazarolná. Itt érdemes megjegyezni, hogy az erotika és a szexualitás, ugyan finoman, kulturált módon, de sokkal inkább érzékelhető a kislány megfigyelésén, mondhatni kukkolásán, mint a felnőtt, testi vonatkozásban beteljesült Judittal való kapcsolatában.

/ „Mint megtudjuk majd a novellából...” – alá kéne húznom a lényegét, vagy megírni a 'VÁZLAT' vázlatát, hogy ne felejtsek ki belőle semmi lényegeset... /

A kislány szerepe a legszürrealisztikusabb³ ebben a novellában. Feltehetőleg egyedül lakik a szemközi lakásban, és csak egyetlen helyiségben, a dolgozószobában tartózkodik a mű során. Mintha egy rituális virrasztást folytatna nap mint nap, mintha egy fiktív személy lenne. Esetleg Judit gyerekkori énjé, vagy alteregója⁴. A három főbb szereplőn kívül a váratlanul betoppanó vendég szerepe csupán a késleltetés funkciójával bír.

A **jelképek** szerepe rendkívül jelentékeny a novellában. A fény, a villany, ami szüntelenül ég a dolgozószobában (még nappal is), a vágyakozást, a jövőt, a párkapcsolatok beteljesülését szimbolizálja a kislány számára, de egyfajta folyamatos feszültségben is tartja, hiszen amíg ég, addig tervez, nem ér révbé. A novella végén, csupán egyszer van sötét a szemközi szobában, akkor, amikor Judit azt hiszi, végre közel juthat a beteljesedéshez. A kamera, amivel felveszi a távoli eseményeket, a gyermekkor rögzítését jelképezheti, a férfi részéről pedig az erotikus izgatottság kiteljesedése. Az írásztal a folyamatos munkára utal, a napló – amit a kislány ír –, pedig a gyerekkori, naiv elképzelésekre, az ajándék távcső meg a kettőjük közti kapcsolat csatornája. Valamiféle számszimbolikát is megfigyelhetünk a kislány tizenhat éve és Judit harminckét éve között, ami jelképezheti a felnőtté válás következő stádiumát: egyfajta lépcsőzetes fejlődést 'a múlt és a jelen Juditja' között.

/ Túl sok a jelképekből. A kamerát ki fogom hagyni, meg ezt a váratlan betoppanó vendéget is! /

A **párhuzam** Judit személye és a szemközi lakásban levő kislány között bizonyos nyomok folytán válik egyértelművé: legfontosabb a fényképalbum, amit Judit mutatott a férfinak gyermekkoráról, és a történet végén, amikor a kislány végre rá tekint, egyértelművé válik a hasonlóság a két lány között.

² létezése

³ szürreális: a valóságon túlmutató, álomszerű

⁴ alteregó: hasonmás, pszichológiai értelemben egy ember második személyisége

Megemléltendő még az íróasztal és a napló, hiszen Judit is keresi a naplót, amit a férfinak meg szeretne mutatni, a kislány pedig feltehetőleg azt írja. Tehát akár közvetlen módon állítjuk párhuzamba a kislányt Judittal, akár közvetetten, sejtetve a kapcsolatot, mindkettő értelmezésnek lehet létjogosultsága.

A tér és az idő kapcsán egyfajta mágikus-realizmusra⁵ emlékeztető motívum figyelhető meg. A két legfőbb helyszín közül (Judit lakása és a szemközti lakás dolgozószobája) Judit lakása kerül a középpontba, hiszen történetünk itt játszódik. A szemközti lakás csak, mintegy megfigyelés tárgya, fiktív térként funkcionál. Hogy a szemközti helyszín vajon Judit múltja, vagy valamiféle 'még mindig jelene', ez csak értelmezés kérdése. Az idő kezelése is hasonlóan történik: az alapvetően lineáris cselekményt megbontják a szemközti lakásban játszódó momentumok, amiket tekinthetünk múltbeli síknak is. A két helyen kívüli terek (állatkert, színház, étterem) jelentéktelennek tekinthetőek, a novellában is csak említve vannak.

Három fontos szerkezeti egységre tagolható a mű. Az elsőben kapunk egy képet a két főbb szereplőről és fölvezetődik az alapkonfliktus, ami a kettejük egymáshoz való viszonyulásában érhető tetten. A második szerkezeti egység a szemközti lakás konceptualizálásától⁶ egészen Judit születésnapjáig tart. Az utolsó pedig a veszekedés, a felismerés és a megoldás egysége.

A történet nyitva marad, hiszen nem tudjuk meg a teljes igazságot a kislánnyal kapcsolatban (nem tűnik fel az utcán), csak sejtjük a lehetséges azonosságot, párhuzamot, így a befogadó értelmezési tartománya is széles skálán tud működni.

/ Lehet, hogy máshogy fogom befejezni. Hmm... Kell erre a 180 perc... /

II. világháborús emlékmű (1992; Békéscsaba, Szabadság tér; bronz, kő; 250 cm; fotó: Szereday Ilona)

⁵ A mágikus realizmus olyan művészeti irányzat, amelyben varázslatos, mágikus elemek tűnnek fel az amúgy realista megjelenítésben.

⁶ konceptualizálás: valamely fogalom jelentéstartalmának meghatározása

Legális drogot árulunk

Egy s más az irodalomtanításról

Szil Ágnes vagyok, függő. Már mint irodalomfüggő. Nem érdem ez, hanem állapot. E folyóirat olvasói – feltételezem – íróként ismernek, de a kenyeremet pedagógusként keresem: egyetemista korom óta tanítok latint, 1995-től magyart, kínáltam-kóstoltattam gimnáziumban, szakközépiskolában, újabban szakiskolában is, voltam osztályfőnök általánosban, szakközépiskolában és estin, tanítottam kétéves intenzív tagozaton és minősítő szakértőként, tanfelügyelőként is dolgozom, azaz elmondhatom, hogy teljes spektrumát megismertem a magyar oktatásnak és a magyaroktatásnak – és jelentem, el vagyok keseredve.

Tanítok tehetségeseket és segítségre szorulókat, nevelem Facebookon a más gyerekét, vásároltam ruhát nincstelennek, és vettem ki gyereket a saját apja kezéből. Láthatják hát, hogy nem valami elit intézményben élem a mindennapjaimat, hanem nagyon is a sűrűjében. Azt is akarom mondani ezzel, hogy amiről ebben az írásban olvashatnak (azaz az én perspektívám) nem az elit gimnáziumok világa – de talán nem is úgy kell az irodalomhoz, a tanításhoz közelíteni, hanem az átlagemberek, átlagos tanár – ha van olyan – aspektusából. Esszémben az irodalomtanítás céljával, a megváltozott igényekkel, a tanárok és tanítványok nehézségeivel szeretnék foglalkozni, illetve valamelyest érinteni mindezek társadalmi gyökerét, valamint következményét.

Nem csupán tanári szemmel nézem az irodalmat, hanem olyan aspektusból is, hogy lesz-e nekem, lesz-e nekünk, íróknak, költőknek, esszéistáknak és kritikusoknak értő, olvasó közönségünk. Ki tudja-e nevelni a jelenlegi irodalomoktatás ezt a közönséget?

Az irodalomtanítás célja

Miért is tanítunk irodalmat? Ha a magyar nyelv lenne a kérdés, talán könnyebb lenne válaszolni (többek között a szövegértés miatt, az önéletrajz elkészítése miatt, az idegen nyelv elsajátításának megkönnyítése miatt). A mai kamaszok nagyon gyakorlatiasak: hamar felteszik a kérdést, hogy az év 36 hete alatti két-három óra milyen praktikus haszonnal kecsegteti őket. Tegyük csak fél a kérdést egy átlagos középiskolásnak, hamar meg fogjuk kapni a választ: azért, hogy le tudjunk érettségizni. Ha tovább feszegetjük a kérdést, akkor kapunk esetleg olyan választ, hogy az irodalom az általános műveltség része, jó társaságban illik ismerni az alapjait. Szinte senkinek nem jut azonban eszébe, hogy az irodalom arra is jó, hogy választ kapjunk a saját életünket érintő kérdéseinkre (ahogy Horatius mondja: „tua res agitur” – a te ügyedet tárgyalják¹), hogy megismerjük különböző korokat, társadalmi berendezkedéseket, hogy jelen legyünk egymás gondolatainak születésénél, hogy meghallgassuk egymást, hogy egy-egy mű alapján jókat vitatkozzunk. A kifejezetten jó képességű tizenegyesedikeseim azt mondták, eddig még csak nem is hallottak ilyesmiről. Azt is, hogy senki nem volt kíváncsi a véleményükre. Ami viszont még ennél is sokkal elgondolkodtatóbb, hogy azt senki nem mondta közülük, hogy az irodalom: jó. Így, egyszerűen csak: jó. Félek, ha a kollégákat (akár a magyar szakosokat) kérdeztem volna, akkor sem kaptam volna külön válaszokat.

Mi az irodalomtanítás feladata? Egy tapasztaltabb kolléganőm, aki kezdő koromban sok-sok kétélyemet megválaszolta, azt mondta, értékeket kell közvetítenünk, valami jót felmutatni. Nem egészen értek egyet vele (őszintén szólva: valame-

¹ Horatius Epistularum liber primus, XVIII., 84. sor.

lyest azt érzem, hogy a szocializmus kötelességű esztétikáját hallom vissza (a szájából), én inkább – főleg íróként – azt mondanám: ki kell hoznunk a komfortzónájukból az embereket. Fel kell őket háborítani annyira, hogy átlépjük az ingerküszöbüket, hátha akkor továbbgondolkoznak. Ugyanakkor szakközépiskolában tanító nevelőként azt is mondom, hogy a művészet megismertetése is a célunk, hiszen a tantervben nálunk csak egy-egy óra rajz vagy művészetismeret szerepel. Feladatunk tehát a művészetet, a műveltség bizonyos, nemcsak olvasáshoz, irodalomhoz köthető elemeit is közvetíteni. A szakközépiskolai (illetve most már előkelőbben: szakgimnáziumi) magyartanár – leszámítva a heti egyórás rajz- vagy énekotatást – a művészet egyedüli közvetítője. Tizenegyedik évfolyamtól a jobb képességűek (illetve mindazok, akik hajlandók gondolkodni), nyitottak a filozófiára, pszichológiára, és a tananyag kapcsán mindezek a tudományok fel is dobódnak a felszínre – lehet-e Dosztojevszkijt, Kosztolányit tanítani anélkül, hogy ezekről a tudományokról beszéljünk? Ha lehet, érdemes-e? Nem tagadjuk-e meg tanár (pedagógus-, nevelő-, coach-) voltunkat, ha hallgatunk? Ugyanez művészetek tekintetében: lehet-e impresszionizmust tanítani festészet nélkül? Van-e idő festészettel foglalkozni, amikor annyi, de annyi elvárással szembesülünk?

Melyek a magyartanárok nehézségei?

A szülő a tizenöt éves kamaszgyerekekből öltönyös úriembert kíván szoborba faragtatni velünk, sokszor a beiratkozás után legközelebb csokorral a karján látjuk, a ballagáson. (Természetesen nem nekünk hozza a virágot – de hát erre nem is gondolt senki.) A szülők gyakran ellenséget látnak bennünk (a pedagógusnak mindig emelik a bérét, és csak azért tart szülői értekezletet, hogy az osztálypénzt beszedje – nyilván, hogy kávéit vegyen rajta). Ha a gyerek ügyes, akkor azt a szülőktől örökölte, ha a tanárnak bármiféle elvárása van, akkor szemét. Heti huszonhat órát látva csütörtökön már nem igazán őszinte a mosolyunk. A pedagógus-minősítési rendszer két-három éves működésének hatástanulmányát

pedig még egyikünk sem látta. Ezekkel a nehézségekkel persze minden pedagógus szembesül², de van néhány bónusz, ami speciálisan csak a magyartanárnak jut ki: a műsorok összeállítása és begyakoroltatása és előadása („vasárnap menj már el tíz gyerekkel...”), felkészítés az iskola minden kulturális bemutatkozására a városban, megyében („csak van egy szavalód, nem?”), mi visszük el a balhét a matematikatanárok oldalán a kompetenciamérésért, mert ha az rosszul sikerül, annak egészen biztosan mi vagyunk az okai, az intézkedési terv viszont az egész nevelőtestület tarkóján csattan. A kémiantanár (bocsánat, hogy épp ezt a tantárgyat választottam ki) közben boldogan számolja otthon a molekulákat – pontosan ugyanezért a fizetésért.

Amire ki szeretném élezni ezt a szövegegyeséget: a magyartanár munkája mérhető (főképpen, ha van bemeneti mérés) és *kimenetvezérelt*: az érettségi vizsgán minden tanuló teljesítményét százalékra megkapjuk, amelyből – leszámítva az irodalom területén azért némi szubjektivitást – következtetéseket lehet levonni a négy-öt éves munkát illetően, természetesen a tanárról is. Ha nincs bemeneti mérés (szervezetten nincs, mindenki alkalmazhat – többnyire validálatlan – mérőeszközt, ami vagy hivatkozási alap, vagy nem a hozzáadott értéket illetően), akkor a gyengébb tanulókat tanító tanár megragad a megtűrt státuszban. (Hiszen könnyű egy négyes tanulóból a humán tagozaton, gimnáziumban ötöst csinálni – de egyesből kettést nehéz.)

Ezek a gyerekek valahonnan érkeztek a középiskolába. Ahova ők jártak, a teljesítményüket nem értékelték egy kimeneti mérés során, ami szerintem a legsúlyosabb problémája a középiskolai (irodalom)tanításnak. Amikor az első félév során a kezük ügyébe készítjük az *Íliászt* meg az *Odüsszeiát*, amelynek hexameteren, sajátos helyesírásán éppen csak át tudnak döcögni, olyan szakadékhoz érkeznek, amelyen hidat verni alig-ha van reményük.

Megváltozott az embereszmény is: ha már amúgy is a kilencedikes anyagnál tartunk, vegyük csak szemügyre Szophoklész *Antigonéját*! Nemigen tudok elképzelni kilencedikest, aki magától elkezdene görög drámákat olvasni. Természetes: alapvető érték, a drámairodalom remeke. De egyáltalán nem biztos, hogy egy tizennegy-tizenöt éves gyerek megérti és befogadja. Én a táblánál kihúzom a neveket, elhalálózásuk sor-

² Lásd egészében Fenyő D. György cikkét a Beszélőben: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/az-irodalomtanitas-allapotarol>.

rendjében az *Antigonéból*, megmarad Iszméné – de ezek a gyerekek nem akarnak se megalkudni, se feladni magukat. Épp keresik az identitásukat, építik a személyiségüket. A Nemecekek, a Nyilas Misik és az Iszménék nem tűnnek követendő példának (értéknek) a szemükben.

Ha már a nehézségeknél tartunk: az irodalom élvezetéhez nélkülözhetetlen egy nagyon fontos képesség: az olvasásé. Aki nem tud folyékonyan olvasni, az az olvasás számára elveszett. Amikor valaki autót kezd vezetni, a KRESZ és maga a kocsi megismerése után valamennyire magáénak kell tudnia az autót, műszerek nélkül is éreznie kell, merről mekkora. Valahogy így gondolkodom, amikor az olvasás mikéntjén tündököm. Ahhoz, hogy a gyerekek (meg persze a felnőttek is) az olvasást örömként éljék meg, egy áttörésnek kell bekövetkeznie, attól fogva már nem kell a technikára ügyelni, hanem meg lehet kapni a jutalmat: magát a történetet. Ahogy az értelmiségi családok nagy részében látom: két nagyobb gyerekem esetében szorongva vártam én is ezt az áttörést, és megvallom: nagy nyugalom van bennem, hogy ez megtörtént, hogy így engedhettem őket ki a világba. (Az olvasás élvezetén kívül én nagyon is praktikusán a tanulási képességekre is gondolok.) Sok munkát fektettünk ebbe: az esti meséken kívül például iskoláskorukat megelőzően hét éven keresztül láthattak bennünket a gyerekeink könyvvel, újsággal elvonulni és tudomást sem venni a világról, így aztán elhitték nekünk, hogy az olvasás érdekes lehet. A kicsi még óvodás, vele majd megpróbáljuk ugyanazt, mint a nagyokkal. A mai középiskolás korosztály nagy része azonban nincs ennek az olvasástechnikai tudásnak, képességnek a birtokában, nem érti, így nem is élvezheti az olvasást.

Feltüntethetnék nemzetközi vizsgálati eredményeket, grafikonokat és táblázatokat, de nem teszem. Mindannyian tudjuk anélkül is, hogy diákjaink egyre rosszabbul teljesítenek az olvasás (fogalmazás, szövegértés) területén. Mi is ennek az oka?

Elsősorban nem módszertanilag gyengültünk (bár lenne mit fejlődnünk ezen a területen is, minél gyengébb az osztály, annál tudatosabban kellene a módszertani eszközöket alkalmazni), inkább a társadalom változott meg körülöttünk.

A gyermekhalandóság üdvös csökkenése, az orvostudomány fejlődése olyan tanulókat is integrál az iskolába, akik súlyos figyelem- vagy rész-képesség-zavarral küzdenek, iskolai kudarcaikat pedig esetleg azzal igyekeznek kompenzálni, hogy magánműsort rendeznek a tanórákon. (A leghatározottabban híve vagyok az együttnevelésnek, mindaddig, amíg ez az osztályban tanuló gyerekek és – bocsánat! – a pedagógus tanuláshoz-tanításhoz való jogait nem sérti.) Számos családban csak egyetlen gyereket vállalnak – ezek a gyerekek pedig nehezebben tanulnak meg együttműködni, megosztani egymással valamit, akár a tudást is.

Az óvodában azok a szülők is külön foglalkozásra járatják a gyerekeiket, akik maguk sikertelenül vették a közoktatás lépcsőfokait. A gyerek (többsége) kamaszkoráig tiszteli a szülőt, elismeri a tekintélyét, elhiszi, amit az állít a tanulás fontosságáról. Rengeteg gyermekkönyv fogy – de hová lesznek ezek az olvasók tíz év múlva?³ A gyereklétszám az utóbbi időben relevánsan csökkent, az iskolák azonban nem akarták tudomásul venni ezt a változást, hiszen telephelyeket, álláshelyeket (azaz végül is: presztízst) veszthettek volna. Így aztán nem engedhették meg maguknak, hogy a bukások száma nagy legyen – főleg az alsó tagozaton, amelyet még az alacsonyabb iskolázottságú szülők is intenzívebb figyelemmel kísérnek –, holott az (év)ismétlés a tanulónak segítene felzárkózni, megelőzni egy hosszú évekre elnyúló sikertelenség-sorozatot. Így kerülhetnek (ismét hangsúlyozom: *mérés és főképpen a mérési eredmények vizsgálata, az esetleg szükséges visszacsatolás nélkül*) az írni-olvasni számolni nem tudó gyerekek a felső tagozatra, ahol ugyancsak átöccintik őket a tanárok a magasabb évfolyamra, hiszen senki sem szeretne a tantestület kerékkötője lenni, végső soron pedig áldozatul esni egy esetleges leépítésnek.

Mondhatnák persze azt, hogy könnyű a középiskolából okoskodni, mit kellene máshogyan csinálni az általánosban, de nem tudom megállni, hogy el ne mondjam, mit mondott egykori falusi magyartanárom, osztályfőnököm, amikor az egyetemről kilépve panaszkodtam, hogy nem tudnak olvasni a hatodikosaim. Azt mondta: a magyartanárr feladata, hogy olvasni megtanítsa a gyereket, minden egyéb ezután következik. Bátran mondom, hogy akár a tananyagmennyiség rovására is inkább a minőséget helyezném

³ Ábrahám Mónika: 12–14 éves gyerekek olvasási, könyv- és könyvtárhasználati szokásai. <http://folyoiratok.ofi.hu/ujpedagogiai-szemle/12-14-eves-gyerekek-olvasasi-konyves-konyvtarhasznalati-szokasai>

előtérbe. Azóta ehhez tartottam, tartom magam, a középiskolában is. Azt azonban nem tudom, és nem is tudta senki azóta megmondani, mit is kellene tennem ezekkel az anyányi lányokkal, emberrnyi emberekkel, akik nem kicsiként kerülnek a kezem alá, hanem tizennégy-tizenöt évükben már annyi hatás érte őket a tanításban, hogy nem biztos, hogy engem még – ezekkel az igényeimmel – hajlandóak beengedni. Lehetőséges-e, hogy ez az alkalom (az olvasás területén remélhető minőségi és mennyiségi áttörés) visszavonhatatlanul elmúlik? Pár éve láttam egy volt tanítványomat a helyi antikváriumban, hatosztályos gimnazistaként tanítottam valaha. Nagykabátban volt, háta mögött egy filléres regényt szorongatott, láthatólag zavarban volt. Nem tettem észrevételt, csak visszaköszöntem – ma már azt mondanám, hogy áldja meg az Isten ezt a Mónikát sok nejlonzacskó-irodalommal, hogy egyáltalán valamit olvas... Nem hiszem, hogy tanítványaimnak egytizedénél több forgatna könyvet, azok sem feltétlenül szépirodalmat. Érettségi után visszaviszik az ingyenes tankönyvet, a szöveggyűjteményt, és itt be is végeztetett.

Súlyos következmények

A kutatások szerint azok a gyerekek olvasnak jól, akiknek sok könyvük van otthon. Mondhatnánk, hogy ezt éppen kutatások nélkül is meg lehetett volna állapítani, de sokkal kevesebb okunk lesz ezzel viccelni, ha visszafordítjuk ezt az állítást. Azok a tanulók, akiknek nincs otthon könyvük, ezek szerint nem fognak jól tanulni (ha egészen messzire következtetek, akkor ebből az szűrhető le, hogy alacsonyabb végzettségűek lesznek, a társadalmi hasznosságuk kisebb lesz... kevesebbet keresnek, és újraindítják azt a kört, amit elkezdtem elemezni a bekezdés elején). Innen nézvést pedig egészen elkeserítő a helyzet, hiszen ezek szerint első körben nem a gyerekek kellene foglalkoznunk, hanem a szülőkhez kellene visszatérnünk, ez pedig – a fentebb vázoltak alapján – nem fog menni. A lázadó kamaszok előtt a szülőknek különösen kicsi a tekintélyük, főleg, ha alacsony végzettségűek, nem tudnak érdemben nyilatkozni a középiskolai anyagról, segíteni benne, vagy munkanélküliek, közmunkások – azaz a gyerekeik anyagi igényeit nem tudják fedezni.

A tanulóink sem adnak egyszerű feladatot: állítólag mindössze másodpercek alatt döntenek el, hajlandóak-e egyáltalán esélyt adni az általunk előadott tananyagunk: észre se vesszük, és lehet, hogy már régen a falnak beszélünk. Tiszteletükre a priori nem számíthatunk, kellemetlen tapasztalataik miatt sokat kell letennünk az asztalra, hogy elfogadjanak. Már nem a tudóst, a tudomány felkent papját látják bennünk, inkább csak valamiféle coach-ot, aki segít majd nekik az utak között választani. Hitelességünket a Facebookon, az Instagramon is ellenőrzik, így hát nemcsak a való világban kell jó fejnek, uram bocsá' menőnek lennünk (ha még jut erre energiánk). Azért is fontos ez, hogy leellenőrizzék: hitelesek vagyunk-e, úgy élünk-e, ahogyan tanítunk, s ez a motivációjukat is befolyásolja. Míg mi a katalóguscédulákkal szencsétlenkedtünk, addig kispillanat alatt megtalálják a neten a válaszokat – persze csak akkor, ha szabad használni az okostelefont. Nemcsak a tartalmakat, hanem a tartalmak közzétételét is meg kell változtatnunk, máshogy kell kínálnunk (például én sok érdekességet megosztok a neten is velük).

Az órákon sem a befogadó szerepet kedvelik – nagyon is aktívak tudnak lenni, szívesen szerepelnek. A mai oktatási rendszer nemcsak a tanárookra, hanem a diákokra is hatalmas terhet rak. Minket a magas heti óraszám és a semmiféle mozgásteret nem adó kerettanterv köt gúzsba, a gyerekek gyakran negyed négyig is iskolában vannak (kilenc órájuk is lehet), vagy előfordulhat, hogy magyaróra előtt már három órát súrolták a csempét a gyakorlati helyen, vagy pépeset főztek az öregek otthonában. A sokadik órában meg a magyartanárral jön nekik Thomas Mannal... Már nincs idejük délután-otthon tanulni, így a hatékonyságot kell növelni: rövidebb idő alatt kellene többet megtanítani, úgy, hogy az otthoni gyakorlás fázisa elmarad (azaz értik, de nem tudják az anyagot).

A tehetséggondozás egy-egy versenyre szóló pánikszzerű felkészítés, hiszen melyik gyerek akar már harmadik idegen nyelvet tanulni, vagy hét-nyolc-kilenc óra után benn maradni az iskolában, és emelt szintű vizsgára készülni, félálomban? Egy továbbképzésen hallottam, hogy a humán pályára készülőknek egyébként is érdekesebb inkább történelemből vállalni az emelt szintet, mert jóval magasabb pontszámokat érnek el, így az utóbbi években jelentősen csökkent a magyarból vizsgázók száma, ez sem a mi malmunkra hajtja a vizet.

A társadalmi következményeket fentebb említettem – a biztos anyagi háttérrel nem rendelkező tanulók lehetnek bármilyen tehetségesek is, nem fognak tudni továbbtanulni, hiszen az egyetemi, főiskolai tanulmányok mellett jelentkező kiadásokat ezek a családok nem tudják fedezni, ennek következménye pedig az egyén frusztrációja, a társadalmi helyzet kasztosodása. Pályám elején még motiválhattam azzal a tanítványaimat, hogy tanuljanak jobban, és így maguk mögött hagyhatják az otthoni körülményeiket. Ma a jobb képességű diákjaim biztos anyagiakkal rendelkező szülők nélkül a traktoron ülnek, vagy a csirkéket akasztgatják a baromfifeldolgozóban.

Nem lehet elmenni amellet, hogy ennek a kicsit romlott, kicsit nehezebben működő középiskolai képzésnek kellene kitermelnie, kiizzadnia a jövő pedagógusokat, köztük a magyartanárokat is. Lehet-e azonban úgy tanár valaki, hogy nem olvasott regényt, csak rövidítettet? A középiskolai hiányosságok továbbgördülnek, és a felsőoktatásban is mutatják a hatásaikat. Egyetemen tanító barátaim mondják (nemcsak a bölcsészkarokon), hogy hallgatóik a mi időnkben még egyszerűen kivitelezhető feladatokat sem tudnak hétről hétre abszolválni, ott van *Szókratész védőbeszéde* – ez például nem megy egy hét alatt, holott farzsebbe való méretű kis könyvről beszélünk. Így hát azt feltételezem, hogy alacsonyabb szintről nem is sikerül nagyobb magasságokba rugaszkodni. A tanári pálya megbecsültsége sem olyan jelentős, hogy az igazán elhivatottakon kívül mások is ezt válasszák, hiszen sem anyagilag, sem erkölcsileg nem értékelik sokra a munkánkat – holott a jövő generációját bízták ránk. Különösen nagy probléma ez a reál- és a nyelvszakok esetében, illetve a szakképzésben, hiszen a mérnökök a tanári bér többszörösét viszik haza, a kiváló szakmunkások vagy a sikeres vállalkozók pedig nem toporognak az iskolák küszöbén, hogy (az övékhez képest nevetséges bérünkért) átadhassák a tudásukat, és ezért tulajdonképpen nem is hibáztathatjuk őket. A humán szakokat pedig sokszor parkoló pályának tekintik: ha a gyereket nem veszik fel a jogra, akkor néhány évet ki fog bírni bölcsészként, tanítóként is, aztán meg legfőljebb ott ragad.

Ezért kellene megbecsülnünk a szakmailag és módszertanilag felkészült szakembereket.

Az életre nevelünk – de hát ilyen unalmas lesz az élet is?

Hogyan is tanítsuk tanítványainkat? Semmiképpen sem úgy, ahogyan ezelőtt tették a mi tanáraink, azaz egy darab krétával, azt se mindig használták, esetleg néhány könyvvel szemléltetve. Ezek a gyerekek a mobiltelefont, okostáblát úgy használják, mint mi a villanykapcsolót, így aztán ha mindezt a „varázslatot” nem vetjük be, olyan benyomást keltünk, mintha a körzeti orvos a magas vérnyomásunkat látva kiküldene bennünket a patakpartra piócát gyűjteni. („Haladók” számára is vezetek klubot, az *Irodalmi svédasztalt* Békésen. Egyszer a végén megjegyezték, mennyire meg vannak lepve, hogy nem hallgattunk verset az internetről – ők is kérik és (el)várják a technika alkalmazását.)

Minden kérdésükre válaszolni kell. A kellemtelenekre is, sőt, azokra leginkább, sőt, teret kell annak is engedni, ha nekik maguknak vannak ötleteik. Imádnak azon kapni, ha valami-re nem tudok válaszolni – így talán hamarabb utánanéznék maguk is. A folyamatos tanulásra, megújulásra való képességet kell tanítani (hiszen lehet, hogy az általuk űzött szakma még nem is létezik). Ebből a szempontból is különös figyelmet érdemel a magyar, ugyanis a szövegtést és a kommunikációs képességet kiemelten mi tudjuk fejleszteni, de a digitális, a szociális és a problémamegoldó képesség fejlesztése is a mi asztalunkon van.

A tanuláshoz (és az irodalom élvezetéhez is) kell egyfajta befogadásra képes, ellazult állapot.⁴ Könnyen mondom én a hetvenes évek gyermekeként, milyen jóízűeket lehetett unatkozni, és unalomból aztán megtanulni mindenfélét, esetenben például latinul. Nem tudom elképzelni, hogy az egyik képernyő elől átülve a másik elé, a fülüket zenével bedugva lenne türelmük olvasni, így aztán saját példánkat bemutatom: bizonyos napszakokban (este, közvetlenül alvás előtt) és hétvégén, szünetekben az ebéd utáni csendes pihenőkben nem engedték az elektromos eszközök használatát (mondjuk, a felső tagozat közepéig), így a gyerekek a könyvekre szorultak, a sufniból bekerült a piros Verne-sorozat, és egyéb, itt nem

⁴ Sőt: az ellazulás az olvasás következménye is lehet – lásd Csíkszentmihályi Mihály: *Flow – Az áramlat* című művét (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997)

részletezett csodák is történtek. Ezt persze az a szülő teheti meg, aki maga is olvas, mert ha nincs példaadás, hiába várjuk el a gyerektől azt, amire magunk nem vagyunk képesek.

Sok kolléga esküszik a filmváltozatra, a hangoskönyvre, a rövidítettre – legtöbbször ennek tartalmát szoktam visszakapni olvasmánydolgozatokban. Többre nem is igen számítok, de a cselekmény ismeretét nem engedhetem el. (Pilinszkyt meg majd bekötjük infúzióban.) Azt csak néhány hónapja tudom, mi is az oka egy tipikusnak mondható diák-hibának: annak, hogy nem tudják eldönteni, egy epikus mű novella vagy regény-e. Az egyik magyar szakos kolléganőm világosított fel, hogy rövidítve a regény is csak másfél oldal. Arra már nem veszik a fáradságot, hogy megnézzék, az a szerző van-e fölé írva, akitől tényleg olvasni kell, vagy csak rágugliztak, és megtanulták az első találatot.

Több szabadságot diáknak és tanárnak egyaránt! Szívem szerint való lenne, ha a kerettanterv szigorán enyhítenének, hiszen a nagy bolond rohanásban a vízzel együtt a gyereket is ki szoktuk önteni. (A nyelvújítást például tizenegyedikben tanítjuk nyelvtanból, de szépen meg szoktuk beszélni a testőrírók és Kazinczy pályája kapcsán tizedikben, irodalomórán. Azt hinnénk, magasabb évfolyamon mindenre emlékeznek – ám a tapasztalat szerint mintha ezeket a tizedikes órákat kidobtuk volna az ablakon: semmi nem marad meg belőlük, ahogyan a költői képek és alakzatok is elenyésznek: szerintem nem elég érettek még ehhez.) A kilencedikes-tizedikes kerettantervet különösen problémásnak érzem, hiszen a régi magyar irodalomból vett szemelvények nyelvezete alaposan próbára teszi azokat a diákokat, akik számára Arany és Jókai épp most hullik ki az érthetőség rostáján. A korábbi tantervet használva Arany János művészetét az ügyesebb, fegyelmezettebb magyartanárok még meg tudták tanítani, így az utolsó két évfolyamon több idő maradt a modern irodalom tárgyalására, most azonban erre az új kerettanterv miatt nincs lehetőség. Nagyon várom ennek korrekcióját, ahogyan a kötelezők torát is megülném, nagyobb szabadságot adva tanárnak és diáknak egyaránt. (Például sosem kötöm meg, melyik öt Mikszáth-novellát olvassák el – így aztán olvasás, tanulás előtt átfutnak vagy tízet.)

Figyeljék a kezemet: csalog. A stilsztikaóra-ra beviszek sok-sok olyasmit (főleg kortársat, de

mindenféle korábit is, ahogyan a helyzet adja), amire irodalomórán nem lenne idő. Nem szoktam nagy ügyet csinálni abból sem, ha az óra tantervi anyaga egy rövidebb vázlatra korlátozódik, amikor felmerül egy éppen aktuális probléma, ami megérinti a diákjaimat. (Most épp Verlaine-nél tartunk – de Csáthnál kötöttünk ki.) Már régen nem az anyagot akarom tanítani, hanem a gyerekeket. Azt is megfontolásra javaslom, mit és mennyire, milyen mélységben akarunk megtanítani, hiszen nem érdemes marginális anyagrészekbe sok energiát fektetni.

Szívem szerint nem irodalomtörténetet tanítanék a középiskolában, hanem irodalomelméletet. Az életrajzokkal megismerkedtek az általános iskolában, nekünk már más szemléletmódot kellene adnunk: egy olyan elemzési, értelmezési jártasságot adni, amelynek birtokában meg lehet érteni-fejteni egy irodalmi alkotást.

Vonzanak az alternatív megoldások, szeretem átvenni más jó gyakorlatát, így hát mindenkinek javaslom, ne habozzon kidolgozni a maga módszereit. Legyen sikerélményük. Sok szorgalmi jegyet adok. Felfedeztető módszerrel dolgozom, azaz a diákjaim mondják ki, ami a füzetbe kerül. Minden órán próbálok mindenkit beszéltetni. Sokat dolgoztatok csoportban, párban, hiszen egymástól rengeteget tanulnak – ilyenkor a magyarázó szerepét vállaló diákot is jutalmazom. Jó módszernek tartom, ha mozgással, térbe állítva mutatjuk be például, hogyan csoportosulnak a szereplők, kik között van konfliktus, mert ha az agy több területét ingereljük, akkor tartósabban marad meg a tudás.

Szeretem őket megismertetni a modern irodalommal. A múlt év folyamán a következő szerzőkkel találkozhattak a diákjaim vagy az iskolában, irodalomórán vagy a városi könyvtárban (többször a saját klubom, az *Irodalmi svédasztal*, illetve a Békés Városi Püski Sándor Könyvtár szervezésében: Szvoren Edinával, Tolnai Ottóval, Kukorelly Endrével, Tóth Krisztinával, Cserna-Szabó Andrással – és többekkel a kismesterek közül, valamint megismerkedtek a *Bárka* szerkesztőségével is.). Furcsállom, hogy a rendezvényeken, író-olvasó találkozókön alig találkozom kollégákkal – így, példaadás és készítés nélkül hogy fognak a diákjaik maguktól könyvtárba, színházba, kiállításra járni?

A magyartanár feladatának tekintem a művészet iránti érdeklődés felkeltését, így műveleti

területnek tekintem a könyvtárat, színházat is – már ha a jegy, a közlekedés költségét a családok vállalni tudják. Lehet beszélni a katarziszról – de talán egyszerűbb színházba menni, és átélni velük. (Néhány évvel ezelőtt a beavató színházi foglalkozások gyakori vendégei voltunk – ma már egy belépőjegy ára az utazással együtt sokak anyagi lehetőségeit meghaladja, színházba csak akkor jutunk el, ha időnként erre pályázati forrást találunk.) Sok versenyzőm van, őket szeretem kicsit kiemelni, az utóbbi két évben lehetőségem volt rá, hogy őket egy egynapos kirándulással jutalmazhassuk. De ha ki lehet mozdulni az iskolából, akkor sosem szoktam habozni... A tanítványaim nemcsak órákon, hanem iskolán kívül is szeretnek versenyezni, az ősszel például a városvédők színeiben 1956 irodalmáról adtam elő. Az eseménysorozat vetélkedő zárta, vonzó ajándékokkal. Még az órákon gyengélkedők is öltre mentek, hogy ezen részt vehessenek – így derült ki, hogy kik azok, akik hallás útján tanulnak. Soha rossz tapasztalatom nem volt sem abból, hogy csoportban dolgoztattam, sem abból, ha kicsit mást (is) tanultunk. Szívesen megnézném azt is, mit és hogyan tanítanak a finn iskolákban – valami fontosat tudhatnak, ha ennyit javultak a nemzetközi méréseken az eredményeik.

Két fontos pedagógiai örökséggel bírunk ebben a városban, Békésen, ahol élek és dolgozom, mindkettő több mint félszáz éves, hitem szerint célravezető, ugyanakkor ma sem tűnik kevésbé eretneknek, mint a maguk idejében, a háború után – hát nézzük meg, mi ellen is tiltakoztak az oktatást irányítók a háború után! Az egyik Kodályé – az ő módszerét alkalmazták a Békés-Tarhosi Énekiskolában⁵ a negyvenes-ötvenes években,

Gulyás György vezetésével. Országos beiskolázás és felvételi vizsga után egy addigra gazdtalanná vált kastélyt vettek birtokba nevelők és gyerekek, a két kezükkel hozták rendbe. Hangszeres gyakorláshoz néha csak a parkban volt lehetőség, mégis zenészek és más művészek (például Csukás István) kerültek ki innen, és vitték magukkal az iskola szemléletmódját az intézmény 1954-es megszüntetése (ne szépítsük: betiltása) után. Mint tudjuk, Kodály szerint mindenkit meg lehet tanítani énekelni – az én egyik énektanárom is Kodály-tanítvány volt. Talán nincs ez másképp az olvasással sem. Az ő példájuk lebeg a szemem előtt, ha szokatlan módszereket használok.

Németh László nálunk, Békésen töltött 1945-ben körülbelül fél évet, családotul. Sajnos nem kapott itt állást, de az év szeptemberétől Hódmezővásárhelyen, a gimnáziumban taníthatott, a tanárhiány miatt több tárgyat is, s ezeket nem kezelte külön, írásaiban inkább arra figyelmeztet, hogyan lehetne egységben kezelni a széttagolt tananyagot.⁶ Hajlok rá, hogy ebben igaza van, s magam is híve vagyok a több tantárgyat felölelő projekteknek – éppen tavasszal fogunk több művelődéstörténeti korszakot feldolgozni, nemcsak órai keretek között. Az Énekiskola és Németh példája arra tanít, hogy a külső, kedvezőtlen körülmények ellenére is lehet – és persze kell is – nagy-nagy pedagógiai optimizmussal küzdeni a szélmalomok ellen.

Összegezve az irodalomtanítás jelenlegi állapotát: egy hiányosan, tradicionális alapokon megformált tantervhez igazodva, hazug elvárásoknak próbálunk megfelelni, túlterhelt tanárokkal és tanulókkal – jószerevel esély nélkül arra, hogy az olvasást, az irodalmat megszerettessük. A huszonnegyedik órában vagyunk: épp ideje lenne felébredni.

⁵ Az iskola történetéről szívesen olvashatunk itt: <http://tarhos.hu/tarhosi-enekiskola>.

⁶ Németh László: Óraadók királysága, Négy könyv, Iskola Kakaskúton <http://mek.oszk.hu/01000/01012/01012.htm>

Csanád vezér (2000; Mezőkovácsháza, Árpád út 184.; kő, bronz; 330 cm)

Nagyon is kötelező

A Bárka-Bárkaonline középsulis rovatai

Évekkel ezelőtt vetődött fel az ötlet – pedig akkor még nem emelkedtek a felhőkarcolók magasságába az óraszámok, lehetetlenné téve a harmonikus, kiegyensúlyozott, jókedvű oktatást, nota bene: akkor még tiszta volt az ég –, hogy annyi iskolajárás és rendhagyó óra után ne csupán évente kétszer, de hetente legalább egyszer nézzünk körül a középszintű oktatás magyar Ugarján, s tanáraikon kívül mi, a *Bárka* is próbáljuk meggyőzni (szerzőink segítségével) egyébként olvasó diákjainkat: kötelező olvasmányokat olvasni is érdemes, kötelező olvasmányokat olvasni is kaland, kötelező olvasmányokat olvasni is: jó. Nem tudjuk, ki találta ki vagy ki használta először a fogalmat („kötelező” olvasmány), de biztosak vagyunk benne, hogy azóta százszor megbánta a jelzőt.

Nem vitás, ami az elmúlt évtizedekben sem működött mindig optimálisan, az mára végképp reménytelenné vált, a hagyományos kötelező-rendszer nem XXI. század-barát. Ugyanakkor, ha érteni véljük is, az *Antigoné* vagy a *Candide* miért nem szórakoztató egy tinédzsernek, azt már kevésbé fogadja be a gyomor, hogy tizenvalahány jó eszű és jó ízlésű, közéleti kérdések iránt is fogékony végzős eltolja magától az Édes Annát. Nem jó, nem tetszik.

Márpedig dehogynem, kiáltott fel évekkel ezelőtt a *Bárka*, és arra gondoltunk, néhány a közoktatásban dolgozó író-, költő-, kritikus- vagy irodalomtörténész-kollégánk kötelező olvasmányokról írott személyes hangú jegyzetével korbácsoljuk fel a magyar diákok lankadni lát-szó érdeklődését. Ebből a felbuzdulásból született első középsulis rovatunk, a *Nem kötelező*. Az írók kedve óriási volt, a lelkesedés inspiráló, a rovat kapcsán meghirdetett játékunk eredményei pedig meggyőztek bennünket arról, hogy érdemes volt belevágni. Vérszemet kaptunk, s a következő tanévben új vizekre merészkedtünk: leléptünk a katedráról, s már nemcsak tanárok írtak nekünk. Új rovatunk, az *Üzenet a palackban* a Mohácsy Károly-féle tankönyv szöveggyűjteményeiben olvasható verseket mutatta föl, mint mindennapi kenyeret, íme, ők azok, nézzétek, milyen nagyszerűek, mennyire maiak – olvasóért kiáltanak. A líra szexi. (És per-

sze a próza meg a dráma is.) Így olvastunk mi. Karinthy Frigyes segélykiáltása messzire hallatszott, megannyi „betűlátó tengerész” buzdított bennünket, s egymást: így tovább! Ám legyen! A következő tanév a révbe érés tíz hónapja lett. A *jó tanuló felel* rovat a szöveggyűjtemény prózáit járta körül, a kora középkortól a késő huszadik századig. Éppen a rossz tanuló felelt, amikor kisengettek.

Hogy mit tanultunk ebből a három évből, mit kaptunk tőle, mit tudtunk továbbadni általa, annak összefoglalására legkevesebb három oldal kéne, ami e helyt nem áll rendelkezésre. De szerencsére három oldal néha összefoglalható egyetlen mondatban is. (Kettőben.)

Hogy az irodalom segít. Mert tényleg ilyen.

Mellékdal

Alább az ócéányi szövegmennyiségből csupán egy holtágnyt (rovatonként 3-3 írást) nyújtunk át a lap olvasóinak, kedvcsinálóként. A rovatokat megtalálják a www.barkaonline.hu oldalon. Kattintsanak, olvassanak, hogy aztán olvassanak újra és tovább – megéri.

Most pedig egy pozitivistá gesztussal ideteszük a *Bárka* történetének egyik nagy seregszemlét, azok nevét (zárójelben alkalmi útitársaikkal), akik e nagyszerű vakáción velünk voltak,

s akik nélkül a magyar közoktatás mai helyzete alighanem a siralmasnál is siralmasabb volna:

Acsai Roland (Áprily Lajos), Ayhan Gökhan (Gogol, Kosztolányi Dezső, Szolón), Áfra János (Szabó Lőrinc), Babiczky Tibor (Krúdy Gyula), Bajtai András (Poe), Balázs Imre József (Ady Endre), Balogh Robert (Kafka), Becsy András (Kármán József), Bedecs László (Juhász Gyula), Bencsik Orsolya (Móricz Zsigmond), Bene Zoltán (Tömörkény István), Benedek Szabolcs (Camus, Szent Margit-legenda), Bíró-Balogh Tamás (Karinthy Frigyes), Csabai László (Csehov), Csepregi János (Csáth Géza), Csobánka Zsuzsa (Ibsen), Czifrik Balázs (Zrínyi Miklós), Darvasi Ferenc (Mándy Iván), Dávid Péter (Balzac, Hoffmann, Vörösmarty Mihály), Demény Péter (Mikszáth Kálmán), Egressy Zoltán (Maupassant), Falusi Márton (Nagy László), Falvai Mátyás (Karinthy Frigyes), Farkas Wellmann Éva (Wordsworth), Fazekas Sándor (Arany János, Flaubert), Fecske Csaba (Apollinaire), Fodor György (Kölcsey Ferenc), Földváry Kinga (Kosztolányi Dezső), Győrei Zsolt (Kosztolányi Dezső), Győrffy Ákos (Rilke), Halmai Tamás (Szent Ágoston, Tolsztoj, Weöres Sándor), Hartay Csaba (Nemes Nagy Ágnes), Hász Róbert (Kosztolányi Dezső), Hidas Judit (Brecht), Iancu Laura (Dsida Jenő), Illés Zoltán (Sarkadi Imre, Tamási Áron), Jenei Gyula (Csehov), Kabai Lóránt (Kormos István), Karafiáth Metta (Orwell), Karafiáth Orsolya (Molière), Kántor Péter (Babits Mihály), Király Levente (Vörösmarty Mihály), Kiss Judit Ágnes (Bulgakov, Katona József), Kollár Árpád (Kosztolányi Dezső), Korpa Tamás (Goethe),

Krusovszky Dénes (Novalis), Lesi Zoltán (Kassák Lajos), Limpár Ildikó (Hemingway, Madách Imre, Shakespeare, Whitman), Lovász Andrea (Defoe, Kölcsey Ferenc), Markó Béla (Berzsenyi Dániel), Maros András (Gelléri Andor Endre), Márton László (Mészöly Miklós), Miklya Anna (Mikszáth Kálmán), Mikó Edit (Karinthy Frigyes), Mogyorósi László (Babits Mihály), Nádasdy Ádám (Keats), Nagy Koppány Zsolt (Mikszáth Kálmán), Németh Zoltán (Kazinczy Ferenc, Ottlik Géza, Rimbaud), Novák Zsüliet (Aesopus), Onagy Zoltán (Déry Tibor), Orcsik Roland (József Attila), Orosz Andrea (Kafka), Pete László Miklós (Shakespeare), Pion István (Catullus), Potozky László (Kafka), Sánta Gábor (Gárdonyi Géza), Sirokai Mátyás (Hölderlin, Pilinszky János), Somi Éva (Dosztojevszkij), Sopotnik Zoltán (Nagy Lajos), Szabó T. Anna (Shakespeare), Szabó Tibor Benjámín (Swift), Szakács István Péter (Arany János, Krúdy Gyula), Szalai Zsolt (Schiller), Szálinger Balázs (Ady Endre), Szántó Magdolna (Örkény István), Szávai Krisztina (Illyés Gyula), Szil Ágnes (Boccaccio, Horatius), Tallér Edina (Csáth Géza), Tarján Tamás (Orbán Ottó), Técsy Edit (Csehov), Tóth F. Péter (Voltaire), Tóth Kata (Stendhal, Szabó Lőrinc, Vörösmarty Mihály), Tóth Krisztina (Halotti beszéd és könyörgés, Thomas Mann), Turbuly Lilla (Mikszáth Kálmán, Puskin), Varga Betti (Arany János), Vámos Miklós (Krúdy Gyula), Veres Andrea (Márai Sándor), Végh Attila (Kosztolányi Dezső), Zsidó Ferenc (Mikes Kelemen)

Kiss László (Karinthy Frigyes)

Életre-halálra

Tolsztoj: *Ivan Iljics halála*

– *Boldogtalan vagyok. Mit tegyek?* – kérdezte a tanítvány.

– *Mit tennél a helyedben?* – kérdezett vissza a mester.

Mire gondolt Kosztolányi, amikor arra gondolt, hogy *a halál az egyetlen műzsa*? Miért nincs kedvünk nevetni, ha arról értesülünk Thomas Bernhardtól, hogy *minden nevetséges, ha a halálra gondolunk*? Akár efféle kérdések közvitára bocsátásával is fölülhetjük azt a tanórát, amelynek tárgya Tolsztoj mesterműve, az *Ivan Iljics halála* (1886).

Némi munka nem takarítható meg. A szöveget először is el kell olvasni. Otthon, előzetesen, figyelmesen. (Ha egy huncut tekintetű tanítványunk arra emlékeztetne, hogy Borges szerint a kötelező olvasmány fogalma éppoly képtelenség, mint a kötelező boldogságé, emlékeztessük őt arra még huncutabb tekintettel, hogy az argentin mester csillagtörvényekhez igazított eszméinek nem kellett egyúttal az érettségi követelményrendszerhez is igazodniok.)

Másodszor a szöveg – mert szöveg – értő olvasásra, azaz értelmezésre vár. Elodázhatatlan föladat ez is: jobban érteni, amit megértünk. Értelmezni a megértettet. Hermeneutikai elszántsággal járni a végére, miért (mi okból és mi végett) szép a szép. A prózapoétikai elemzés kaland is lehet; közös, sőt, közösségi. Megbeszélni, ki-beszélgetni a műfaj problematikáját (elbeszélés vs. kisregény); az idő- és térszerkezet sajátosságait (visszatekintő elbeszélőmód, távlatműködés); a visszatérő képek, képzetek (metaforaértékű motívumok és szimbólumértékű metaforák) szerepét; az irodalom- és eszmetörténeti kontextusokat (az evangéliumoktól a kortárs oro-

szokon át Heideggerig); a szereplők közti viszonyok sérült dinamikáját; a nyelvi jellemzőket és világméretű sugalmakat.

A perdöntő kérdés mindazonáltal nem tágít mellőlünk: miért tarthat számot 16-17 éves diákok érdeklődésére egy 19. század végi, pétervári törvényszéki bíró haláltusája? A válasz sem kevésbé perdöntő: mert a 16-17 éves diákok is meg fognak halni egyszer. Egy olyan élet végén, amelynek minőségét, állagát és értelmét egyebek között a műelmények formálják véglegesre. – Jóságos paradoxon, hogy a szenvedésről számot adó művek is szenvedésünk (tudatlanságunk és tanácstalanságunk) enyhítésében működnek közre.

Az *Ivan Iljics* középponti tanulsága alkalmasint ez: az ember úgy hal meg, ahogy élt. Ha boldogtalan (mert szeretetlen) esztendőik állnak mögötte, *megboldogulni* se tud utolsó óráján. A rilkei (közelebbről s másképp: Nádas Péter-i) „saját halál” gyöngéd utópiáját talán csak gyávaságból véljük utópiának (s tévedésből gyöngédnek). Mi mindannyian, akik kifogyhatatlan leleménnyel műveljük ki az inautentikus egzisztencia, avagy az elmismásolt élet személyre szabott változatait.

Aligha van alkalmasabb időszak egy ember életében arra, hogy ilyen kérdésekkel szembesítsük, mint a kamaszkor. Amikor egyre többet tud a halálról, s napról napra kevesebbet az életről. Ne féljünk, s a diákokat se féltsük a nyílt és csoportos kétségbeesés kockázatától. Nyereségünk beláthatatlan lehet: az ifjú szívekben fölcsiholt kíváncsiság nemcsak Tolsztoj más remekei felé nyithat sugárutakat (a *Gazda és cseléd*től a *Szergij atyán* át a nagyregényekig), de Csehov ontologikus kama-

radramái vagy Dosztojevskij ördögűző narratívái is vonzóbb olvasmányok lehetnek a tolsztoji tapasztalat fényében.

Úgy lehet, a Tolsztoj-féle üdvtörténeti horizont sokak számára idegen látomás, s nemcsak ebben az életkorban. Mégse marad itt tágasság híján senki: az esztétikai túlvilág, a katarzis *metafizikája* mindenki előtt nyitva áll, felekezetre és kedvenc együttesre való tekintet nélkül.

Végül néhány lehetséges feladat lehetséges diákoknak (egy lehetséges univerzumban):

1. Csatoljanak alternatív befejezést a műhöz (például *Ivan Iljics második élete* címmel).

2. Költsék újra a történetet kedves írójuk modorában és műfajában, akár új szereplők bevonásával. (Fényt derítene-e Hercule Poirot bűnös titkokra vagy Harry Potter mágikus összeesküvésre a hétköznapi baleset mögött? Hogyan viselkedne Pizskos Fred Ivan Iljics, és Fülüg Jimmy Geraszim helyében? Merre kanyarodna a cselekmény a Tolkien- vagy a Gaiman-féle fantasy keretei között? Stb.) – Avagy: készítsék el egy *Ivan Iljics halála* című online szerepjáték szinopszisát.

3. Szlavofil hollywoodi filmproducerként mely szereplőt melyik sztárszínésszel játszátják el legszívesebben (különös tekintettel a lélektani hitel és a pénzügyi megtérülés vágyott együttállására)?

4. „Ivan Iljics élete egyszerű, mindennapi és iszonyú volt.” A mű talán legemlékezetesebb mondatának felhasználásával írjanak tárcát, mesét, kabarétréfát, politikusi beszédet, születésnap-i köszöntőt stb.

5. Alkossanak két vitacsoportot. Az AFT (Ajtó Felőliek Társasága) amellet érveljen, hogy miért van, az AMÜSZ (Ablak Mellett Ülők Szövetsége) pedig amellet, miért nincs helye Tolsztoj művének a 11.-es tantervben.

6. Másolják be füzetükbe a következő mondatot: „A halál helyett világosság volt”, gondolkodjanak el rajta, de ne árulják el senkinek, mire jutottak.

7. Memoriter: Jegyezzék meg a fordítót, Szöllősy Klára nevét. Kincseket köszönhetünk neki.

Tolsztoj nagyságára mutat, hogy tanítani akar, mégis tanulunk tőle. Sorstársunk, szegény, szegény Golovin történetéből például azt, hogy élni is, olvasni is, szeretni is csak így volna érdemes: életre, mert halálra.

► SZAKÁCS ISTVÁN PÉTER

Szindbád újra útra kél

– „Neve: Krúdy Gyula. Születési ideje: 1878. október 21. Születési helye: Nyíregyháza. Apja neve: id. Krúdy Gyula. Anyja neve: Csákányi Julianna. Törvénytelen gyermekként anyakönyvezték. Szülei 1895-ben házasodtak össze.” Eddig stimmel? – nézett föl firtatóan a megsárgult papírlapról a rendőrkapitány.

– Stimmel – bólintott, zavaros tekintetét a tömzsi, egyenruhás emberkére függesztve. – Tizen voltunk testvérek, én voltam a legidősebb.

– „Koraérett fiú lévén ötéves korától járt iskolába. Gimnáziumi tanulmányait Szatmáron kezdte, a szepességi Podolinban folytatta, s szülővárosában fejezte be” – olvasta tovább a rendőrtiszt. – „Az érettségi előtt Debrecenbe szökött, az apjának kellett hazavinnie. Érettségi után megívta első párbaját.” Zűrös

ügyek, botrányok, párbajok. Mondja, Krúdy úr, maga már zsenge korában sem nyughatott a bőrében?! Fel tud-e valamit hozni a mentségére?

– Az *Ezeregyéjszaka meséit* – dörmögte csendesen. – Podolinban kezdtem el olvasni, s azóta is magamnál hordom – mutatott tétován a szívére. – Nélküle már rég nem működne ez az ócska masina...

– Mesék? – horkant föl csodálkozva a rendőrtiszt. – Azok kisgyermeknek valók, nem meglelt férfiaknak. Itt az áll – lapozott tovább nikotinfoltos ujjával a dossziéban –, hogy maga „Bizonytalan egzisztenciájú, tartós párkapcsolatra képtelen újságíró. Első feleségétől, Spiegler Bellától, 1919-ben elvált, majd elvette barátjánője, Várady

Gyuláné lányát, Zsuzsit.” A birtokunkban van különben egy névsor azokról a nőkről, akiknek az évek folyamán elcsavarta a fejét.

– A NŐK... – sóhajtott föl, így, csupa nagybetűvel. – Istenem, hány lánynak és asszonynak is vallottam már szerelmet...

– Hazudott nekik, Krúdy úr. Csúnyán rászedte őket...

– A nők szeretik, ha mi, férfiak, hazudunk nekik. Sőt, egyenesen elvárják tőlünk, hogy olyan fantasztikus jelzőkkel illessük őket, amelyenkről titokban mindig is álmodoztak, s így a hazugságainkat az igaz szerelem egyértelmű jeleként könyvelik el. Annak a férfinak, aki egy nővel őszinte, semmi esélye sincsen.

– „*Szállodákban, vendégfogadókhban, kúplerájokban lakik. Gyanús egyénekkel találkozik*” – folytatta lesújtó tekintettel a kapitány. – Ott van például az a mindenből játékot csináló, komolytalan Kosztolányi, meg a maga nagy tisztelője, Márai Sándor. Róluk is van elegendő terhelő adatunk, elhiheti nekem. Maguk valamennyien megbízhatatlan, izgága alakok, akik hetet-havat összehordanak, a megfoghatatlant kergetik, s közben kocsmákban, kávéházakban tanyáznak. Most is egy külvárosi lebujból vakartuk ki magát, Krúdy úr. Pár órával ezelőtt még olyan részeg volt, hogy igazoltatáskor a nevét sem tudta megmondani. Higgye el, a legnemesebb emberbaráti szándék vezérelt, amikor behozattam ide, a kapitányság fogdájába, nehogy már valami kár essen magában! Nézze, én úgy ismerem már a viselt dolgait, mint a tenyeremet! Csak azt nem értem, miért vannak úgy elragadtatva magától... Itt van például ez a Bárka című folyóiratról kivágott cikk, melyben egy bizonyos Szakács István Péter nevű tisztelője – biztosan ő maga is holmi kétes hírű és egzisztenciájú tollforogató – így áradozik: „*Krúdy Gyula zseniális alkotása a több kötetnyi novellából, lírai útirajzból, naplójegyzetből és két regényből álló Szindbád-sorozat, mely álmok, vágyak és emlékek egymásba hajló te-reiben játszódik. Jelen és múlt, külső és belső valóság szembesül benne. Itt minden a fikció sajátos logikája szerint működik. Az idő például gyakran megáll, s a színterek álomszerű gyorsasággal változnak. Mégis annyira valóságosnak, létezőnek tűnik ez a világ, mint amikor egyszer csak arra ébredünk, hogy egyik pillanatról a másikra megöregedtünk, s életünk szétillanó álom volt csupán. E lírai jellegű történetek többsége egyazon modell szerint szerveződik: Szindbád – Az Ezeregyéjszaka meséiből kilépő, keleti hajósból boly-*

gó magyarrá változott nyughatatlan utazó – Krúdy alteregója, aki néhol több száz éves matuzsálemként tűnik föl, vagy egyenesen a túlvilágról tér vissza, s emlékeit követve újra és újra elindul visszafelé az időben, hogy átélje ifjúkora kalandjait, találkozhatson hajdani szeretőivel. Az azonos szerkesztésmód ellenére mégis színesek, változatosak ezek a történetek, miként nincs két egyforma álom se.” Mondja, Krúdy úr, valójában ki is ez a Szindbád, mert ez nekem így túl magas, s jelenleg hol tartózkodik? – köszöri meg a torkát a kapitány, s most először a beszélgetés kezdete óta tanácstalannak látszott.

– Mindenki, aki szeretne még egy kicsit élni..., szeretné elrontott életét helyrehozni... – motyogta, vagy talán csak a kapitány vélte ezt hallani.

– Őrmester, rendeljen egy fiákert, és kísérje haza ezt a szerencsétlent! – adta ki a parancsot némi töprengés után a kapitány a belépő altisztnek, s heveny vágyakozást érzett, hogy egy korsó jéghidegen habzó sörral enyhítse hirtelen rátörő, kínzó szomjúságát.

– Kapitány úr, esküszöm a menyasszonyom életére, hogy egy ujjal sem értem hozzá – mentegetőzött egy jó óra múlva az őrmester az *Arabs Szürkéhez* címzett kocsmában, ahol a felettese már a harmadik korsó sörnél tartott. – Szépen elkísértem a lakásáig, Óbudára, a Templom utca 15. elé, ahogy a kapitány úr parancsolta. – Nem is volt semmi baj addig. Úriemberként viselkedett, még borralalót is akart adni nekem, amit én természetesen a szolgálati szabályzatra hivatkozva visszautasítottam, majd valami régi nótát dudorászva belépett a kapun. Gondoltam, a biztonság kedvéért várok még egy kicsit. A nyitott ablakon keresztül tisztán hallottam, amint lefekvéshez készülődik. Már éppen el akartam jönni, amikor váratlanul megszólalt. Egy Szindbád nevű alakot szólongatott. Egyre hangosabban beszélt, már-már veszekedett magában. Aztán hirtelen csend lett. Ha költőien fogalmaznék, olyan, mint éjfélkor a hullaházban, de én rendőrként csak azt mondhatom, hogy gyanús csend. Rosszat sejtve berohantam a lakásba. Ott feküdt az ágyon. Már nem élt. Keze mellett egy nyitott könyv hevert a paplanon. Valószínűleg olvasás közben érte a halál.

A kapitány meredten nézett a poharába, mintha onnan várna magyarázatot, majd fel-emelte a fejét. Mielőtt azonban megszólalhatott volna, újabb vendég lépett be az ajtón.

– Szindbád! – kiáltott föl örvendezve a kocsmáros. – Már azt hittem, ma este nem tér be hozzánk.

Thomas Mann kisregényéről

A *Tonio Kröger*

Tizenöt éves voltam, amikor Thomas Mann *Tonio Kröger* című művét olvastam. Elemi hatással volt rám. Úgy éreztem, választ kaptam a kamaszként engem foglalkoztató, gyötrő kérdésekre. Nem közvetlen, direkt választ, hanem megerősítést. A könyv egyik központi kérdése ugyanis éppen az, ami ebben az életkorban annyira foglalkoztat mindenkit. Belesimulni a közösségbe vagy elkülönülni? Másképp fogalmazva: mit tegyen az, aki képtelen a tömegbe olvadni, akinek nem adatik meg a közösségbe olvadás gyönyörűsége, hanem örökké csak a szemléző pozíciójából nézi a többiekét?

Thomas Mann annyira tudatosan készült az írói pályára, hogy tizennégy évesen már írónak nevezte magát egy levele aláírásában. *Tonio Kröger* című könyve, amelynek címe egy név, persze jóval később, 1903-ban jelent meg. Tonio, a könyv főhőse viszont éppen tizennégy éves, vagyis olyan korú, amilyen a szerző volt abban az időszakban, amikorra első írói próbálkozásait datáljuk.

Tonio Kröger tehát egy kamasz fiú, aki feltétlen szeretettel rajong osztálytársáért, a szőke, kék szemű, teljesen jelentéktelen Hans Hanse nért. Valósággal imádja, pedig nem sok közös vonásuk van. Hans életrevaló, gyakorlatias. Jól elboldogul az osztályban, mindenki szereti, központi figurának számít. Szeret lovagolni és a jó levegőn csavarogni, amíg barátját, Toniót inkább az irodalom hozza lázba, a lovagnál jobban szereti a hegedűt. Hans szőke, pirospozsgás, Tonio „barnás és déliesen éles metszésű arcából ellenben sötét, szelíden árnyékolt, túlságosan súlyos pillájú szempár” pillant érzékenyen, szenvedélyesen a világra. Hans boldog abban a szűk, ám otthonos kis világban, amely körbeveszi, a barátját viszont vonzza a zene, a versek, tágabban a művészet által felvillantott ismeret-

len, titokzatos tartomány. Közben szeretne a tömeghez is tartozni, belesimulni a közösségbe. Tonio minden sejtjében művész, Hans pedig kispolgár. Lehet tudni, hogy a szőke Hans előtt álló életpálya tökéletesen megfelel majd a jómódú apa által támasztott követelményeknek, hogy tisztességes polgár lesz belőle, aki jól keres, és semmiféle különccséggel nem lóg ki a környezetéből. Tonio számára is adott ez a lehetőség, de érzi, hogy őt más tenné boldoggá. Csakhogy ha követi hajlamait, és arra indul el, amerre tehetsége lendíti, akkor elvesztheti a többiek, a vidámak, átlagosak barátságát és jóindulatát! Tonio Kröger későbbi, szívdobogva bámult szerelme, a minden porcikájában tökéletesen átlagos Ingeborg Holm ugyanazt a világot testesíti meg, mint Hans. Nem elemzi, értelmezi a dolgokat, csak átéli őket. Akinek azonban már kamaszkorában is igénye van rá, hogy ne csupán létezzen a világban, hanem meg is fogalmazza a tapasztalatait, az bizony elveszett ember, akárcsak Tonio Kröger: az alkotásra, vagyis szüntelen munkára, saját tehetségének kibontakoztatására van kárhóztatva. Sohasem lesz belőle kispolgár, de a hétköznapi öröme helyett megízlelheti az alkotás gyönyörűségét. Hogy miért nem megy egyszerre a kettő? A tizenkilencedik század egyik nagy kérdése volt ez. Manapság már nem válik el ennyire élesen a művész és a hétköznapi ember személyisége és élete, sőt, a művészekkel kapcsolatos romantikus külsőségeket inkább mosolyogtatónak találjuk. Az viszont változatlanul igaz, hogy ha valaki komolyan foglalkozik valamivel, annak minden idejét rá kell szánnia a szenvedélyes gyakorlásra, vagyis teljes lényével a tökéletességre kell törekednie.

A regénybeli Tonio egy alkalommal ellátogat egy Lizaveta nevű barátnőjéhez, aki festőművész. Tonio mesél neki egy jóképű hadnagyról,

aki társaságban egyszer csak felpattant, és elmondta a saját verseit. Tonio és Lizaveta tudják, hogy a hadnagy mennyire nevetséges, de Tonio mégis azt is érzi, hogy jó volna egyszer így kiállni az emberek elé. Felhőtlenül, önbizalommal telve, nem pedig kételyektől gyötörtén. Jó volna változtatni a művészetet a reflektálatlan létezésel. Olyanná válni, mint a többiek, de kívülről látni mindezt!

Thomas Mann, aki a német irodalom egyik legnagyobb írója, saját egykori énjét formálta meg Tonio Krögerben. Az ő apja is komoly, tekintélyes kereskedő volt, akit a városban, Lübeckben, ahol laktak, mindenki ismert. Mann édesanyja félig brazil származású, sötét hajú nő volt, aki egzotikus vonásaival nyilván kissé kilógott a környezetéből. Tonio Kröger neve ezt a kettősséget is tükrözi. A *Tonio* latinos, sötét, a *Kröger* pedig északi hangzású. Mintha a fiú nevében egyesítené azt a felhőtlenül banális felszínt, amit a jelleg-

telen Hansok és Ingeborgok olyan jól átlátnak, a művészet rejtélyes, sötét, fájdalommal teli mélységével. Tonióknak választania kell a kettő között, mert – a regény állítása szerint – középút nincs. Amikor a főhős már érett művészként, titokban visszatér szülővárosába, az egykori házban egy könyvtárat talál. Az irodalom beköltözött oda, ahol az élet egykor elkezdődött!

Thomas Mann saját életében is szüntelenül küzdött azzal a dilemmával, amit a *Tonio Kröger*ben felvetett. Hétköznapijait Hans Hansenként élte, mint egy igazi kispolgár. Megnősült, hat gyereket nemzett, napjai szigorú rendben teltek. Műveiben azonban lázadt, elkülönült. A náci eszmék terjedésének idején Németországban felemelte a szavát, nem volt hajlandó beolvadni az üvöltő, háborúra buzdító kórusba. Hűséges marad Tonióhoz, hosszú szempillájú, halk szavú hőshez, aki minden tehetséges, szemlélődő fiúban és lányban ott él magányosan.

Bodoki Károly emlékszobor (2014; Gyula; bronz, kő; 210 cm, fotó: Nyisztor János)

ÜZENET A PALACKBAN

► SZABÓ T. ANNA

A látás erotikája

Shakespeare: LXXV. szonett

A hetvenötödik szonett gyönyörű szerelmes vers – férfi írta, és egy férfihez szól. Az imádott férfi leginkább a szépségével hódít, férfiak és nők egyaránt a lába előtt hevernek. Shakespeare szépségtől mámoros, erotikától átfűtött verseiben (és itt nemcsak a *Szonettek*ről beszélek) a látvány táplálja a vágyat, ám annak, aki ennyire szép, csak nézői lehetünk, mert érinthetetlen, akár a festmény – és ezáltal a vágy örökké újjáéled. A csömör nélküli gyönyör egyszerre vágyott és gyötrő élménye az oka annak, hogy a *Szonettek* adoniszi szépségű ifjához a versek beszélője nem is akar más érzékkel hozzáférni, mint a szemével. A vágy „úr-úrnőjét”, akinek arcát „lánynak festette maga a Teremtés” (*Huszadik szonett*), teste a nőkhöz köti, szépsége és szíve azonban a versek beszélőjéhez. Shakespeare, aki elbeszélő költeményeiben kipróbálta már a frusztrált nő és a testiségétől megcsömörlött férfi szerepeit, a *Szonettek*ben remek drámai érzékkel kettéválasztja a Fekete Hölgy képében megjelenő testi vágyat az Ifjú képében megjelenő szerelemtől. A *Szonettek* beszélője hol undort érez, hol frusztrációt: a szemet egyáltalán nem gyönyörködtető nő megelégtíti vágyát, a szépségében elérhetetlen, festményszerű ifjú azonban folyamatosan táplálja.

A látás szerepe a legnagyobb az érzékiség felkeltésében. Amikor azonban az érzékiség már uralja a nézőt, akkor a szem mintha magával a bendővel lenne összekötve: ugyanolyan mohó, mint a gyomor. Nem véletlen a Tantalusz-hasonlat Shakespeare őrjögően erotikus elbeszélő költeményében, a *Vénusz és Adonis*ban: a hideg ifjún csüggő Vénusznak is csak a szeme lakik jól. A szépség szemlélete, vagyis a gyönyör

ígérete és a vágy beteljesíthetlensége egyszerre okozza és fokozza az istennő kínjait. A látás hiába lakomázik, a többi érzék hoppon marad – ám amikor mégis a testi megtapasztalás győz (mint a Fekete Hölgyhöz szóló szonettekben vagy a *Lucretia meggyalázásában*), a vágy szenvedésbe fordul – a test jóllakott, de a lélek elveszett.

A hetvenötödik szonettben is a zabálásnak és a szem általi evésnek az ellentétét nézhetjük végig a hasonlatokon keresztül. A szöveg az evés képével indul, az étel és az élet hozza magával az ázó föld képzetét, majd átváltunk egy másik képre, amely voltaképpen az *Ötvenkettedik szonett* képét, a kincsét nézegetni járó gazdag ember hasonlatát fejt ki. A szép ifjú látása nem testi evés, hanem lelki felüdülés, szem általi töltekezés. Az evés mégis a bűn lesz, mert mértéktelen. A szonettben végigvonuló képekben a vallás szerinti halálos bűnök jelennek meg: a mohóság, a kapzsiság, az irigység és a kérkedés; sőt, a szonettet átítató erotikus vágy is bűn.

Szabó Lőrinc híres fordítása visszaadja ennek a kielégíthetetlen vágyakozásnak a hangulatát, de a képi egységet nem mindig tartja be. Huszonegy éves volt, amikor ezt a szonettet fordította, még alig tudott angolul, ezért már a kezdő sort is Stefan George német Shakespeare-jének hatására magyarította ilyen tömören (a német: „So bist du meinem sinn wie Brot dem Leibe”), és George hatására kerültek bele a részegséget és a szegénységet idéző sorok is, amelyek az evésről szólnak az eredetiben. Nagyon szeretem Szabó Lőrinc fordítását, de Shakespeare többértelmű és szójátékokban, paradoxonokban gondolkodó szonettjei nem hagynak nyugodni: majdnem húsz éve szöszölök velük. Ennek a szonettnek az

általam fordított legutóbbi verzióját itt a *Bárkán* közlöm először; minden elemzésnél jobban mutatja az én értelmezésemet.

WILLIAM SHAKESPEARE

75. szonett

Te táplálsz, mint az élőket az étel,
vagy éhes földet édes záporok,
úgy bízom benned, hogy emészt a kétely,
mint zsugorit, ha pénzén kuporog:

örül és közben rettegésben él,
a tolvaj kortól félti birtokát;
arra vágyom, hogy csak velem legyél,
aztán, hogy látva lásson a világ;
felfallak szemmel, eltelek veled,
majd megint lesem pillantásodat,
nincs és nem is kell nagyobb élvezet,
csak az, amit a te látásod ad.
Naponta gyötör étel s éhezés –
hol a semmi sok, hol minden kevés.

Szabó T. Anna fordítása

KORPA TAMÁS ◀

Johann Wolfgang Goethe

Wanderers Nachtlied

Ez a vers nem létezik magyarul. Fordításában szétszóródva, briliáns részletekként igen. De a német vers-amulett kompaktsága, türelmes és egyben felkavaró érzékenysége, rím- és ritmus-élményének árnyalatgazdagsága nyomon követhetetlen. Inkább sejthető valami a szövedékből. A sortávok, belső és sorvégi rímek, pillanatnyi egybehallatszások, ideiglenes tagolási egységek tágassága és teherbírása miatt. Vagy ezek miatt is.

A szélcsend, a majdnem mozdulatlan fák akusztikája (a „Gipfeln” és „Wipfeln”, ahogy majdnem félrehallható). A „kaum einen Hauch”, akár egy feléd nyitódó szinte hangtalan mutatóujj, alig érzed, de kijelöl az a moccanás, tobozmoccanás, megérint az illanó. Ahogyan a „Hauch” az „auch”-ot, ahogyan a „Hauch”-ban fészkel az „auch”, és fordítva. Ahogyan ez a – talán a súrlódáshoz – hasonlítható akusztika a magyar sorvégi „is”-ben is visszasúrlódik egyes fordításokban. A csak majdnem néma „h” a „Ruh”-ban, mely épp annyira néma, mint amennyire hallható, sőt halogató és rímpárja a „du” (a te). A „Vögelein”-ban ott emlékezik a „Lorelei”. Egy pillanat remekműve az egész, hogy nem bomlik szét, nem omlik be a „Nachtlied”. Milyen szűkösség és tágasság egyszerre, hogy a „Walde” (erdők) szom-

szédja a „Warte” (várj!), hogy a „Warte”-ben még ott a „Walde”, de már a „balde”-hoz siet. A „ruhest du” te-je nem egyenlő a „spürest du” te-jével, nem érintetlen, nem moccanatlan. Ön-megszólítás lenne?

Zaklatott nyugtalanság (a lépésé? a siető lábaké? a trochaikus lejtőké? a tagolás mozgalmasságáé? 6/ 2/ 5/ 3/ 4/ 9/ 5) összesimul a lombok súrlódásával, a levélszigeggel? Milyen baljós az ölelkező és keresztírmek hálója. A jelzők nélküli aszketizmus. Ha e vers-amulettet ismételtetjük, engedve, hogy magával ragadjon, és ő maga jelölje ki az ismétlődő mondásban, kántálásban, hadarásban határait, félő, hogy átalakítja keringésünket és légzésünket.

Szőcs Géza Szövegek vendégségben című opusában mintegy leírja a hegyre jutás fiziológiai folyamatát („Az izgalom hatására egész szervezetedben / mélyreható változások jöttek létre. A vérnyomás / fokozódott, a szív működés fel- / gyorsult, a vér a belső szervekből a nemi / szerved és a bőr felé áramlott”). Majd így folytatja: „Ekkor / eljutottál a csúcs- / pontra, vagyis a tető- / fokra. Ott a tetőponton – az / ormon – tompa, tág csönd nyugszik.” Milyen leleményesen variálja a hegycsúcs szó szerinti és figu-

rális, eltérő képzetekhez társítható jelentéseit, úgy, hogy innentől kezdve a vers utolsó szakasza gyakorlatilag a Wanderers Nachtlied különféle magyar fordításaiból (Móricz Zsigmond, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád, Szabó Lőrinc, Weöres Sándor) vett sorok konglomerátumává válik, érzékenyen tudósítva az árnyalatnyi (ám mi fér el egy árnyalatban!) differenciákról: „Madárka se rebben, hallgat az erdőn, / némán üli fészket – ott gunnyad a madárnép az ágon. / Vagyis már búvik a berki madárka.” Később Tandori Dezső is kísérletet tett a lehetetlenre. Fordításának zárata azokat az értelmezéseket játssza ki, melyek természet és ember ökonómi-

áját (pl. a természet csendjébe süllyedő emberlét békés elmúlásának csendje) teszik hangsúlyossá a versben, mikor az éj fenyegető közelségét lép-teti előtérbe: „Érted is eljön, / Várj csak, az éj.” A „személyre szólóan fenyegető” megszólítás beékelése az „érted is eljön az éj” sorba megboldítja a vers lejtését. Pulzusszám-fokozó.

2004 esős késő tavaszán tanultam meg egy mikrobuszban Bad Marienbergből jövet a Wanderers Nachtlied-et. A „legenda szerint” Goethe egy kirándulás alkalmával a Gickelhahn hegycsúcsán egy vadász kunyhó deszkafalára írta 1780. szeptember 6-án, este. Hallgathatott a táj, fénylett a magány.

► LIMPÁR ILDIKÓ

Téli szex spiritualitás mozdony

Walt Whitman: Téli mozdony

Mit szeretünk olvasni a kamaszkor kínjai közepette? Történeteket, melyek szinte erőszakosan tudatják velünk, hogy élünk. Nevetni szeretünk és sírni, hiszen ez megmozgatja rezekizmainkat, úgy dolgoztatja a tudónket, hogy oda kell figyelniük arra: lélegzünk, és ez bizony nem kis munka. Vagy épp rettegni szeretünk, paplan alá bújni félelmünkben, és borzongva élvezkedni a szünni nem akaró libabőrözésben. Vagy – ha már paplan és élvezkedés – naná, hogy szeretjük a romantikus, erotikus történeteket, melyek eddig nevéen nem nevezett testrészeinket is megmozgatják. A Nagy Érzelmeket kutatjuk a könyvekben, élet és halál harcát, a szerelem és ármány közötti vergődést. Igen, ezt mind szeretjük. Szóval én nem csodálkozom azon, ha valakit nem önt el első pillanatra remegő izgalom, ha azt hallja tőlem: „tudod, van az a csodálatos vers, arról a *téli mozdonyról*”. Pedig...

...pedig ez a vers másról sem szól, mint arról, amit az előbb felsoroltam: ha tetszik, ha nem, a világirodalom egyik legfineszesebben erotikus

töltetű költeménye egy mozdonyhoz fűződik, nem pedig egy egzotikus nevű, elérhetetlen, vagy éppen nagyon is elérhető hölgy alakjához. A sorokat magyarul tolmácsoló Kosztolányi vette is a lapot, és mindent elkövetett, hogy a szöveget csak fordításban megismerők figyelmét se kerüljék el a markáns párhuzamok. A mozdony tüzetes vizsgálata, az alkatrészek dicsérete egyben a férfitest megéneklése: van itt „teljes fegyverzet”, „hengeres test”, de persze a leghangsúlyosabb kép ebből a szempontból az „előre meredő nagy lámpás”, amihez még némi „bíbor” szín is társul, miután a költő megemlíti a „kéményt” is, csak hogy biztosra menjen a képzelettársításban. A metaforákat valójában a kapcsolódó igék (illetve az azokból képzett egyéb szavak) teszik füledten erotikus töltetűvé: a nemi aktust asszociáló „dübörgés”, „zakatolás”, „ütemesen neki dagadó dohogás”, valamint „a kéményből kipöfékelő sűrű-sötét füstfellegek” után már a „lassan vagy gyorsan” is kétértelműnek hat, a vers vége felé pedig már az extázist idézi az „örülten vihorászó kacaj”,

a mindent megingató földrengésszerű robaj”, valamint a „trillák”, és a buzdítás a felszabadult repülésre.

Lehet nevetni a mozdony megszemélyesítésén, a túlzónak ható felmagasztaláson, de meg lehet sejteni a szövegben megbúvó, komoly gondolatot is. Ez nem pusztán egy picit talán önironikus mutatvány, mely elviccelődik azon, hogy Whitman, aki egyébként a saját neméhez vonzódott, még egy vasparipa „súlyos haránt-rudaiban” is meglátta a férfifitest szépségét, hiszen a vers alapjában véve nem az erotikára helyezi a hangsúlyt. A kibontott metafora a test dicséretén keresztül az embert állítja a középpontba. „Te a modern élet példája, – jelképe a mozgásnak s erőnek”, írja Whitman, és ezzel kijelöli az értelmezés igazi terét.

A *Téli mozdony* a fejlődés éneke, mintegy az emberi teljesítőképességhez írt óda, s ezáltal a világ egyetemességének elismerése is. A mindent betöltő „felsőbb lélek” („Over-soul”), a Transzcendentalizmus egyik alappillére igen fontos szerepet játszik Whitman költészetében. A világ legapróbb élő részletét is átjáró közösségi

lélek az, amely spirituálisan összeköti a teremtés apraját és nagyját. Az élettelen mozdony is életre kel: ha a költői eszközöket nézzük, akkor ennek módja a megszemélyesítés, mely az egész verset jellemzi; de legalább ennyire fontos az, hogy a mozdony is a teremtés része azáltal, hogy az ember létrehozta, tudása legjavával, s mintegy – whitmani értelmezésben – a saját képére és hasonlatosságára.

A mozdony egyszerre technikai/materiális és spirituális csoda, vagyis a teremtett világ legjavának összegzője, így szövegszinten is keveredik benne a profán és a magasztos. Az erotika ez esetben egyben az isteni lélekre reflektálás is: a teremtésre rácsodálkozás természetes előfeltétele, emberi aspektusból, a szex – hiszen az ember a szexuális aktus révén válik aktív részesévé a teremtő folyamatnak.

Konklúzió: 1. Az élet tele van apró szépséggel és áthallással. Ha ezeket észre vesszük, sokkal szórakoztatóbb lesz az életünk. 2. Ennek megfelelően a MÁV alternatív felfejtése (Megint **Állunk** Vazze) Whitman verse után duplán szórakoztató.

FALUSI MÁRTON ◀

Nagy László: Ki viszi át a Szerelmet?

Ez a vers nem más, mint költői feladatkielölés, ars poetica. Nem aggodalom a jövőért, mint első olvasásra hinnénk. „Létem ha végleg lemerült, / ki imád tücsök-hegedűt?” E kérdést, alkatilag rejtett, inverz önmegszólítást, sőt önfel-szólítást a bibliai töről metszett gondolatritmus később felkiáltássá keményíti: „Létem ha végleg lemerült, / ki rettent a keselyűt!” Ki más, mint a költő, a megszólaló. S mi más lenne a feladata, mint költőnek megmaradni, a költői sorsot vállalni, mely önértékkel, abszolút értékkel bír.

De mit is jelenthet e költőiség, a poétikusság? Nem tudunk meg semmi közelebbit erről, mint amennyit a heroikus és merész, akkordok hatalmas távlatait átfogó metaforák, képzettársítások

érezkeltenek. Rögtön a legelején meghökkent egy ige: lemerült, mely nem rímkényszerből íródik – a poetica licentia könnyebbségének engedve – hosszú magánhangzóval, hanem hogy a mélység roppant méreteit fonetikusán is szuggerrálja. Hová merül a lírai én? S miért nem ő maga személyesen, hanem a tőle elvonatkoztatott léte? A merülés nem csupán a létezésből kimúlást, kiesést vonzza jelentésmezejébe, de a személyiség legbensőbb magvába aláereszkedő, kontemplatív ráhangolódást a dolgok rejtelmére, avagy a tudatállapotát módosító táltos mágikus rítusát. Nagy László vallomásai között olvashatjuk: „A költő hiszi, hogy hatalma van. Ez eredendő vonás. Történelmünk elején a varázsló költő is

volt. Hatalma volt a közösségen, sőt, hitte, erőt vesz a természetén.” Ez a szellemi mozgás tehát eggyé válás a természettel, amelyből a költő vétezt, hogy kultúrát teremtsen, de olyat, amelyik a természettel harmóniában van. Ekként a lét lemerülése az ihletett állapot metaforája is, amikor az ontológiai differencia, a lét és a létező különválása megszűnik. Ahogy Nagy László másutt írta: „azonos vagyok a szóval”. Lét és létező, jelölt és jelölő, dolog, szó és jelentés összeforr a költői illuminációban, megvilágosodásban.

A kérdések és párhuzamos gondolatok halmozása – mint retorikai alakzat – remek műfogás: a poétát, a világot birtokba vevő ember archetípusát bárki követheti, aki hajlandó erőfeszítést tenni és megérteni őt. Lehetne ő az Alvilágba alászálló Orpheusz, aki beszél az állatok nyelvét, imádja – mint az animizmus, az élettelet is áttelekítő hiedelem gyermeke – a tücsök hegedülését, miként később a *dúlt hiteket*. Nagy László szóképei különben is mitikusán elvontak, egyszersmind plasztikusak, könnyen elképzelhetők: a deres ágra lángot lehelő minőség lehetne maga Prométheusz, aki az embereknek ellopta a tüzet az istenektől, de természeti elem is, forró szél, levegő, mely Anaximenész görög filozófus szerint az ősi szubsztancia, a lélek is belőle sűrűsödik. A szivárvány sem csupán az éteri szépség allegóriája, hanem a távolságok és távlatokat áthidaló tünemény, a *feszül* igéje által pedig az izmok munkáját és a Megváltó önfeláldozását is felidézi. A *szikla-csípő* metafo-

ra szintén többretegű: metonímiaként is rögzíthetjük, hiszen a természetet termékennyé, lágy *hantu mezővé* művelő ember is a csípőjét és a derekát dolgoztatja. De a szikla-csípőről a természet-menyasszonnyal egybekelő teremtményi léhelyzetre is asszociálhatunk. *Falban megeredt hajak és verőerek?* Kőműves Kelemen befalazott felesége mint a teremtő munkáért hozott áldozat megtestesülése, tárgyiasulása, avagy gépesített korunk kommunikációs kábelkötegei? Szinte végtelenségig bővíthetnénk képzettársításainkat. Hogyan állítható katedrális, a szentség helye istenkáromlásból? Eszünkbe juthat a kultúrantropológusok megjegyzése, miszerint a káromkodás fordított imádkozás, szavainak funkciója ugyanúgy a tabu, ám az is, hogy a költő a romlott hétköznapiak fölé csak a romlás teljes átélése révén emelkedhet. Ahhoz, hogy megtisztuljon, s az övével együtt a közösség léte is értelmet nyerjen, alá kell merülnie a bűnben, és meg kell fogannia általa. S mi a legfőbb érték szimbóluma e vers zárlatában? Ősi jelkép, mely Orpheuszt is Eurydiké után űzte az Alvilágba: a szerelem misztériuma.

Nagy László remekműve emblémává zsugorítja, archaikus énekek, babonás ráolvasások imitálásával foglalja össze egész romantikus költői világnézetét. Erről prózában így emlékezik meg: „Szó van a világ leírásáról, kifejezéséről”. A költészet időtlen, szakrális hivatás, elhivatottság, mely szóból világot teremt. Nélküle ugyanis nem lenne világunk, hogy megértsük.

A csinovnyik és a halál

Csehov: A csinovnyik halála

A csinovnyik

Leningrád. A dermesztő brezsnyevizmust olvasztgató első langyos szelek idején nézed a lucskos utcát. „Utcát”? Ez az a sugárút. A Nyevszkij Prospekt. A prózairodalom fővárosának főutcája, ahol naponta sétált Gogol és Dosztojevszkij. És néha Csehov is. A kátyúkban a hólé visszatükrözi a világító kandelábernek gömbjeit, a Singer palota meg az Admiralitás csúcsos tornyát, és inni ad a szomjasan följe hajló, pórázon vezetett medvének.

Vodkát ittál, mert azt itt nem lehet megúszni, és a vodka meghozza az éhséget. Az étterem kapuja fölött szőlőindákba öltözött puttók ölelnek egy vörös csillagot. Az előtérben vidám fickó kezeli a ruhatárat. Fekete, szűkre szabott uniformis van rajta, sok vörös csíkkal. Nem tudni, milyen korból való. Előzékenyen lesegíti rólad a kabátot, udvariasan kérdezzet, s mikor megtudja, hogy Magyarországról jöttél, azt mondja oroszul: „Magyarország! Magyarország! Ó, Magyarország!” Ami nem tudod, mire vonatkozik. Talán visszavágyik a Kárpátokba, minden szlávok – állítólagos – őshazájába? Vagy nagyapja van a fejében, akit '44-ben Szegednél zabrálás közben kaszált le egy bombaszilánk, meg az apja, aki '56-ban a Hősök terén kapott fejlődést, amikor kikémlelt a lövegtoronyból? Vagy irigykedik, amiért a – bár ezt akkor még nem tudni – végnapjait élő kádári Magyarország olyan sebesen rohan a kapitalizmusba, hogy legalábbis a Néva partjáról nézve, már majdnem Nyugatnak számít? Szeretnéd hinni, hogy az utóbbira gondol. A fickó félrerántja a szalon bejáratát elfedő vastag, geometrikus mintákkal gazdagon díszített keleti függönyt, és te belépsz.

Opálos, hunyorgó fény borít mindent. Illenek hozzá a repedezett alumínium asztalok, alumínium kancsók, só-, bors- és szalvétataratók, alumínium falvédő lambériák, és a hosszú alumínium tálaló. Önkiszolgálás van. Csak kása kapható meg főtt káposzta. Undorítóan párolog az étel, mintha a pokol egyik bugyra nyílt volna meg. Kifordulsz. Rohannál el a csalódottságtól és a felháborodástól, de a ruhatáros szelíden megállít. Felsegíti rád a kabátot, melynek megpaskolja a hátát, nehogy a becses holmi kárt szenvedjen. És kinyújtott tenyérrel előrehajolva megkérdezi tőled, jól érezted-e magad, meg voltál-e mindennel elégedve. Te pedig a düh- és a nevetőroham között ingadozva hirtelen megvilágosodsz. Rádöbbsz: valami fontosat félreértettél. A szerelmedet, az orosz prózát. Mert a halottak lelkét felvásárló Csicsikov alakja nem a túlzás miatt groteszk, hanem mert Csicsikov valóban létezett. Mert Oroszországban létezhetett. Akárcsak Cservjakov, a hagyatéki végrehajtó, akit megölt a büntudat és a félelem, amiért egy feljebbvalójának a nyakába tüszentett, de amúgy fásult közönnyel iktatta a katorgába (vagy a lágerbe) küldött százezrek adatait. Aki esténként vadul vedelt, asszonyt, gyereket kínozott, de vasárnap a mellét sírva verve kért bűnei alól feloldozást.

Nevetve nyomsz egy bankót a ruhatáros kezébe, aki akkorát ugrik, mint egy kenguru, s már tárja is ki előtted az étterem kapuját. Kilepsz, intesz neki, ő visszaint, s közben rápillant a kezében lévő tízrubelesre. Összeráncolja a homlokát és csalódottan kérdi: – A dollar? Dollarov u vasz nyet?

A halál

A bűbajos, fiatal Olga Knipper egy levélben megkérdezte Csehovot, a férjét, mi az élet értelme. „Ez olyan, mintha azt kérdeznéd, mi a répa értelme!” – válaszolta neki a beteg író.

A törés, a nagy hit elvesztés a 19. század közepe táján következett be. A földből kirobbanó világvárosok tették? (Melyekben az ember, millióktól körülvéve, egyedül maradt.) A tudományok robbanásszerű fejlődése tette? (Melyek megingatták a szent könyvek kijelentéseit.) Az ezek helyébe lépő, az emberiséget más és más módon, de mind megváltani akaró eszmék tet-

ték? (Melyek sorra lelepleződnek.) Az egyházak kritikával illethető működése tette? Akárhogyan is, de kiűztünk a második, a túlvilági életet kínáló paradicsomból is. Amit nehéz elviselni. Rossz szembenézni a halállal. Voltak, akik nihilbe sülyedtek. Őket aligha érdemes követni. Voltak, akik a vallásos hit megmentéséért harcolva remekműveket írtak. De hát akit egyszer már elfogott a kétely... És volt Csehov, aki a részvétellel és a humorral tette elviselhetővé az elviselhetetlent.

Érdemes Csehovot olvasni. És közben nevetni. Felszabadultan. Csak véresen komoly dolgot lehet igazán jól nevetni.

▶ POTOZKY LÁSZLÓ

Bogárpáncél

Kafka: Az átváltozás

Középiskolásként hallottam először Kafka *Az átváltozás* című novellájáról. Nem, nem tananyagként, mert reál osztályba jártam, ahol az irodalomtantervben nem szerepeltek világ-irodalmi művek, csak magyarok. Egy tanárunk mesélte, hogy a több évfolyammal alattunk járó hatodikosoknak adta fel kötelező olvasmányként egy másik magyartanár, és hogy a szülők fel vannak háborodva, mert a gyerkőcöknek állítólag rémálmaik vannak tőle. Mondanom se kell, azonnal elkezdett érdekelni a szöveg, ki is vettem a könyvtárból. Borzongásra, horrorra számítottam, de nem azt kaptam: ennél sokkal többet.

Ha rajtam múlna, *Az átváltozást* a világ minden egyes középiskolájában kötelező olvasmányává tenném. Hisz ez az a periódus, amelyben a szöveg kirekesztettség-olvasata talán a legerősebbet tud ütni. Engem legalábbis ez fogott meg benne. Visszatekintve a gimis éveimre, elmondhatom, hogy nem éreztem jól magam. A belső körökből való kiszorulás gyökerét a mai napig nem sikerült megtalálnom, egyszerűen az tör-

tént, hogy egy nap én is rusnya féreggé változva ébredtem, akárcsak Gregor Samsa. A legrosszabb a dologban pedig az volt, hogy csak én éreztem ezt: a közvetlen környezetem, azok, akiket havernak, barátoknak hittem, nem vettek tudomást róla, vagy legalábbis úgy tettek, mintha nem vették észre, mennyire kívülállóan érzem magam. Pedig megtettem mindent, hogy bekerüljek a belső körökbe, és hiába tűnhetett úgy, hogy sikerült, valójában nem. És mi a legfájdalmasabb a bogárrá változott Gregor Samsa életében? Nem a bogárrá változás. Hanem az, hogy az őt ért tragédiáról nem akarnak tudomást venni az emberek. A családja bezárja a szobába, és úgy tesznek, mintha nem lenne ott. Megspórolják maguknak a szánalom és sajnálat fölösleges érzéseit. A négy fal, ennyi marad Samsának. És a legrosszabb a dologban az, hogy úgy kirekesztett, elzárt, hogy a világ nem is tud róla. Még az sem jár ki neki, hogy tudomásul vegyék, mennyire szarul járt. Nem elég, hogy emberként nem érdekel senkit, de még lemeztelenített áldozatként is csak levegő.

Hát ezért fogott meg annyira *Az átváltozás*. Azt még el bírja fogadni az ember, hogy nem kell senkinek, azt viszont már nehezen, hogy még a kirekesztettségét se vegyék tudomásul. Ennyi minden perifériálakónak kijárna. Meg néha egy-két szúrás is. Gregort is megdobálják almával, ott rohadnak a páncéljában, nehogy meg tudjon feledkezni róluk. Traumák a bogárhátban. De legalább a páncél kemény, és nem hagyja, hogy könnyen megsemmisüljünk. Van időnk kiélvezni

a csótánylét minden örömét, és egy nap rájönni, jobb is, hogy nem sikerült oda tartoznunk, ahová egykoron szerettünk volna. Mert bármilyen undorító féreg a csótány, egy dologban nagyon okos: ha ne adj' isten közvetlen fizikai kontaktusba lép egy emberrel, fejvesztve elmenekül a legközelebbi védett zugba, és hosszú csápjaival, szőrös lábával megtisztítja magát a ráragadt mocsoktól.

És kell ez nekünk, ez a mocsok?

Nem kell.

ONAGY ZOLTÁN ◀

Törékeny

Déry Tibor: Szerelem

Sok év után újra asztalon Déry ötvenes évek közepén, az ötvenhatos események előtt született klasszikusa, a Szerelem. Meglep. Az emlékezet cizelláltabb, politikusabb, ugyanakkor sokkal erotika-patetikusabb matériaként raktározta. A technika, az idősíkok, a szövegkezelés ezredfordulós technikájához képest ódivatú a klasszikus Nyugat-írók modora. Ugyanakkor halálpontos, hatékony és célvezérelt.

Szerelem. Az – és dehogy. Élet és politika. Szerelem és az átlagférfi kétnemű konstrukciója a világgal: hatalom és nő. A nyitó képet (kilép a börtönből, a smasszer kedélyeskedő szexista megjegyzésétől kísérve: „Éjjel már használhatja a szerszámát is.”), szükséges néhány személyes adalékkal bővíteni az íróról. Déry hatvanéves a novella írásakor, amely kétségtelenül a Rákosi-éra ellen íródik. Ugyanakkor: Déry 1919-től deklaráltan kommunista. A Tanácskormány bukása után 1935-ig emigránsként él Európa több országában. 1945-ben újra belép immár a Rákosi-féle Kommunista Pártba. Feladatot, díjakat kap. 1956-ra sokallja meg a hallgatást, s mint az írók a forradalmakban általában, ír és beszél (Petőfi-kör). A második világháború utáni rendszer – mint minden autokrácia – úgy épül fel, hogy

csak igenek és nemek léteznek. Ugyanakkor a „nem” kimondása életveszélyes kockázatot rejt a megszólalóra. A „nem” mindent visz, a nemmel mindent elveszít a tiltakozó. Déry hatvanéves. És bár nyilván számolt a kockázatokkal, és bár az életmű legértékesebb darabjai ötvenhat után jelennek meg, miután tisztázza magában az ideológiai és az ember különös viszonyát, a „nem”-mel van mit veszítenie. A Párt vérbírói akár fel is akasztathatják.

Nem ötvenhatban kezdődik. Déry szenzorai jól működnek. A Szerelem című elbeszélésben Déry azelőtt megírja a szabadulást, mielőtt az alakuló kommunista csatlósállam börtönbe zárna, és élőben is megélhetné. A téma „földön hever”. Láthatja, hogyan tűnnek el emberek a környezetéből, bukkannak fel, vagy vesznek el végérvényesen. A szenzorok jól működnek ugyan, de annyira nem, hogy felfogja, diktatúrákban nincs személyes védettség. A hatalom változik, érdekei változnak. A hatalom – saját jól felfogott érdekében – szövetségeseit, harcostársait is felakasztja. A diktatúrát – bármilyen színű diktatúrát – ez különbözteti meg a demokráciától. A diktátor számára nincs átmenet, konszolidáció, átmenet, csak vagy-vagy létezik.

A Szerelem a Déry-rövidpróza egyik csúcsa. Az a trükkje, hogy nincs trükkje. Déry hatvanévesen már pontosan tudja, az egyszerű dolgok – a hatalom és a kiszolgáltatott kisember élete, életviszonyai – egyszerű technika felvezetésével a leghatásosabbak. A lineáris cselekményvezetés, a filmszerű vágások, de legfőképpen az elegancia, ahogyan az olvasóra hagyja, semmit nem magyaráz, nem értelmez, gondoljon, ami eszébe jut. Az olvasó az életére gondol – természetesen. Hasonló történelmi időszak ritkán adatik meg az írók életében, hogy olyan rejtjelezés birtokában legyenek, amelyet olvasóik kilencven százaléka ismer. Déry nem ad kulcsokat. Pusztá zászlójelzések. Az olvasó dekódolja a jeleket. Korfüggő. Hogy egy fiatal olvasó, aki történelemkönyvekből ismerkedik a diktatúrákkal, miképpen veszi a szöveg alatti kimondatlant, Déry ezt is megoldja.

Nem használ allegóriákat, szimbólumokat, a nyelvi jel és fogalom között széles az átjárás. A börtönvilágból az életbe érkezik. A villamoskalauz-nő és a sört cipelő munkás pajzán dia-

lógusa önkényes, társadalmi megegyezésen alapuló viszonyt feltételez, addig a szimbólum. Az olvasó közvetlen bevonása több szinten evidens. A főszereplőt egyetlen betűvel jelöli. Külső, belső tulajdonságairól nem informál. Nem derül ki, miért ült (ő maga sem tudja), politikai fogoly, hét év börtön, amiből másfél a halálsoron. A történet zárt térben indul (börtön), nyílt, szabad térben folytatódik, végigvillamosoz az étellel, színekkelti városon, taxiba ül, emberekkel beszél, beszélgetéseket hallgat meg, a szegényes albérletbe érkezik, amely szegényes berendezése ellenére (kopott szekrény, vaságy, szék, asztal) az otthonosság és ismerőség érzetét kelti. A látás és a halás után most a szaglás kap kiemelt szerepet („Az asztal fölött is a felesége szaga érzett”, „teleszívta magát felesége szagával”).

A novella nem ad konkrét történelmi kort, ezzel teszi időtlenné, általánossá és univerzálissá a börtönből szabaduló, feleségéhez érkező férfi történetét. Örökérvényű, nagyon csendes elbeszélés a Szerelem a törekeny emberről.

Bárka Plakett (2017; bronz; átmérő: Ø 10 cm)

Száműzöttek

Vitairat a humán szakos pedagógusokhoz

A *Történelemtanítás* 2016/1–2. számában Závodszy Géza egy szép, őszinte cikkel jelentkezett *Hitelesebb Széchenyi képet!* címmel. Egy helyen az alábbiakat írja: „*Megválaszolásra váró kérdés viszont, hogy a szaktudomány eredményei miért épülnek be nehezen a nemzeti tudatba, noha a történelem iránti érdeklődés erős*”. Igaz, kérdőjelet nem tesz a mondat végére, választ sem kapunk. Írásából azonban süt a kijelentő-kérdő mondat súlya.

De szaladjunk tovább!

A *Bárka* folyóirat 2016/4-es számában Erdész Ádám „figyelőjét” *A történész műhelye* című kötet kapcsán így zárja: „Az egyes válaszok szerzői – kimondatlanul ugyan – *leginkább a kötet szerkesztőjének első mondatát illetően jutottak konszenzusra: »...jóval kevésbé rendelkezünk egységes és mindenki számára elfogadható történelemszemlélettel, mint akár száz évvel korábban...«*”

Egy kultúra sava-borsa az emlékek újragondolása. Változások előestéjén az első homokszemek az időgépbe kerülnek. A humánuról való gondolkodásba.

Nem vagyunk versenyképesek a piacon az emlékezetiparral szemben?

Alacsony a hozzáadott érték?

Évtizedekkel ezelőtt kimondták többen, hogy az emlékezet kultúrája változik. Pontosabban annak alanya, tárgya és eszköze. Íme, itt áll előttünk a változás!

Nehezen jutott túl az akadémikus történetírás a „Metahistory”-vitán?

Történelem és irodalom?

A 21. század elején, 21. századi gyerekekkel?

Tartok tőle, hogy megint kiöntjük a tálból a vízzel együtt...

Már csak azért is, mert nem önnönmagától van történelem, mint gondolkodásforma. Hanem

azért van, mert beszélünk róla, tanítjuk. És nemcsak egyetemen!

Az általam rendkívül tisztelt és sokat olvasott történészek velős és pezsdítő írásai mellett talán mégsem felesleges kicsit lejjebb merülni a nap-számos homályosabb szobájába is.

Nehezen jutnak el a szaktudomány eredményei? Persze! Egyre intenzívebben fogja vissza egy kimondhatatlan erő azt, hogy végre elkiált-suk: Széchenyinél szenvedélyesebb személyiség kevés van a magyar történelemben. Kimondhatatlan, de nem láthatatlan ez az erő!

1. Ott bújik meg az emlékezetpolitikában – a lövészárkokban.

2. Ott lapul a tananyagban – a közkövetelményben.

3. Ott restelkedik az emlékeztetőkből – az értelmiségben.

Állítmány, alany, határozók a tárgyához kapcsolódnak. Pontosabban öröklődnek, hagyományozódnak. Generációról generációra.

A bujdosó (lapuló, restelkedő) egyúttal száműz is valamit bujdosásával. Talán azt, ami kellemtelen. Amihez felelősség, bátorság, vita szükséges-geltetik.

Mindahhoz, hogy jobban megvilágítsam a problematikát, álljon itt egy „magyar emlékeztető”.

*

Hatvanadik évforduló, megemlékezések. Idézetek a *Füves könyvből* és a *Mennyből az angyalból*. Egyre ismertebb Márai Sándor neve. Divat Tőle idézni. Újabb és újabb könyvkiadás, óriásplakátok, lözungként ható politikai szavak áradata. Ráhúzzunk egy jelmezt, leöntjük egy mázzal. Leginkább Azt, akinek egész életműve a jelmez és a mázak elutasításának jegyében telt.

Hol van ilyenkor az iskola? Az, hogy a nyiladozó elmének ne kelljen önmagától felfedezni, hogy segítséget kapjon.

Márait 1989 után huszonzét évvel is a Santa Maria árbócáról lehet megpillantani. A közbeszédben benne van – de az ún. „tananyagban” is? És a tananyag soha nem a dokumentumokban, hanem az órák csendjében honol.

A jórészt 19. századi „életművek” és a *Nyugat* olyannyira eluralkodtak, hogy nem látunk ki mögülnk. Irodalomórán: új gondolat, szabad gondolat, impresszió. Ikertestvérénél: Guláglémlékév és 1956 tisztító vihara. De hát ezek nem egyiptetjűek!

A cenzúrákat jól ismerjük, hagyomány.

Az irodalom több, magasabb minőség, mint a „történettudomány”. Lüktetőbb: őszintébb. És mi a 19. századdal pakoljuk meg a nyiladozó elmét. Pedig terhelni málhás szamarakat szokás! A kanonizált klasszikusok megfojtják az irodalomórát és az ikertestvért is. Nem jut idő a 20. század második felére! Mintha ennek a századnak csak az első felét számoltuk volna le. Bízom benne, hogy a kánon mégsem a XII táblás törvények.

A megszokás és a kényelem makacs dolgok! A nevelésről van azonban szó!

Hogy nincs presztízs, meg társadalmi megbecsültség? Nincs!

Meg továbbgondolás sincs!

De a legfőbb, hogy a kíváncsiság felkelése sincs!

Az árnyalt gondolkodtatás, a művészi önkifejezés, az etika és az esztétika vadcsapásain haladunk, Mi, humánszakos pedagógusok a technikai-technológiai forradalom információdszungsugelében? Kétlem.

A médiában „közszereplő” Márai a tanórán jórészt statisza.

A közbeszédben ismerősen cseng a neve, de a köztudatban jórészt ismeretlen. Ezek szerint az ún. „tananyag” nem alakítja a közgondolkodást?

„Közkövetelmény” és „iskola” nem kompatibilis egymással?

Az iskola nem halad a magát mindig továbbformáló történelemszemlélettel?

És ha mindez így van, akkor mi szükség...?

Eredetileg Márai Sándorról kívántam írni, pontosabban: Érette. Miután azonban az újkori történelmi tudat Zenitek és Nadírok világában révedezik, választottam még valakit. Akivel ugyancsak hazardírozunk. Párosan szép az élet!

A Monarchia és a történelmi Magyarország összeomlása után nem kizárólag a „nemzet” és az „állam” fogalmairól szükségeltetett újra gondolkodni, hanem a történelemről. Mindarról, ami az idáig meghatározta az életet: a meséről, a hőskről. Hasonlóan az 1849 utáni értékválsághoz. Tanítjuk is hónapok hosszú során át a 19. század második felét és a századfordulót. Tanítjuk az 1918–1920 utáni útkeresést is. Csak éppen az 1945 és az 1956 utáni sikkad el, bújjik meg, vonul emigrációba. Éppen az, ami a legközelebb van. Faludy, Nagy László, Illyés. Meg az én két főszereplőm, akik replikáltak az egész században. És replikáik a magyar 20. század diagnózisai. De hát nem fontosak!

Németh László az örökkön inspiráló „igazságász”, aki a megváltásig kapaszkodik. A kétségbeejtő műveltség mélybelató lüktetése. Az általa felcsigázott reményvárás Márai Sándor hűvösen feszült szentenciái terelgetik. A megtisztulás. A kora tavaszi szellő, ami az arcunkba fúj, összeborzolja hajunkat, hogy végül lehűtse a téli szobák csöndjében megpirult lelkünket.

A kánonban határterületi pozícióik, illusztráló szerepkörük mellett mit jelentenek Ők a 20. századi magyar gondolkodásban és szépírában?

A kor és ember hogyan birkózik egymással?

Hol vannak a palackok, üzenetek?

Egyikjűk sem az, ahová besorolni akarják Őket. Kategorizálhatatlanok, mint Széchenyi a maga liberális szenvedélyességével! Ez a tipizálhatatlanság, az emberi minőség halálíg tartó parancsszava annak a világnak gondolkodói-művészi jellemalkata, amely az identitásváltozások hosszú sorának és a sok emberi újakezdésnek ismérve volt.

A tömegember ellen küzdenek. Nietzsche és Tolsztoj, Spengler és Ortega y Gasset után a nevelő célzatú szellemi szabadságharc ideológusai Ők. Némethet hiába könnyű a népiek fő ideológusának bugyrában tartani – a szellemi rokonság egyértelmű –, különutassága már a zászlóbontás kezdeti szakában is érzékelhető. A *Tanú* nem a népieké, hanem egyedül az Ővé. Márait felelőtlenesség urbánus írónak tekinteni. Az Ő polgári eszményének nem kizárólag az urbánus környezet volt az egyetlen ismérve. Az Ő polgára a meg nem alkuvó, az életet és önmagát meg nem tagadó, el nem áruló. A bátor és öntudatosan művelt ember. És a szellemfejtésnek ez a neme nem ismerhet sem pártot, sem

klubot, sem politikai világnézetet. Ha mégis ismer, akkor árulóvá válik.

Az emlékeztetés, a mesemondás szakralitásában mindig van különvélemény, ami a mainstreammel szemben áll. Az önismereti igény. Amely mindig magányos, be nem sorolható és be nem állítható sehová. Amely nemcsak az értelem, hanem a szenvedély jogán ír. A zsákutcaából nem kiutat ígér, de kimondja, hogy „zsákutca”, és elkiáltásával egyben a kijutás lehetőségét is megelőlegezi. Kimondják a nyilvánvalót! Azt, hogy a kitalálást mindenkinek ki kell vajúdnia. És erre a nehéz szülésre csak az alkotó, a jellemes ember képes. A jellem az emlékezés minőségében leledzik. Az örökségekből való kitörés akaratában. Nemet mondani a politizáló irodalom hagyományára Márai Sándor oldalán, és felhívni a figyelmet a szellemi ördögárkokra – a magunk szenvedélyes példájából is okulva – Németh László oldalán.

A Nyugat mellett és Babits árnyékában nem volt könnyű alkotni. De a jelentős ismertség, organizálás több mint tehetség. Mind a ketten elmélkedők, de amíg Némethnél a nagyon magas esztétikumú értekező próza, addig Márainál a látomászerű lírai hang a hangsúlyos. A „két pogány” között harmadikutassággal kísérletező próféta és a harmadikutasságot is elutasító szerzetes.

Nemzedékük mind a kettőjüket kínos feszengéssel fogadja. Az a nemzedék, amelyet az első „nyugatosok” után a legsziporkázóbbnak és legszínesebbnek tartunk. Egyikőjük sem komfort az aktuális kultúrpolitikának. Márai MTA levelező tagsága 1943-ban vagy Németh Kossuth-díja 1958-ban csak a felszín. A megfoghatatlanság és a félelem jelei – a hatalom részéről.

A laboratóriumba vonuló tudós és a játszótérbe zárkozó művész. Az antik műveltséghez térnek vissza. Márai bábáskodva és sztoikusán életre segíti gondolatainkat. Láthatatlanul is jellemnevelő. Kicsit Szókratész és Marcus Aurelius. Németh László nem ennyire suttogó. Inkább az érző-emlékező ember titkainak teljes garmadájával ismertet meg, mint a görög drámák vagy Arisztotelész. Az antik szabadságeszmény önmagához hű polgára Márai Sándor, és a közösségért felelősséget érző „újnemese” Németh László. Ők így együtt, egymást egészítik ki.

Márai önvédelme állhatatosabb, talán következetesebbnek is lehet írni, mint Németh Lászlóét. A nagy magánbeszédei, belső monológjai

örökérvényűek, akár kisregényeiben, akár naplóiban. Németh valamivel megengedőbb; nem magával – környezetével. Esszéinek megpörkölő tisztítótüze így fog pislákolni történelmi drámáiban, hogy persze ott is fel-fellángoljon néha. Németh engedékenyebb énje révén többször aktuális, mint művészi. Nem is aktuálpolitikai, hanem társadalomtörténelmi és lélektani.

A 20. századi történelmi tudat két öre és foglya feszegeti itt öröklött rácsait. Mind a két életműben az öntudat valójában az irodalompolitikailag és történetfilozófiailag nagyon aktív 1920–1970 közötti fél évszázadban úgy juttatja érvényre saját magát, hogy bezárkózik. Márai első naplója 1943-ból tudósít, Németh pedig vásárhelyi tanítószámba menekül a háború végén. Mind a ketten leszámolnak a múltértés illúziójával. Márai talán valamivel előbb. Naplóírása alatt Németh még Balatonszárszón referál.

Márai kivonul és a belső szellemi hazába zárkózik, az anyanyelvbe, már jóval külföldre távozása, 1948 előtt. Németh László önmagát gályapadhoz köti a háború után, hogy a szellem szabadságát szűk keretek között is kiharcolhassa, és a „nemzetragasztásra” esélye nyíljen. Introvertálódik mind a kettő. A 20. század nagy emberi perét az Ő életművük szimbolizálhatja az érettségükről beszámoltatandók számára.

Írásaik, szerepvállalásuk vagy hallgatásuk gyúanyag volt, vitákat szült. Végig az életútjukon. A száműzetéseik, az idealizmusuk, a stílusuk. A feladatai tudatában dolgozó „kubikos” és „summás”, keserű szájjal. Keserű, mert az életmű célja nem teljesült, a jellemnevelés feleméségének tudatával búcsúzik 74 évesen Németh László és 89 évesen Márai Sándor is.

A reformkor generációja az egyénekből formálódó közösség, a nemzet (mint eszme) szobrászai. Egy testet ötlenek ki, megformálják a fizikai valót. A századforduló az összegyúrt közösség tulajdonságainak piktora. Színekkel, egyediséggel ruház fel a nemzetek versenyében. Márai és Németh emlékeztetnek a szoborra és a festményre. Jellemes embert komponálnak, hogy azok végül egy nagylelkű közösséggé álljanak össze. Pengetik a lélek húrjait.

Jellemnevelés művek sorozatának üzenetével, a mögöttes tartalmakkal, a reformszándékokkal. A jelzőkkel, az ékezetekkel, a hanglejtéssel! A szépen megírt mondat hullámmó partot érése, a gondolat kavalkád, az alkonyi táj hűvös köd-

szitájának megcsillogtatása, vagy a velős, csontig hatoló tőgondolatok, mint egy tisztító nyári zivatar, úgy hullnak Márai Sándor feszült, kissé modoros, de soha sem őszintétlen és soha sem hatásvadász stílcseppjei. Mellette Németh László a nyugodtabb, képzettársításokban bővelkedő, az időben elkalandozó és az idő foglyává bilincselő csendes nyári zápor, melynek gyakorisága, az eszmékből és eszményekből álló hajnali táj sűrűségét csepegteti előttünk minden megalkuvástól mentes vezetni akarással.

Márai és Németh egy utolsó kísérletet tesznek mindarra, hogy átviessünk valamit a szellemi hazába, a minőségbe. Hogy az emlékezetből meggyónjuk azt, ami nem a jellem nevelését szolgálja. Hogy ilyenformán a szerepünk megtalálására esélyünk legyen.

Márai Sándor a távoli messzeségben, regényes álmvilágok légkörében személytelenül és csendesen kiáltja el az örökkévalónak, római univerzalitással mestersége velejét: gondolkodó magyarrá lenni egy élet is kevés, de örökkön törekedni kell rá.

Németh László az országhatárokon belül lánghelméje zsenijéből könnyű szüléssel, genfi elrendeléssel mondja ki a magyar éterbe féltékeny somolygások, metsző fényű szemvillanások megalkuvó és hazug párjában, egy piciny kisebbség megkönnyebbült finom mosolyának kíséretével: ismerem a magyar terhet és vállalom.

Az amnéziás és képzelgő emlékezet egymásra utalt két szépírója az idegekbe látó Márai Sándor és az erekbe látó Németh László.

Hogy nincsenek életművük egészében tárgyalva tanórán? Életművek?

Az emlékezet – legyen szó irodalomtörténetről vagy történelemről – részrehajló.

Valaki a társaság része, valaki kiszorított.

Valakit meghívnak, valakit száműznek. Hátterület. Médiaszereplő.

Eddig van létjogosultsága a történelemnek, a történelemórának! És azért eddig, mert ez a két ember nem jutott dűlőre egymással, a másikkal. És ez az „egyet nem értés” már az irodalom létjoga, az irodalom maga. Amely minden ízében élettel teli. Replika a kollektívizmus 20. századi modernizációs kísérleteire. Salerno a formába menekül, az anyanyelv őrzésébe. Sajkod a tartalomba, a történelmi barázdák fogságába.

*

Az emlékezetben őrzött múlt ördögi dolog, ördögtől való. „*Nem adhatok mást, csak mi lényegem*” – mondja Lucifer a *Tragédiában*. Maga a megállított idő, ami nem engedi az emésztést, a gyógyulást. Árnyékunkká válik, amit nem tudunk magunk mögött hagyni. Kollektív gyógyírnak tekintjük az emlékezetet. Digitális anyagok, adatbázisok, képek, hangok, szövegek tömkelege kíván minket felvilágosítani. És a felvilágosodások természete már csak olyan, hogy elsősorban a rációt kívánja pallérozni. Így azonban az eszmei szekértáborok nem fognak kihűlni, és a szellemi lövészárkok sem fognak betemetődni. Maradunk a tatárjárások és a világháborúk talaján.

Jómagam nem a történész, hanem a történelemtanár prizmáján keresztül szűröm a nemzeti kánont, a „nemzeti tragédiákat”. És mindvégig Nagy László verssora határozza meg a felelősségemet, a prizmám szögét: „*fejet ajándékba nem adunk*”. Egy nyiladozó elméjét meg pláne! Ameddig viszont adjuk, addig marad a bujdosás és a száműzetés.

Az emlékezésnek a Széchenyi-féle „belső csendet”: a bizalmat, a hitelt kell erősítenie, annak a kibontakozását szolgálnia. De az irigység, a bizalmatlanság itt van köztünk. A demokratizálódás gőgje alatt besárgul sok szellemi ember. Az értelmiségi így csúszik le szellemi munkássá. Így tanítja társadalmát, a generációkat. Folytonos irigységben, kielégíttelenséggel, hiteltelenül. Hiúsága révén nem adva hitelt a másik szavának.

A felelősség érzetének súlya az értelmiség ismérve. Ez különbözteti meg a szellemi munkástól. Aki nem nevel kreatívan, hanem összerak, szerel.

Ki kell tudni törni a determinizmusból és a 19. századi pozitivistá világbépből. A kutató ábrándozhat tudományos definíciókkal, de a nevelő tanár soha! Érzések útján tudom megismertetni a gyerekekkel a látszólag elmúltat. Különbösen csak egy élettelen, lecsupaszított vázat kapunk. És a lemeztelenített, színeit vesztett élet nem lehet alkalmas a gyerekek számára, hogy megismerjék az érző, élő embert. Ugyanis nem az az érdekes a történelemben, hogy az emberek meghaltak, hanem az, hogy éltek! És még érdekesebb, ha felismerjük, hogy továbbélnek bennünk! És a gyerekek gondolkodnak és érdeklődnek – leginkább az ember, önmaguk iránt. Semmit nem szeretnének jobban, csak megismerni valamit magukról. Erről is szól a kamaszkor. Akkor tekinthetjük felnőtteknek magunkat, ha önértékelésünkkel

önismeretet nyerünk. A mélyen megosztó emlékezet: infantilizál.

Kamaszországban hogyan nőjenek fel a gyerekek, és hogyan igazodjanak el a felnőttek?

A 15. századi gyereknek is kaotikus volt a 15. századi környezet, de akkor a felnőttek nem tévedtek tömegesen. A fragmentáció, az érzelmek, az időérzékelés, a szocializáció olyannyira felgyorsult, az ingerek olyannyira nagy tömegben érnek bennünket, hogy változik az emlékezet kultúrája. Az érzelmek szürkülnek és szűkülnek. Emlékezetiparral van már dolgunk. Elektronikus és nyomtatott történelmi tartalmak árasztanak el minket. Ami utat nyit a gyerek felé, az élménybeliség, az élmény lehetősége. Az irodalom ez irányú fogódzóját nem tapogatni, hanem megmarkolni kell történelemórán.

És még valami! Intellektust humanióriákkal pallérozni egyre nehezebb a 21. században. Azért, mert a diákok intellektuálisak: olyan eszök birtokában vannak, amelyek azonnal információval (tudással) látják el őket.

Széchenyi adta meg vitairatom vezérfonalát. A probléma súlyát nem abban látom, hogy Ő vagy valaki más vitatott, hanem az, hogy a kép, melyet sokan – igen, még mindig sokan! – képviselnek, közvetítenek, mesélnek – hazug. Hazug, mert nincs köze az élethez, és ezáltal nem lehet a tartalmas, jellemes, alkotó élet alapja. A nevelés alapja.

Visszatérve a cikkem elején említett írásokhoz: a „történelemszemléletek” pluralizmusát nyugodt fejbólintással veszem tudomásul. A történelem olyan, amilyen. Valóban ne csináljunk sorskérdést a többféle olvasat miatt.

De én az útmutató szerepére apellálok, a jelzőfény jelmezébe bújok. Felruháznak velem azok, akiknek lételeme a világosság.

De én a kíváncsiságot kívánom felcsigázni. Érzésekkel, drámával, mentalitással – irodalom-

mal. És mindezt csak úgy abszolválhatom sikerrel, ha felelős tartalom, árnyalt gondolkodtatás van mögötte, következik utána.

Miért megy át nehezen az erős salakon a tudományos szakma megvilágító górcsőve?

És több mint másfél évszázaddal az *Önismeret* írójának halála után vagyunk!

Vegyük már kézbe Széchenyi *Naplóját*!

Talán precízebb a felszólítás helyett kérdéssel élnem. Ennyire kevesen forgatjuk, hogy 2016-ban szükséges elkiáltanunk: Széchenyi nem volt kőszikla?

Higgyünk az irodalomnak!

Bízzunk az irodalomban!

De ami a legfontosabb, hintsük el a bizalom magvait!

KOLLÉGÁK!

Amennyiben nem vagyunk elég bátrak, és nem vállaljuk fel az értelmiségi lét kellemetlenségeit, magyarán nem vonulunk ki a 19. századi tömlőcinkből, akkor nemcsak Márai Sándor és Németh László marad száműzött.

A szerepüket keresőket ijesztjük el magunktól és önmaguktól!

Egy közösség élni akarását a közérzet ingerei jelzik. Ezekért Mi is felelősek vagyunk!

A „Z generáció”, a változó ideálkép önkéntelenül felveti a humán nevelés kérdését. Ami nemcsak a fizikai reprodukciót, hanem a szellemi is szolgálja. Az átörökítését egy közösség lelkének és idegeinek. A lövészárkok, a fejek, a 19. század örökítése az útravaló. Amelyek életre kelnek a közéletben, a gazdaságban. Emezek pedig termelik az útra kelőket, az országból távozókat.

Így (szám)úzi el a humánóra a humántőkét! A múltértelmezés a jövőt.

Bátran és öntudatosan, pedagógus értelmiségi!
2016. november

Egyetemessé érlelt provinciális emberi és művészi értékek

Széri-Varga Géza alkotói magatartásában

Békéscsaba XXI. századi városképét döntően meghatározzák Széri-Varga Gézának a köztereken felállított és építészeti terekben elhelyezett plasztikai: a dél-alföldi település történelmének és jelen korának neves egyéniségeit megörökítő domborműves emléktáblák, mellszobrok, egész alakos portrék, a díszítő alkotások és emlékművek.

A Lencsési úti lakótelep parkját az 1980-as évek eleje óta díszíti a bronz Kentaurpár. Az emberi és állatfajt ugyan ötvöző, nemükben mégis határozottan elkülönülő lények teste kör formájú alapon feszül egymásnak. Az ellenállásban domborodó és összekapcsolódó törzsük szinte egy félgömb egységével borul a talapzat fölé. Végtagjaik a gömb palástjának erezetét sejtetik. A Föld vagy a világmindenség gömbjének teljességében töltik-e be mitológiai szerepüket, melynek rendeltetése szerint összekötik a természetit és természetfelettit?

A Városi Sportcsarnok előtt 1987-ben felállított *Tornászlány* című mű egyfajta választ formál erre a kérdésre. A bronzfigura szinte a felhők között jelenik meg. Ezt a hatást nem csupán a posztamens ötméteres magasságának köszönheti. A kompozíció többszörösen hangsúlyozott körkörös mozgásai (hengeres talapzat gömbkoronával, a lány karjaival tartott karika motívuma, törzsének ívelt hajlítása) együttesen keltik az ég felé emelkedés képzetét, a szándékot ég és föld távlatainak átfogására.

A *II. világháború hőseinek emlékműve* 1992 óta áll a békéscsabai Szabadság téren. Természetesen illeszkedik abba a városképbe, amely – Széri-Varga Géza alkotásainak köszönhetően – tudatosítja az itt lakókban az emelkedett nézőpontból való rátekintés lehetőségét a személyes életutakra és a történelemre. Az emlékmű időspiráljában

három menekülő katona életnagyságnál kisebb alakja látható. A figurák plasztikai mérete az ő életidejük és a szemlélőké közötti távolságot modellezi, miközben a spirális térforma mégis bármely konkrét szemlélés ideje fölé emeli őket és velük együtt a csupán lábnyomaikat az úton hagyókat is.

Ha az Andrassy úton járva, a betonjárdán találkozunk a 2005-ben elhelyezett *Velocipedes városcímerrel*, annak 180 cm átmérőjű bronz és 410 cm átmérőjű műkö koncentrikus körei, illetve a műkövön körben elrendezett kerékpározó figurák sziluettje hasonló körkörös mozgás képzetét kelti, mint a *Kentaurok*, a *Tornászlány* vagy a történelem időspirálja. A figurális motívumok felidéznek a békéscsabai hétköznapokat, ahol a városlakók többsége kerékpáron közlekedik. Lábaiknak az ebből adódó, folytonosan ismételt mozdulataival testükben is megjelenítik a világnak – többféle tárgyban rögzített – mandalaszerű modelljét. A címer bronz magja a múlt örökségét a földhöz köti és ugyanakkor a jelen képi világához illeszti, hogy a mozgásuk sebessége és térbeli távolodásuk által sziluetté lényegülő alakok a sétálót is a természeti tér és idő fölé emeljék.

A *Kentaurok* mitológiai szerepvállalásának jelenkori aktualitása, a történelem időspiráljának valóságértelmező szempontja, a *Tornászlány*nak a társadalmi és kozmikus valóságot összekötő vagy a kerékpárosoknak a világmindenséget modellező mozdulata érzékletesen jelenítik meg a szobrász személyiségét is. Megéreztetik, hogy alkotói magatartásának központi eleme a provinciális emberi és művészi értékek egyetemessé érlelésének, valamint a létezés ég és föld távlataiban való értelmezésének képessége.

Ezek a sajátosságok mutatkoznak meg Széri-Varga Géza kisplasztikáin és érmein is, és ezek a képességei biztosították művészetpedagógiai tevékenységének eredményességét is. Pályája megnyilatkozásainak gazdagságában a köztereken elhelyezett művek szemlélésére hívom meg tanulmányom olvasóit.

A legrégebbi hagyományokkal rendelkező szobrászi műfajnak, a portréművészetnek számos jelenkori darabját készítette el egy-egy dél-alföldi vagy kislalföldi város, illetve Budapest számára.

Valamennyi mellszobrának jellegzetessége, hogy a kő posztamens és a többnyire bronz fej kompozíciós kapcsolatát olyan egyedi szerkezeti megoldás vagy motívumképzés határozza meg, amely a tartalmi értelmezés világképi igényéből adódik. A talapzatok soha nem az anatómiai formával összekapcsolódó testhelyettesítő elemként jelennek meg, hanem a figura személyiségének értelmezését szolgáló plasztikai és építészeti eszközöknek mutatkoznak.

Mohácsy Mátyás, XX. századi gyümölcskertész emlékét a Békéscsabán 1981-ben felállított kalapos bronz arcmása őrzi. A szobor a mészköhasáb felső határoló lapjának közepén helyezkedik el; a mértani sík a test tömege által elfoglalt területnél szélesebb kiterjedésű. Az oszlopot azzal emelte ki az alkotó dekoratív tartó szerepéből, hogy szemközti homlokzatán egy bronz domborművet helyezett el. A relief amorf befoglaló formájával oldja a geometrikus alakzat élettelenességét, de ezt a hatást erősítik a rajta szereplő organikus motívumok is. Olyan képzetet kelt, mintha a gyümölcskertész életének egy apró foszlánya telepedne rá szakmai pályája egészének oszlopára: mintha a tudományos életmű teljességéből kiemelkedne egy, névvel is megjelölt döntően személyes élmény.

Székely Aladár 1987-ben készült gyulai és Probocskai Endre 2013-ban felállított budapesti büsztjén úgy érzékelteti a történelmi időben kibontakozott életútjuk értékeinek időtlenségét, hogy talapzatukat oltárszerű építménnyé alakítja: predellára vagy ereklyetartóra emlékeztető elemmel gazdagítva a hasábot.

Ezek a kompozíciós megoldások egyszerre mutatják meg egy-egy személyiség létének történelmiségét, ugyanakkor szellemi kisugárzásuknak a maguk életidején jóval tovább ható erejét.

Az emlék és az emlékezés idejének – az elkülönülésükkel együtt megvalósuló – kapcsoló-

dását, az ebből adódó időbeli folytonosság élményét, sőt az időtlenség megközelítését különös érzékenységgel jeleníti meg Széri-Varga Géza a posztamens és a figura viszonyában.

Barsi Dénes mellszobrán (1983, Vésztő-Mágor) a talapzat és a fej kövei nem illeszkednek egymáshoz közvetlenül – egy közük épített elválasztó elemnek köszönhetően. *Orlai Petrics Soma portréján* (1997, Mezőberény) a vállak túlnyúlnak a bronzot tartó kőhengeren. *Luther Márton* (1998, Békéscsaba) papi öltözetének bronz ujjai ráomlanak a hasáb kövére.

Bibó Istvánnak, 2005 óta a budapesti Széchenyi rakparton szürke gránit talapzatra támaszkodó félkarú bronz mellszobra, sorsának kettétöröttségét modellezi. A történelmi idő – vele kapcsolatban megélhető – kibillenését pedig a vízszintes síkból kibillentett posztamens teszi szemléletessé.

Az uralkodói büsztök különlegessége, hogy a fej és a posztamens között egy olyan plasztikai elem szerepel, amely dekoratív jelként utal arra a történelmi korra, amelyben az adott személyiség létezett. *Szent István* Ácson és Eleken 2000-ben felállított portréinak mindegyikén a fej bronz anatómiai formája a talapzattal azonos kő anyagú plasztikai elemhez csatlakozik, amely a honfoglalás és államalapítás korabeli díszítő motívumokat idézi. *Hunyadi János* – Ópusztaszeren látható – arcmását dekoratív rendezettségű haj- és bajuszmotívum fogja közre, illetve tagolja. Ugyanez az organikus stilizáltság jellemzi a vállak és a mellkas formáinak, illetve az ezeket takaró lovagi öltözetnek a megjelenítését: éreztetve a személyes létezésnek a közösségi elvárások és a közösség számára szánt szolgálattal meghatározottságát.

Erkel Ferenc személyiségének és szellemi örökségének 2010-ben olyan plasztikai kompozícióval állított emléket Tatabányán Széri-Varga Géza, amelyben az oszlop és a portré egymásba lényegülnek. A megközelítőleg testszínű gránittömb bal oldalát szabályos téglalappá formált sík határolja, míg jobb oldalát a természet által alakított esetleges megjelenésben hagyta az alkotó. A tehetőség és képzettség egyszerű szobrászi szimbólumait hordozó geometriai alakzat felső harmadában a zeneszerző faragott, domborműves mellképe is kibontakozik – létének oszlopát, csak az előlnézeti oldalon hitelesítik személyes arcvonásai.

A történelmi idő és a személyes életút tárgyias jeleinek a kompozíció szerkezete által a világmindenség terébe, illetve az időtlenség dimen-

Velocipédes városcímer (2005; Békéscsaba, Andrásy út; színezett műkő, bronz; Ø 410 cm)

ziójába emelése, következetesen megnyilvánuló sajátossága az egész alakos szobroknak is.

Ezekben a művekben a plasztikai tömeg alakításának, illetve a térképzésnek ugyanazok a módszerei mutatkoznak meg, mint amit a békéscsabai díszítő alkotásokon és a mellszobrok többségén megfigyelhettünk.

A körkörös és a függőleges formák szerves kapcsolata, a körkörösségből adódó emelkedő mozgás képzete, valamint az ég és föld távlatait szilárd mozdulatlanságával összekötni hivatott oszlopszerűség legtöbbször egymással kölcsönhatásban van jelen a különböző témájú és funkciójú figurális monumentumokban.

Mezőkovácsházán *Csanád vezér*nek, Békéscsabán *Szent László*nak készített emlékművét állították fel 2000-ben. Mindkét bronz alak oszlopszerű, egyenes testtartással jelenik meg a kő talapzaton. Törzsüket és végtagjaikat hengeresen dekoratív formákká alakította a szobrász, amint a testükkel közvetlenül érintkező öltözküket is. A szabályos körkörösség így érzékelteti a fizikai állóképesség szilárdságával együtt a jellembeli állhatatosságot is.

A két uralkodó köpenyének drapériája azonban a bronz anyagában is szabadon hullámzó mozgás képét jeleníti meg: a köpeny viselőjének felemelkedni tudását és környezetüket felemelni tudó képességüket.

Csanád vezér egy amorf alakú, viszonylag alacsony talapzaton áll. Nincs szükség ennek nagyobb magasságára a szellemi és jellembeli emelkedettség megéreztetéséhez.

A Szent László emlékmű talapzatát fentről záró sík hegyesszögben illeszkedik a hasábhöz, amin kör alakú bronz felületen áll a király alakja. A kő sík enyhe emelkedése, ugyanakkor a lábak bronz síkba ágyazottsága a biztos talajon állás és az attól – szükség szerinti – elrugaszkodás képességének dialektikus egységét teszi érzékletessé.

Bodóki Károly 2014-ben készült gyulai zsánerszobrának érdekessége, hogy a kompozíciót egy amorf, lekerekített sarkú mértani alakzat síkján helyezte el az alkotó. A terület közepén enyhe terpeszállásban látható a mérnök bronzba öntött, anatómiai hitelességű alakja. Előtte háromágú mérőeszköze. A tárgy sugárszerűen földet érő lábai és a figura függőleges végtagjai sajátos moz-

galmasságot éreztetnek az általuk meghatározott térben. A mérnöki földön állás szilárdságának ellenpontja a kompozíció kőből faragott eleme, egy sásból felszálló gémm szárnyainak hullámzása – a Széri-Varga Géza világméretűben már meghatározó elemnek tekinthető felemelkedés lehetősége a történelem és a személyes életút konkrétságából az időt-lenségbe.

Hogyan jelenik meg ez a lét- és valóságértelmezés a 2006-ban felállított körösladányi *1956-os emlékművön*? A talajszinten kialakított, abból szinte ki sem emelkedő talapzaton egy léptében előrehajló, fekvő zászló rúdját tartó férfi alakja látható. A görnyedő törzs, a lépés mozdulataiban meghajlított lábak, az előre haladás lendületét kísérelő ívelt karok és a zászló hullámzása többféle eredőjű körkörös mozgás összképévé szervesül a kompozícióban – a történelem idő fölé emelkedő mozgásává lényegül.

Széri-Varga Gézának számos olyan alkotása kapott köztéri elhelyezést, amelyeknek a maga konkrétságában egy oszlop a meghatározó építő-eleme, befoglaló formája vagy tartó tengelye.

Legkorábbi példái ennek 1996-ból a békéscsabai Árpád fejedelem tér közterületjelző obeliszkje és a mezőberényi *Barátság-emlékoszlop*. A három méter magas mészkő obeliszk hasábjának felső negyedén szétnyílnak a határoló lapok, ami az állásszilárdságuk biztonságában is megnyilvánulni képes felemelkedés lehetőségét érzékelteti.

A mezőberényi, andezit elemekből épített oszlopnak a testébe enged belelátni az alkotó úgy, hogy térfogatának egy negyed egységét kimetszi a tömegből. Ezzel a megnyitással kialakult, egymással derékszöget bezáró függőleges síkokon jelennek meg a barátság testvérvárosainak bronz-táblái. Az építmény tetején félgömb formájúvá alakulnak az andezit téglák, amelyet két, bronzból öntött organikus motívum spirálszerű kapcsolódása zár le. A tömeg és tér viszonyát meghatározó szerkezeti megoldások, a szögletes és gömbölyded mértani formák szerves egysége, valamint az organikus motívumok spirálmozgása sajátos dinamizmussal hatja át a kompozíciót – akár modellezi a barátkozás érzelmi mozgásait.

A megnyitott tömegű oszlop az alapmotívuma a békéscsabai *Szeberényi-emlékműnek* is. A gránitból faragott emlékkörszerű monumentumban azonban hangsúlyosan elkülönül a két, téglalap alapú, egymáshoz merőlegesen illesztett hasáb, amelynek három homlokzati síkjából

emelkednek ki az evangélikus egyház szolgálatában állt család tagjainak domborműves portréi.

A *kondorosi evangélikus gyülekezet alapítóinak emlékére* című műre is oszlopépítményt komponált Széri-Varga Géza. Különböző mértani formájú, vízszintes kiterjedésű, vörös gránit lapokat helyezett egymásra, míg a tetejét csúcsára állított egyenlő oldalú háromszöggel zárta le. Ennek oldalai mentén olvasható az alapítók küldetésének jelmondata, Máté evangéliumának igéi: „Hirdesétek az evangéliumot minden teremtménynek!”

Az oszlop sajátos felfogása mutatkozik meg *A kommunista diktatúra áldozatainak emlékművén*, amelyet 2003-ban állítottak fel Békéscsabán. Két, betonból épített, rusztikus felületű hasáb fog közre egy feketegránit hasábot, amelynek a tetején egy bronzfej billen féltre, nekidőlve az egyik betonfalnak. A félrebillent fej motívumának kompozíciós párja az ék alakú talapzat, amelynek lejtőjén, vagyis a kibillent történelmi idő síkján emelkednek az embert nyomorító falak és a megnyomorított személyiség gránittá kövült léte. A betonhasábok közötti tér hiába fedetlen, a gránittömb közékük szorítottsága és feketesége lefelé húz. A lejtőn egyensúlyát veszített valóságban a felemelkedés ereje nem tud életre kelni az anyag külső és belső mozgásaiból. A felfelé emelt tekintet szellemi valóságában lehet csak sejteni erre utaló reményt.

2007-ben került a Budapest VII. kerületi Klauzál térre a *Husár* című 1848-as emlékmű. Megközelítőleg négyzet alakú mészkőtalapzata olyan keskeny, mintha egy élére állított sík lenne. Erre illeszkedik egy áttört bronzkeret, amelynek képmezőjében, annak síkjából csavarodással kifordulva jelenik meg a lovas huszár életnagyságnál kisebb alakja. A idő távlatában ugyan méretét veszített figura azonban csavarodó törzsének átütő erejű elevenségével dacol a kompozíció többi elemével szemben – a történelem összezsugorított keretében, sőt, szinte síkká vékonyodott tartóoszlopán.

Széri-Varga Géza történelemszemléletének a valóság teljességét értelmező igényéről és ezt teljesítő szobrászi képességéről tanúskodik több emlékműve is.

A kondorosi Kossuth téren 2000-ben felállított *Millenniumi Emlékmű* kétféle oldalú mészkő kockájának egyik függőleges éle úgy válik a kompozíció főnézetévé, hogy arra ráborul a magyar koronázási palást. A kocka éle fölött

A kommunista diktatúrák áldozatainak emlékműve (2003; Békéscsaba, Szent István tér; bronz, beton, gránit; 230 cm, részlet)

megjelentett Atyaisten és Krisztus áldó, imádkozó gesztusaikkal hívják meg a jelenkori szemlélőt a történelem szakrális értelmezésére.

Több díszítőszobornál találkozhattunk azal az alkotói módszerrel, amely ugyanannak a mértani alakzatnak kompozíción belüli többszörözésével tette érzékletessé az időbeliség és az időtlenség, általában a különböző valóságdimenziók közötti kapcsolatot. Ennek legfrissebb példája a Budapesten 2011-ben elhelyezett *Katyn-emlékmű*. Ennek monumentális fekete gránit kockáját egy rozsdás vasból formált, megdőlt és torzult kubus öleli körül. A fém felületét egymás felé és egymásra hajló organikus formák, íves sávok törik át, amelyek a XX. századi lengyel kommunista diktatúra áldozatainak erdejét, a fák törzsét stilizálják. Az áttöréseken átsejlő kő feketesége és keménysége a tragédia múltbeli megtörténtségének visszafordíthatatlanságát, részeseinek jellembeli szilárdságát, sorsuk ma is megrendítő hatását éreztetik. A személyesen vállalt és tömeges voltuk, lényegi jellemzőik azonosossága miatt is közösségivé érett áldozatvállalás értelmének máig és azon túl ható értékét a fény kompozíciós elemként való jelenléte – szó szerint – megvilágítja. A természetes vagy mesterséges forrásból táplálkozó világosság szakrális természetű körülöleltséget, az időtlenségbe emelkedettséget ad a gránit fekete és kemény tömbjének – amiképpen a síremlékekre vetülő napfény vagy a mécsesek lángja.

Az 1950-es évek magyar történelmi múltjának szobrászi értelmezésében is nagy hatékonyságú kifejezőeszköznek bizonyult az emberi alak anyagszerű megjelenítésével együtt vagy önállóan megmutakozó térbeli lenyomata vagy sziluettszerű jelenvalósága. Budapest városképét gazdagítja az I. kerületi Szarvas téren 2010-ben felállított üvegbeton kompozíció, *Az 1950–1953 közötti kitelepítettek emlékére*. A sátozott építmény formájára emlékeztető betontömeg nappal néma fehérségével uralja környezetét. Esti megvilágításban azonban azoknak az embereknek a sziluettjei jelennek meg a tömeg belsejében, akiknek emlékét őrzi a monumentum. A különböző anyagok természetes tulajdonságainak lehetősége és plasztikán belüli érvényesülési módja között megnyilvánuló feszültség világképi igényű nézőpontot kínál a történelem elmúlt konkrétségának jelenkori megközelítéséhez. Az üvegtől önmagában elvárható átláthatóság a betonba lényegülve,

természetes fényviszonyok között éppen az átláthatatlanság, az észrevehetetlenség élményét adja a szemlélőnek. Az alkotói és emlékezői tudatossággal megteremtett szakrális természetű megvilágítottágban azonban megújult elevenséget kapnak a mulandóságba veszni hagyott-hitt sorsok. Nem tűnik hiányzóknak, ahogy a beton hangképző – hanghordozó képességét elnyomják a jelen hétköznapjainak zajai. Amikor azonban az éjszaka nyugalalmában sziluettjük képi valóságának hangtalan elevenségével vannak jelen a történelmi sorsok, akkor megszólítja a szemlélő belső csendjét az üveg volta révén szinte anyagtalanná vált beton. A kitelepítettek emlékművén tehát a szakrális valóság anyagaival, a fényvel és a hanggal értelmezi az alkotó a XXI. század újonnan feltalált anyagövezetében testet öltött létezést.

A sátozott építmény vasból képzett motívumának csupán egyik fele illeszkedik a házat imitáló mészkőhasáb posztamensére a *mezőberényi 1956-os emlékművön*. Ez a sík így – mértani formájából adódó – hegyével szinte az ég felé törni látszik. Még inkább erősíti ezt a hatást a vas síkra merőlegesen elhelyezett, életnagyságnál kisebb alakok bronztömege, amint nemcsak térbeli megjelenésükkel, de gesztusaikkal is előre, fölfelé haladnak. A vas síkjának áttörésével pedig a horizontális valóság dimenziójában hagyott lenyomatuk válik érzékletessé. Ezzel a szemléletbeli fordulattal sajátos valóságértelmezésnek ad hangot a kompozíció. Míg Széri-Varga Géza korábbi művein az árnyként, sziluettként vagy térbeli negatív lenyomatával megjelenített emberi alak az időtlen valóságdimenzióban való észlelhetőségét segítette, addig a mezőberényi emlékművön a történelmi múlt konkrétsága látható lenyomat mivoltában és az időtlen valóságdimenzióba átlényegített alakok észlelhetők anyagi természetük szerint.

Történelmi témától függetlenül mutatkozik meg ez a valóság-, illetve létértelmezés a Balatonalmádiban 2013-ban köztérre került, *Csónakban* című kompozíción. A betonból stilizált csónakforma térbeli helyzete a víz hullámozását imitálja, amint orrának hegyével az ég felé nyúlik, míg teste – utasaival együtt – hátrabilien. Az acélfigurák síkban jelennek meg – mintha nagy sebességgel haladásuk miatt elmosódnának konkrét fizikai mivoltuk részletei vagy távolból szemlélt árnyukat, sziluettjüket látnánk.

Milyen sebesség milyen távolság teheti őket síkban megjelenőkké? Konkrét természeti körül-

Millenniumi emlékmű (2000; Kondoros, Kossuth park; kő, bronz; 210 cm)

mények összjátéka egy adott pillanatban? Térben távolodnak-e tőlünk vagy időben? A múltból vagy épp a jelenből az időtlenségbe? Mint a *Velocipédes városcímer* vagy a történelmi emlékművek alakjai? A csónak nyolc utasa netán Noé

bárkájának lakója, akik megtisztultan érkeznek szárazra a tó partján?

Széri-Varga Géza alkotásainak szemlélőire bízom, hogy a tanulmányomat záró kérdésekre magukban találják meg a választ.

A katinyi mártírok emlékműve (2011; Budapest, III. ker.; Katinyi Mártírok tere; gránit, acél; 430 cm)

Széri-Varga Géza

A katinyi mártírok emlékművéről

„Vajon nem mindig is embertelen, gátlástalan építőmester volt-e a történelem, hazugságból, vérből és sárból keverve malterét? Halj meg némán – tűnj el a sötétben – mondani könnyű...”¹ – így írt Arthur Koestler a világtörténelem egyik legborzasztóbb rendszeréről és periódusáról. Pontosabban szólva – legalábbis ami a konkrét idézetet illeti – inkább annak apropóján.

Az értelmetlenség és a kegyetlenség ördögi elegye (vö. Francisco José de Goya y Lucientes: „Ahol az értelem alszik, ott szörnyek születnek.”), vagyis – közelebbről – a totalitárius rendszerek, – távolabbról – az önkény és a terror húsbavágó valósága hosszú időktől fogva folyamatosan kiált a művészi reflexió után. A következő sorok reményeink szerint filológiai szempontból is szerencsés, illetve adekvát pikantériáját pedig elsősorban az adja, hogy noha a XX. századi diktatúrák Magyarországot sem kímélték, az alkotói oldal részéről a mai napig nem marad el a hazai mellett a globális, nemzetközi törekvésekre irányuló művészi emlékezés. Egy köztéri szobor megkomponálása az átlagosnál is több művészi felelősségtudatot kíván, kortárs emlékanyagunk tekintélyes hányada pedig, mint ahogy jelen példa is igazolja, maximálisan eleget tesz mindennek. Széri-Varga Géza budapesti *A katinyi mártírok emlékművéről* van szó.²

Hogy a mű feltételezett művészettörténeti helyére és tartalmára vonatkozólag hipotetikus javaslatokat, értelmezési kísérletet tehessünk, induljunk ki annak lényegre törő leírásából. Valahol a minimalizmus, az absztrakt művészet, valamint a közös tapasztalaton alapuló geometrikus formákból építkező posztmodern határán, a vizsgált alkotás elcsúsztatott kocka alakú tömb-

je az oldalsó felületeinek homogén síkjába vésett, elvont fa-motívumokat hordoz. Világos utalásként a Szmolenszk melletti katinyi (katyñi) erdőre, ahol a szovjet Belügyi Népbiztosság (NKVD) egységei 1940. március 5-én hadifogolytáborokban raboskodó lengyel tiszteteket és főtiszteteket gyilkoltak meg tömegével.

Már a legelső pillantásból megállapítható, hogy a budapesti emlékmű geometrikus tömegének racionalitása a kiemelt történelmi esemény embertelenségének, s főleg értelmetlenségének finom, de határozott ellentétezőségeként ölt testet. A kubuson belüli mozgás, a katinyi erdő enyhe szél fúttá fái csendben ugyan, de kiáltanak a borzalom miatt. Mindennek ellenére az emberiség eme jajszavát a művész mint zárt, koherens egységet az emlékmű kompozicionális tömegén belül tartja, reális dimenzióba helyezve mind a globális, mind a szubjektív tárgyat. Akár a goethe-i remekműhöz szükséges két emberi létállapot, a mester és a zseni, esetünkben úgy válik külön a megformált eseménynek a történelem lapjaira tartozó általános, valamint a személyes emlékezet részét képező egyéni vonatkozása. Összképét tekintve a mű leginkább a *vita contemplativa* kategóriáján belül tárgyalandó – legyen az emlékezés tárgya bármely elborzasztó is.

Csendes elmélkedés és letisztultság: talán így foglalható össze legpontosabban a mű essenciája. E fogalmak, és azok jelen pillanatban releváns művészettörténeti szerepének a megvilágításához pedig említsünk meg egy másik, az alkalmazott formanyelv és a művészi gondolkodásmód szempontjából némileg eltérő, ám összességében mégis az elemzésünk tárgyával rokonítható alkotást, Jovánovics György emlékművét a rákoskeresztúri Új Köztemető 301-es parcellájában. Hisz mindkét esetben az adott tragikus eseményre történő meditatívabb reflexióval van dolgunk, ráadásul némileg

¹ Arthur Koestler: Sötétség délben. Ford. Bart István. Budapest, 1988. 95.

² Társzerző, építész: Széri-Varga Zoltán.

A katinyi mártírok emlékműve (2011; Budapest, III. ker.; Katinyi Mártírok tere; gránit, acél; 430 cm)

a mindenkori sír formavilágát idéző megoldással, amely Jovánovicsnál inkább egy klasszikusan strukturált sírépítményre, míg Széri-Vargánál egy reliefszerű antik sztélére hajaz.

Általános tekintetben viszont még ennél is többről van szó, mivel Széri-Varga művének tán legfőbb sajátossága abban keresendő, hogy egyszerre képes reflektálni történelem és emlékezet látszólag – s valójában is – közös töről fakadó, paradox módon mégis eltérő fogalmaira.³ A történelemben ugyanis nem csupán az egyéni emlékezetben őrzött dolgok vannak jelen, hanem az elfeledettek is.⁴ Mindez azzal a további kitételleg egészítendő ki, hogy természetesen maga az emlékezet sem egy homogén jelenség, hanem el kell különítenünk egymástól az egyéni és a kollektív emlékezetet.⁵ E fogalmak kiegyensúlyozását *A katinyi mártírok emlékműve* egy látszólag egyszerű eszközzel éri el: a történelmi esemény helyszínét reprezentáló fák a sajátos kompozíciós megoldásnak, a merőleges „bevéséseknek” köszönhetően, sok helyütt kereszttekként, kopjafákként bontakoznak ki – szervesen illeszkedve az összkép síremlékszerű mivoltához. Jeleznén, hogy az erdő által megjelenített mélységtől, a tragikus történelmi eseménytől elválaszthatatlan az egyén egzisztenciális tragédiája. Így az emlékmű egyszerre nyit az egyéni és a kollektív emlékezés felé.

³ Ehhez ld. Pierre Nora: *Emlékezet és történelem között. Válogatott tanulmányok*. Ford. Haas Lúdia. Budapest, 2010.

⁴ Sinkó Katain: *Nemzeti képtár*. Budapest, 2009. 9.

⁵ Jan Assmann: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Ford. Hidas Zoltán. Budapest, 2013.

Ugyanakkor tárgya a történelem is, az egyéni sorokon túl az elfeledett(nek hitt) jelenségekkel, érzésekkel, eseményekkel, gondolatokkal.

Széri-Varga Géza katinyi emlékműve, szabad asszociációkon alapuló, nyitott posztmodern műként, természetesen többféle hipotetikus értelmezéssel bírhat. Hangulatvilágát tekintve viszont egyértelműen az emlékezés e csendes, meditatív jellege dominál, amelynek művészettörténeti értelmezését hadd zárjuk le az iménti ikonográfiai megállapítás lekerékítésével. Szemléletesnek tűnik, hogy az alkotás alapszínét adó barna már a középkor színszimbolikájában is a vezeklés, a hallgatás (beszédes módon a fenti vizsgálat egyes eredményeivel kapcsolatba hozható szavak), valamint a kereszt- és a kopjafa fájának életet adó föld színékként definiálható. A megmunkált felületen – utóbbi kvázi tipológiai előképeként ráadásul – egyszerre van jelen a fa, valamint a belőle nyert kopjafa és a kereszt. Szemléltetve a kontinuitást; amint a középkori művészet Keresztrefeszítésképein is ott van Krisztus keresztjének tövében a koponya, utalván a keresztthalállal megváltott eredendő bűnre.

Egy művésznek persze nem lehet dolga a megbocsátás. Széri-Varga Géza itt bemutatott emlékművéből sem ez olvasható ki. Sokkal inkább a megidézett, a tragikus történelmi esemény, az iszonyú bűn reális és helyes történelmi dimenzióban való elhelyezése, a szubjektum rá való emlékezésével. E kettő együtt pedig – a művészet erejével – hozzájárulhat az emberiség kollektív feloldozásához.

Többet köztéri emlékmű nemigen tehet.

A Transcius csodája

Reformáció 500 – Várkonyi 70

Nosztalgia? Groteszk irónia? Krúdys álmok? Mindhárom kérdésre igen lehet a válasz Várkonyi János alkotásait szemlélve. A hetvenéves művész olyan motívumokat, formai elemeket használ, amelyek meghatározzák stílusát, már-már saját védjegyei. A szürreális figurativitás, a komponálás sűrű rálátásos alkalmazása, a grafikai megoldások olajképeken történő megjelenése ismerős hatás, hangulat művein. A hét évtized során feltűntek személyek, tárgyak, gondolatok, amelyek az utat szegélyezték. Mindezek szinte áhítatos tisztelete rajzolódik ki, amikor a kiállító életművét birtokba vesszük. Egy jóakarató ember és egy etikus festői jellem húzódik meg a munkásság mögött. Amikor végigjárjuk a kiállítást – s minden látogató kiválasztja a magának legkedvesebbet, a számára éppen legfontosabb mondanivalót hordozó képet –, meggyőződhetünk minderről a békéscsabai Munkácsy Múzeum nagytermében rendezett tárlaton.

Nem összegző tárlatról van szó, hanem zömében az utóbbi időszak olajképeit és kvalitásos pasztelljeit (remek a *Csodagyerek* és *Az udvari bolond*) láthatjuk a szemnek tetsző, nyugalmas rendezésben. Fontos megemlíteni Gyarmati Gabriella koordinátori tevékenységét, azért az inspirációért is, amivel hét nagyméretű táblakép megfestésére ösztönözte Várkonyi Jánost. Érezhetően nagy kedvvel alkotta ezeket a pannónak is mondható műveket, amelyeken gyermekkorát ábrázolta. Olyan életképeket idéz meg, amelyek egykori csabai történelem és a kiállító boldog gyermekkorának máig felejthetetlen élményei. Ezek a kiállító lélekszigetén megmaradt nyomok sokszor ma is építőkövei munkásságának. Weöres Sándor írja naplójegyzetében: „a gyerekek tíz-tizenkét éves korukig mindannyian költők, még ha tán nem is írnak is egy sort sem: életismeretük még hézagos, ezért a fantázia szabad kapcsolataival pótolják az ismeret hézagait”. Nos, Várkonyi János

képein a szabad asszociációk szertelensége, a játékos szabadság megmaradt, de mindent alárendel a mondanivalónak.

Munkamódszerét az alaposág jellemzi, amit középiskolás korában Mokos József szakiskolában tanult, mint sok – később szintén festőművésszé avanszált – társa, akik „addig rajzoljad a kockát, míg meg nem mozdul” szellemben követték a korszakos csabai művésztanárt. A szegedi tanárképző főiskolán kiváló mesterek pallérozták tovább tehetségét: a szintén csabai származású Cs. Pataj Mihály, valamint Fischer Ernő és Winkler László. Közel négy évtizede rangos szakmai szervezetek tagja: 1982 óta a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének, 1991-től pedig alapítóként a Békéstáji Művészeti Társaságnak.

A hazai egyéni tárlatok közül – a csabaiakat kivéve – láthatták műveit Budapesttől Szombathelyen át Szegedig, Hatvanig, hogy csak néhányat említsünk. Külföldön is közönség elé kerültek művei Ausztriától Spanyolországon át Japánig, ugyancsak a teljessé igénye nélkül. Komoly alkotótelepek mértékadó tagjának számít: Békéscsabán a Békéstáji Művészeti Társaság, Békésen a Csuta György és Nagykanizsán a Ludvig Zoltán által szervezett nemzetközi művésztelepeken. A patinás Móra Kiadó mellett több kisebb könyves cégnek tervezett könyvborítót vagy illusztrált köteteket. Murális munkái megtalálhatók a békéscsabai és kétsopronyi polgármesteri hivatalban, valamint oltárképei vannak Battonyán a temető kápolnában és Tusnádon (Böjte Csaba-féle) gyermekvédelmi központban. Komoly közgyűjteményekben is őrzik műveit. Kiemelhető két elismerése, az 1986-ban kapott Székely Bertalan-díj és a Békéscsaba Város Kultúrájáért 2001-ben átvett kitüntetés.

Enteriorkép a Békéscsabai Evangélikus Egyház javaslata nyomán a Munkácsy Mihály Múzeumban megrendezett *Reformáció 500 – Várkonyi 70* című kiállításban (Fotó: Munkácsy Mihály Múzeum / Petrowszki Zoltán)

A műveken megjelenő kontextus akkor válik értelmezhetővé, ha gondosan felfejtjük a képi jelekből, motívumokból összeálló kapcsolatot. Ezért vegyük sorra a főfalon hatásosan prezentált hét művet. A *Nagymama verandája Transciusszal* címet viselő munka tisztelgés az ősök és a gót betűs, evangélikus énekeskönyv szellemisége előtt. Ezzel a művel egy tipikus csabai, polgári enteriőrbe visz el bennünket Várkonyi János: thonet szék az asztalnál, rajta gyümölcsös tál, az ablak előtt vitrines óra és az előtérben, a festett ládán a történelmi korokat megélt kötet, petróleumlámpával. A *Gyermekkorom udvara* című képén jellegzetes tárgyválasztással a negyvenes-ötvenes években találjuk magunkat. A Hatház utca volt felnövekvésének színhelye. Itt szerepeltet vizes kannát, hintát, létrát, kubikus talicskát, górért és a fókuszban Valentényi nagyapa kerékpárját. Perspektivikus rendben tárgyakat láthatunk a barna tónus megszámlálhatatlan árnyalatával megfestett képen. Legendás helyszín volt a város jobb módú polgárai számára az apai *Szabóműhely*. A varrógép és a próbabábu mellett nem látható az a világvevő rádió, amelyen csak a Szabad Európa Rádió szól folyamatosan, Várkonyi (Vlucskó) úrnál. Anyai ágon is tősgyökeres csabai szlovák felmenőkkel rendelkezik Várkonyi János, nem véletlen a vonzódás a helyi, újkori értékekhez sem, amint ezt a *Csabai Vitézi Játékok* képpel ki is fejezi. Áthatolhatatlan pajzsok, méretes kardok, de mielőtt komo-

lyan vennénk a dolgokat, van ott egy udvari bolond, és feltűnik az őrbódé mögött kiállítónk, gyermekkori kordéján, diadalmas királyi koronával. Egy önálló opuszt szentel ennek a kis játékkocsinak, amit egykoron nem a képen látható hintaló, hanem az unokatestvérek húztak: *Legkedvesebb játékomban* a címe. Megidéződik *Zene a ligetben* művén az elmaradhatatlan, várkonyis nőalak, naná, hogy erotikus tálalásban. Egykori iskolája előtt a bricseszadrágos úriember is magán viseli a nosztalgikus divat kellékeit: *Tanító úrnak szeretettel* a kép megnevezése.

Aztán jönnek sorban a városképi jelentőségű csabai figurák: *Kerékpár megőrző*, *A házmester...*, és ott az *Árpád fürdő* is. Számos képével külön tiszteleg a két festőóriás, Munkácsy Mihály és Mednyánszky László munkássága előtt.

Kapcsolódva a tárlatcímhez, több képet szentel a szakrális témának (*Jézus, Luther, Úrvacsora* stb.). Itt említjük meg, hogy nemes gesztussal negyvenhárom darabból álló kollektiót ajándékozott két éve a Békéscsabai Evangélikus Egyháznak, örök időkre.

A Várkonyi Jánost jellemző játék, a szabálytalanság, a könnyedség, az ironia szelleme hitelesíti művészetét. Kimért komponálást láthatunk, sohasem spontánul, hanem irányítottan helyez el figurákat vagy tárgyakat a képeken. Minden szürreálisan megkomponált: így a művek maguktól értetődően hordozzák az álomszerű végeredményt.

Birodalmak

Az Óceán a vizek királya,
az oroszlán az állatoké,
a király az embereké.

Mindenkinek van egy királya,
csak a cipőm árva.

Pakolás

A kocka felpattant az asztalra,
az asztalról a székre,
végül be a dobozba,
onnan lesi a világot.
Minek is pakolni,
ha minden megy magától?

Karalábé

Nincsen karja,
nincsen lába,
egész teste
a feje kábé,
ő a hetedhét
híres Karalábé.

Ki ragasztotta rá
ezt a nevet?
Ki formázta meg
ilyen hülyén?

Tudja a fene.
Pocakomban a helye.

Egy a biztos,
ő is zöldség,
és mint a réparakéta,
vagy a retekgyógyó,
csupa-csupa vitamin,
nincs is többé vita, min.

Um-baka-um-bak

Um-baka-um-bak,
um-baka-um-bak!

Harcos vagyok, bátor zulu!

Um-baka-um-bak,
um-baka-um-bak!

Varázslatom szörnyű voodoo!

Um-baka-um-bak,
um-baka-um-bak!

Erőt ad a banán-Kubu!

Um-baka-um-bak,
um-baka-um-bak!

A Téma és a Költő

A Téma az utcán hevert. Kicsi volt, vézna és meggyötört. Szinte láthatatlan. Súlyos talpak gázoltak rajta végig, apró túsarkak kopogtak el mellette. Volt, aki szándékosan rúgott belé, volt, aki azért, mert észre sem vette.

– Itt vagyok! – nyöszörögte a Téma. – Ne hagyj itt engem!

De nem érdekelt senkit.

Egy szép napon különös ember fordult be a sarkon. Inkább hóbortosnak látszott, mint különösnek: az ablakkeretek repedéseinek füttyörészve köszönt, s marékszámra kezdte gyömöszölni zsebeibe a szökőkútból feltörő vízcsepp-csillogást. Először a galambok figyeltek fel rá, akik bosszúsan rebbentek fel egy-egy súlyos talp, kopogó túsarok elől. Miután degeszre tömte a zsebeit, s már-már csurranni kezdett belőlük a fény, a különös ember továbblépni készült.

– Itt vagyok! – nyöszörögte a Téma. – Ne hagyj itt engem!

A Költő – mert hát ő volt a különös ember – egyből odafordult, lehajolt a Témához, s a tenyerére fektette:

– Nem hagylak itt, ne félj! Elviszlek a házamba!

Otthon aztán befektette az ágyába, megetette, megitatta, s mesével ringatta el. A Téma napról-napra gyógyult, erősödött, hízott és nőtt, a Költő pedig folyton a kedvében járt.

– Azt hiszem, kicsi már ez az ágy kettőnknek – mondta a Költő egy este –, pokrócot teríték, s alszom én a földön.

Attól kezdve a Költő a földön aludt. Etette a Témát, itatta, mesével vidította.

– Azt hiszem, végét járja a kolbász, a szalonna – mondta a Költő egy reggel –, megélek én egy darabka kenyéren s vízen is.

Attól kezdve a Költő kenyéren s vízen élt. Etette a Témát, itatta, mesével szórakoztatta, a Téma pedig folyton erősödött, hízott és nőtt, úgyannyira, hogy egy napon azt mondta a Költőnek:

– Azt hiszem, kicsi már ez a ház kettőnknek, lakhatnál kint, a küszöbön!

Attól kezdve a Költő kint lakott a küszöbön, és úgy legyengült, hogy egy napon lefordult az utca kövezetére. Ott hever most is. Kicsi, vézna és meggyötört. Szinte láthatatlan.

Ricsi és a Nagy Képzelőerőművész

Rajtner Ricsi semmit sem tudott elképzelni. Szinte.

Nemcsak, hogy egy pegazust például, de még egy tehenet sem, vagy egy szürke vagy más színű galambot, vagy mondjuk egy dobostortát. Egy ideig nem is zavarta ez a dolog, mert azt sem tudta elképzelni, miért rossz annak, aki nem tud elképzelni semmit. Szinte.

Amikor azonban fogalmazást kaptak házi feladatnak, rádöbbsent, hogy ő nem tud fogalmazást írni, és ha az anyukája nem írta volna meg helyette, leböngött volna rendesen. Rajzórán le tudott másolni mindent, amit elébe raktak, de amikor egy pegazust kellett volna rajzolni, csak úgy, fejből, leizzadt.

Rajtner Ricsit kezdte egyre inkább bosszantani ez az áldatlan állapot, hogy semmit nem tud elképzelni. Szinte.

Sokszor órák hosszat ült a küszöbön, homlokát felhúzott térdeire nyomva, hátha beindul a képzelete, és maga előtt lát egy tehenet, mondjuk, vagy egy dobostortát legalább. Ehelyett becsukott szemekkel is csak azt látta, hogy ott ül a küszöbön, homlokát felhúzott térdeire nyomja, s erőlködik, hogy elképzeljen végre valamit. Semmit nem tudott elképzelni, csak ezt (azért mondtam, hogy szinte).

Egyszer, amint újra ott ült, eszébe jutott, hogy valamikor, valahol olvasott valamit a Nagy Képzeldőrművészről. Ő talán tudna segíteni a baján! És csodák csodája: elképzelte, hogy a Nagy Képzeldőrművész – hipp-hopp! – előtte terem.

– Tartsd csukva a szemedet – mondta –, és nyújtsd ki oldalra a karodat!

Ricsi úgy is tett.

– Most pedig lassan kezd el mozgatni őket fel-le! Fel-le! Fel-le...

A Nagy Képzeldőrművész hangja egyre halkabb lett, míg bele nem veszett a szélzúgásba. Egy idő után Ricsi nagyon könnyűnek érezte magát, és érezte azt is, hogy karjai valami hideg puhaságban mozognak. Felők voltak! Óvatosan kinyitotta a szemét, és csak fehérséget látott meg kékséget, s egy-egy foszlányt az alatta elterülő tájból.

Azóta is ott kering, fenn a magasban, s bár elképzelte ezerszer is, a Nagy Képzeldőrművészt nem tudta maga elé idézni úgy, ahogyan először látta – pedig egyedül csak ő tudná megmondani, hogy lehet a földre visszaszállni.

A gyertyalángillat-gyűjtő

A gyertyalángillat-gyűjtő egy sokfiókos szekrényben tartotta a gyertyalángillatokat. Mindegyiket egyformán szerette, mindegyiket egyforma fontosnak tartotta, nem tudott volna megválni egyikőtől sem. Esténként kihúzta a fiókokat, s óvatosan kirakosgatta az asztal szélére a sok-sok illatot. Hosszasan gyönyörködött bennük, és nem tudott velük betelni. Sokszor az éjfél is elkondította a toronyóra, mire visszatette őket a helyükre.

Néha azzal múlatta az időt, hogy halmot rakott a gyertyalángillatokból, orrára csipeszt csipentett, s úgy próbálta visszatenni mindegyiket a saját címkézett fiókjába. Egy idő után egész jól ment a dolog, s egyre ritkábban történt meg az, hogy például a birskörtés gyertyalángillatot a mamókás feliratú fiókba, vagy a gyerekmosolyos gyertyalángillatot a télészakai égboltos feliratú fiókba tegye. Sosem bosszankodott a tévedések miatt, csak megállapította, hogy még gyakorolnia kell. Hát gyakorolt is.

Néha megtörtént, hogy vendége jött a gyertyalángillat-gyűjtőnek, s kérdés nélkül huzigálni kezdte az érdekes feliratú fiókokat. Ilyenkor – huss! – megszöktek az illatok, alig lehetett őket megtalálni. Volt, amelyik a szoba egyik felső sarkában húzódott meg, épp a pókháló mögött. A másik befészkelte magát a pokróc alá vagy egy képkeret hasadékába. Csak komoly erőfeszítéssel sikerült mindet elcsípnie, de nem bosszankodott a vendégek ügyetlensége miatt, hanem csendesen megállapította, hogy még gyakorolnia kell.

Így illantak el a gyertyalángillat-gyűjtő évei, végül ő maga is – mint a gyertyalángillat. Hogy mi lett a sorsa a gyűjteményének, senki sem tudja. De az biztos, hogy télen és nyáron, tavasszal és ősszel aprócska sírján gyertyák százai pislákolnak szüntelen.

A Berger-jelenség

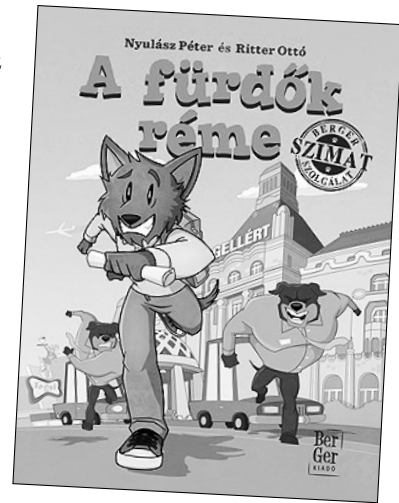
Nyulász Péter: Berger Szimat Szolgálat

Felesleges szót és karaktert pazarolni arra, mennyire és hogyan változtak meg a gyerekek (és a felnőttek) médiafogyasztási, ismeretszerzési és olvasási szokásai az elmúlt néhány évben. A generációs szakadék, legalábbis a tömegkultúra fennsíkjáról nézve, még sosem volt ilyen mély és áthidalhatatlan. Az X generáció egykor forradalmi, mára kissé elnehezült tagjaiként lihegve próbálunk lépést tartani a „kihívásokkal”. Olyan könyvet írunk, amely megragadja és fenntartja a nemlétező átlagolvasó figyelmét, gyerekirodalmi blogot szerkesztünk, konferenciákat szervezünk, próbáljuk megérteni az igényeket (képiség, rövid mondatok, gyors cselekmény, intermedialis utalások), és kiszolgálni őket, pedig nem kizárt, hogy a gyermekirodalom papírhájójára a Titanic név van felfestve, és a jeges víz pillanatokon belül elönti a fedélzetet.

Az mindenesetre biztos, hogy sokkal jobb eséllyel indulnak az olvasók kegyeiért azok a gyerekkönyvek, amelyek mögött tudatos kiadói koncepció, komplex program áll. Mint például Nyulász Péter új sorozata, a Berger Szimat Szolgálat, melynek eddig két kötete – *A fürdőők réme* és *Az ellopott Mikulás-szán* – jelent meg.

A regények önmagukban nem tűnnének ki a jelenlegi kínálatból. A cselekmény meglehetősen egyszerű – ez tudatos írói döntés, hiszen a Helka-trilógia óta tudjuk, hogy Nyulász Péternek nem esik neheze a bonyolult, szövevényes történeteket kieszelni. Ám ebben az esetben a szerző, kifejezetten azokra a gyerekekre gondolva, akiknek nehezebben megy az írott szöveg értelmezése, megmaradt az alapoknál: a lineáris időkezelés, a nyilvánvaló viszonyok, az egyértelmű következmények mind-mind az értelmezhetőséget segítik. Ugyanakkor kétségtelenül népszerű, a szülők (hiszen ennél a korosztálynál jellemzően ők a vásárlók) által is kedvelt műfajt, krimi ígér a nagyérdemű olvasóknak. Sajnos azonban úgy tűnik, hogy a bűnügyi regény és a kezdő olvasók számára alkotott szövegek úgy viszonyulnak egymáshoz, mint a poláros és az apoláros folyadékok: nem kifejezetten vegyülnek egymással. Az egyszerűsítéssel épp a krimi műfajának lényege veszik el, a történetbe nem fér bele semmilyen furmányos csavar, semmilyen meglepő fordulat. A rövid terjedelem szinte kizárja, hogy egy igazi, okos nyomozást követhessünk végig: a főszereplő Pongival leginkább megtörténnek a dolgok, nem irányítja az eseményeket, inkább csak követi és kommentálja őket.

A Berger-sorozatnak sokkal inkább a tudatos tervezés az erőssége. A szerző valós helyszíneken szerepelteti a híres magyar kutyafajta-karakterekből felállított nyomozócsapatot. Az egyes szereplők jellemében visszaköszön, sőt, meghatározza azt az adott kutya fajtajellege, külső és belső tulajdonságai. Nyulász Péter a sorozat ötletének megszületése óta együtt dolgozott és gondolkodott Ritter Ottóval, aki nemcsak megrajzolta, hanem az egész koncepció felépítésében, a könyvtervezésben és tördelésben is részt vett. Az illusztrációkat könnyen értelmezhetőre és befogadhatóra, sőt, szerethetőre hangolták, a rajzoló pedig remekül eltalálta a kilenc híres magyar eb figuráját. A rajzokban felismerhető

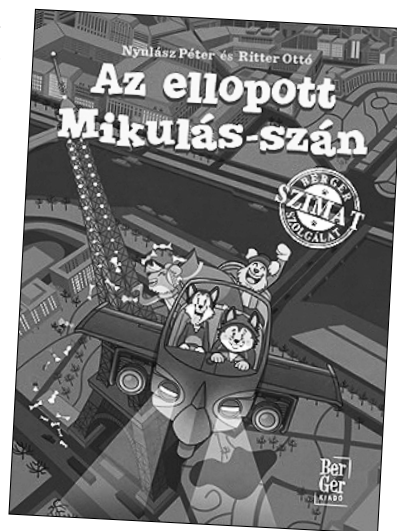
a rajzfilmes hatásra, dinamizmusra való törekvés, ugyanakkor a könyvben az alkotók kihasználják a nyomtatott oldalak kínálta lehetőségeket: a szövegben, bár nem olyan mértékben, mint például Lakatos István teszi *A majdnem halálos halálsugárban*, sokat játszanak a tipográfiával, néhol kifejezetten képregényes hatást kelteve, ugyanakkor az ismeretterjesztő magazinokból ismerős buborékokban apró tudásmorzsácskákat is találhat az olvasó.

A Berger-sorozat azonban nem elégszik meg ennyivel. A kiadó, melyet kifejezetten e könyvek köré szervezett a szerző, egy weboldalon különféle extra tartalmakat kínál olvasóknak – és pedagógusoknak. A site, interaktivitását tekintve, talán nem felel meg a legmagasabb igényeknek – az online játék még nem működik, a letölthető színezők pedig nem kifejezetten a megcélzott korosztály kedvencei –, de a pedagógusok számára (egy e-mail cím megadása után) elérhető feladatlapok kifejezetten hiánypótlók. Tényleg nagy segítséget nyújtanak az adott szövegek feldolgozásában a tanítóknak, akik közül szerencsére egyre többen nyitnak esetlegesen a kortárs gyermekirodalom, a mai témák, a jelenleg alkotó szerzők felé.

Összességében remek kezdeményezés a Berger-sorozat: egy olyan próbálkozás, amely az olvasással még csak barátkozó gyerekeket szólítja meg. Egyszerűsége garantálja az olvasó sikerességét, kifejezetten azoknak szól, akiknek nehézséget okoz a bonyolult, összetett szövegek feldolgozása. Ugyanakkor egy ilyen összetett alkotás, mely egyáltalán nem csupán regény, sokkal inkább oktatási program kíván lenni, több kérdést is felvet: vajon milyen hosszú távú hatása van annak, hogy ha az olvasók vélt vagy valós gyengülő képességeihez igazítjuk az általuk feldolgozandó szövegeket? Versenyre kelhet-e felhasználói élmény szempontjából egy könyv nyomán megalkotott-kitalált játék (már amennyiben nem Sapkowski *Witcherjéről* van szó) az igazi számítógépes játékkal? Szükséges-e a könyviparnak, könyvkiadásnak felvenni a digitalizált tartalmakkal a versenyt (amelyben, nagyon úgy tűnik, leginkább alulmarad), vagy jobban jár, ha megmarad a hazai pályán, abban bízva, hogy az olvasás varázsa az alfa generáció tagjait is rabul ejti még?

Jelen sorok írójának fogalma sincs arról, milyen válaszok adhatók a fenti kérdésekre.

(Nyulász Péter: *Berger Szimat Szolgálat. A fürdőők réme*, ill. Ritter Ottó, BerGer Kiadó, 2016, 128 oldal; Nyulász Péter: *Berger Szimat Szolgálat. Az ellopott Mikulás-szán*, ill. Ritter Ottó, BerGer Kiadó, 2016, 128 oldal)

Mindent bele egy könyvbe

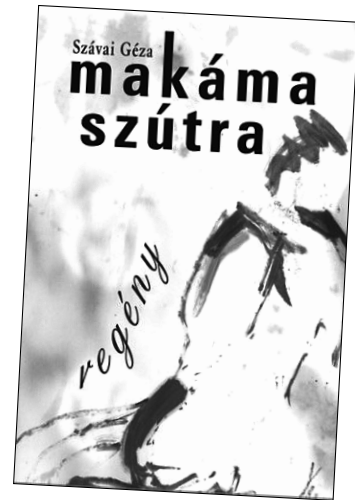
Szávai Géza: *Makámaszútra*

Szávai Géza telitalálat címet adott új regényének, keleties sejtelmessége, erotikus utalása kellően vonzó és izgalmas. „A Káma Szútra közhírt, prózában írt mű a szerelemtől, a makáma pedig olykor rímeket is használó prózai elbeszélés. Makámában mesélték-írták például az Ezerégyéjszaka történeteit” – oldja fel az összetélt a borítóra írt ajánlás. Kiegészíthetjük, hogy a szanszkrit szútra önmagában is jelentéssel, aforizmák, bölcs mondások gyűjteménye, amelyeket összevarrt pálmalevelekre írtak. A könyv alcíme „Kisregények és nagyregények az ideiglenes emberi érintkezések zónájából” megerősíti, hogy ne afféle lineáris regényt, történetet várjon az olvasó, hanem valamilyen mozaikosan összerendezett, keletiesen mesélő, érzéki, erotikus, ritmusos költői szöveget.

Nem meglepő, hogy a minden könyvével formaváltást, szokatlan rendezőelvet kereső szerző legújabb munkáját is hibrid műfajúvá konstruálta. Szávai Kelet-vonzalma korábban is megmutatkozott, az *Aletta bárkáját* japán környezetbe helyezte, új regényét viszont – főbb helyszíne szerint a Budapest, Bukarest és a 2. bécsi döntéssel Erdélyt kettévágó határhoz közeli Segesvár háromszög, illetve – magyar–erdélyi–román sorsokra, történetekre telepítette. A *Makámaszútra* cselekménye a Monarchia végnapjaiban, Budapest román katonai megszállásával kezdődik, és napjaink Romániájában záródik. Szávai persze óvakodik a kézenfekvőtől, hogy nemzetiségi vagy kisebbségi regényt írjon, éppen az a célja, hogy a konvencionális (trianoni, többség-kisebbség sérelempolitikai) nézőpont helyett új értelmezést mutasson föl. A keleti prózaformák aktiválásával az író már ab ovo kiemeli a konvencióból az értelmezői pontot, de lényegesebb a regény sajátos történelem- és nemzeti identitás szemlélete.

Az öt „könyvre” tagolt mű első, „Fundamentumok könyve” Budapesten játszódik. A fiatal, egyke polgárlány, Perle Mici hirtelen beleszerelmesedik egy franciás műveltségű megszálló román katonatisztbe. Mici szülei furcsa

szimbiózisban élnek: az anya barátnője, Pompéry Konstancia szorosban kötődik a Perlékhez, afféle családfőnek tekinti magát, bár korábban a férj szeretője volt. Tánciskolájában úrilány tanítványjaival a megszálló román katonatiszteknek rendez bált; itt ismerkednek meg a fiatalok, a tiltakozás ellenére sebtében összeházasodnak, és a visszavonuló román hadsereggel együtt elutaznak Bukarestbe. A franciás műveltségű, jó modorú román főhadnagy éppúgy megveti a „gőgös kretén magyar urakat”, és éppúgy jogot formál Budapestre, mint társai („Ezért a földért ezer éve ömlik a románok szent vére.”), de gáláns úriember, Micivel halálig franciául társalog, nyelvhasználati konfliktus gyermektelenségük miatt sem merül fel. Pompéry Konstancia igazi túlélő, nem sokat törődik nemzeti identitásával, ahogy bizonytalan származású üzletember szerelme, az afféle szingli világpolgár, Dragomán Pompér sem. „Mondd, igaz lelkedre, te Pompér. Akkor te most román vagy?” – „Mi a román? A román nem egy nép, hanem egy foglalkozás... Akár a kereskedő zsidó, vagy a zenélő cigány...” Konstanca majd a II. világháború alatt

Pont Kiadó, Budapest, 2016

rapidsebességgel feleségül megy egy öregedő szovjet katonatiszthez, hogy megússza a megerőszkolást, és a háborút követően a kommunisták végzálását – és persze szerencsésen rapidsebességgel meg is özvegyül.

Perle Mici és Stefanescu főhadnagy bukaresti (szerelmi) életére még vissza-visszatér a regény, de sorra újabb, egymáshoz lazán kapcsolódó szereplők bukkannak föl még Pesten, hogy az impériumváltással visszatérve Bukarestbe és Erdélybe, váltakozva ők kerüljenek a regény reflektorfényébe. Ifjan és megöregedve, gyerekeik, unokáik, magyarok, németek, románok. Ebből a sokszereplős kaleidoszkópszerű forgatagból kiemelkedik néhány karakter: a Perle Micit Bukarestbe követő és szolgáló Domokos Gizella és az ő népi demokráciába habarodott szerelme, Radó Béla fodrászmester, az apját gyűlölő Korom Péter, a szász Ingeborg Hauser és Farkas Géza, a Bukarestben született román Ovidiu Berenga és a prostituált, maga se tudja, ki fiánya, magyar–román Pintyőke. Különböző karakterek, különböző sorsok – néha fájdalmasak, néha idegesítőek, néha szánni-, máskor szeretni valók. A regény történetei kezdődnek valahol, és folytatódnak valahol: mozaikok, patchworkok kerülnek az olvasó látóterébe, a sorsok nem állnak össze csattanós egészé, a történet nem jut el innentől odáig. A szereplők körül megtörténik a történelem: háború, impériumváltások, kommunizmus, brutális diktatúra – amire a maguk módján reflektálnak.

A kötetborító eufemisztikusan „szókimondó”-nak nevezi Szávai stílusát – no, ne szépítsük, sokféle nyelvi regiszteren szólal meg az író, a hajlékony poétikustól a meghökkentően (zavarba ejtően) triviálisig. A regény alapszókincsét képezik a fasz meg a baszás szavak, a történetekben mindig megjelenik a „kendőzetlen”, a vágyott, akart vagy az erőszakolt nyers szexus.

Szávai Géza az *Aletta bárkájában* is hasonló módon közelített nem is az identitás-, hanem a létkérdéshez. Mi határozza meg az egyéni létet (identitást) elsődlegesen? A nyelv, a nemzeti tudat – vagy a biológia, a nemi ösztön, a nemi identitás? Alávetett helyzetéből a törekeny Aletta és a hódító, kegyetlen Kodzsima harcos ösztöneiknek engedelmességgel lebontják a civilizációs korlátokat, és álomszép szerelemben egyesülnek. A *Makámaszútra* hősei természetesen tekintik nyelvi, etnikai hovatartozásukat – természetes-

nek, de nem zártak. Nemzeti tudatukat, öntudatukat valószínűleg gyengének, néhol ingatagnak mondaná a szakértő. Perle Mici szülei megrettennek, hogy lányuk egy román katonatisztbe habarodik, de Konstancia, bár eleinte óvja az „oláhoktól”, egyetlen érveléssel győzi meg a szülőket a kapcsolatról: „Menjen. Szökjön meg. Vigyék. Kergüljön meg, Csak éljen!” Nem félkőzik Mici és Stefanescu tudatalattijába a történelmi, etnikai, nemzeti különbözőség, nem válik megosztóvá a nyelvi, nemzeti identitás. „Ahol Perle Mici, ott a hazám.” – mondja a II. világháború végén a román királyi tábornok –, ha Mici Budapestre szökött, akkor ott, s Philemon és Baucisként a halálig együtt maradnak. Farkas Géza színtiszta székely magyar közegben élt, gimnazistaként először találkozik a *mással*: a tanárok az üvöltözők atrocitásától tartva viszik Segesvárra diákjaikat – Géza és a szász Ingeborg Hauser azonnal egymásba szeretnek. Észlelik a *mással*ot, de fölfedezik a világ-német, világmagyar embert a másiban, s együtt próbálnak kiszökni a Kondukátor börtön-országból. Domokos Gizi, ki nem állhatta a németeket, „Bukarestben bőven látott németet. Mindenütt ott vannak. Elszáradt kenyérmorzsa. Aztán hirtelen kidagadnak, háborúznak, és ilyenkor mindent elfoglalnak”, s mégis belékerül egy német magzat, amitől egy precíz német doktor szabadítja meg. Itt *lent*, a hétköznapi életben is elhangzanak a megosztó sztereotípiák – de békebeli módon, kenyértörésre (ölre, bicskára) nem kerül sor. A nyolcvanas években pedig minél nagyobb a diktatúra nyomása, annál kevésbé érdekli Farkas Gézát, hogy magyar feleségét román asszonyokkal csalja meg rendre. Mert „a Kondukátor idejében a legnagyobb társadalmi igazság és igazságtétel: »Amíg a faszt is nem jegyre adják, addig én, merci bien, boldog vagyok!«.” Mert a széthulló világokban, különösen a diktatúrában kizárólag a saját testét birtokolhatta az ember: „Pártgyűlés után hazamentünk, és felállítottam a farkamat – egyetlen seregem az egész világ ellen –, és lefektettem törvényes hódításomat, az asszonyt. Vagy problémás hódításomat, a szomszédasszonyt. És basztunk a világra. Harci pozíciót vettünk fel a kurva világ ellen... És mi basztunk a megosztott világra, mi egységben voltunk és dialektikus mozgásban!”

A regény kezdetén Konstancia így oktatja Micit: „Nem kell túlzottan játszani a tűzzel,

mert komoly tűzvész lesz belőle... És aztán négy év alatt szétment a haza. Sőt, több haza is szétment! Szinte minden haza szétment. De te, kislányom, nem eshetsz szét. Nem eshetsz szét! Tudod! A te tested a te országod.” És a szétment hazákban föllazulnak, megszűnnek az erkölcsi korlátok, a lányokat megerőszakolják, megbasszák, fölszinálják, vagy önként feküsznek a fasz alá – és bitangokat szülnék, akiket majd szintén megerőszakolnak, fölszinálnak, és ők is bitangokat szülnék. Fölértékelődik a hímtag, erőteljes, komplex metaforává válik: a nyers erőszaktól az idétlenségen át az egyetlen szabadság metaforájává. (Mint a nem túl értelmes Ovidiu Berenga költő farkának bizarr művészfotója: eleinte hódításra használná, de a szekuritate a nemzetközi imperializmus ármánykodásának ítéli a fotót.)

Az olvasó nem könnyen szánja el magát egy 440 oldalas regényre, de Szávai Géza *Maķámaszútrája* kifejezetten olvasóbarát. Mozaikokból épül ez az eposzi igényű, heterogén műfajú könyv: hosszabb-rövidebb tagolt szövegblokkok, egyoldalas intelmek (szútrák), lírai, illetve szabad versszerű betétek, mikro-történetek és terjedelmesebb elbeszélések követik egymást dinamikus, sodró ritmusban; a történetek lazán épülnek egymásra, néha keresztezik a másikat, néha meg elmennek a semmibe. Vonzó a narrátor modora: nem azonosul a regény világával, finom iróniával distanciát tart, mintha fölülről nézné, igazgatná és csodálná ezt az egész huszadik századot – a maga ellentmondásaiban, kínlódásaiban és örömeiben. Mert az író nem kevesebbre törekedett, mint hogy *mindent* beleírjon ebbe a könyvbe: költészetet, világteremtést, romániaságot-erdélyiséget, szexust és transzcendenciát, a létet és az életet. A szerkezet, a ritmus, a nyelv, a modor adekvát a céllal, de a *minden* zsúfolttá – számomra néhol követhetlenné vált a szereplők azonosítása –, helyenként túlírtta teszi a könyvet, máskor pedig a szútrák futnak bölcsködésbe vagy banalitásba.

Mint a *Tudás szútrá*ban: „Ádám volt a legelső férfi a Földön. / Egyedül volt. És semmit nem tudott. / Éva pedig a legelső nő vala a Földön. Mint nő, egyedül volt. És semmit nem tudott.

[De ettek a tudás fájának gyümölcséből és] megokosodott Ádám. / Kivágta és deszkákra hasogatta a tudás fáját. / Ágyat ácsolt belőle. / Így aztán csupa tudás vette körül őket, amikor ágyba feküdtek Évával.” – megismétli a bibliai történetet, új elemként hozzáveszi az ágyácsolást, de nincs új értelmezése, üzenetértéke. A *Bitang szútra* viszont erőteljes, jelentésszöveg, retorikai bravúr, ahogy a panasz az (ön)átokig ível mindössze pár sorban: „Bitangszórók, bitangvetők, istenverés a hadatok... Bitang apjának lenni hadi dicsőség?... Ha a bitangod egy szuka kölyke, akkor szukába dugtad a missziódat, katoná... Bitangot nem szülnék. Nem! Nem szül bitangot tisztességes anya”. Az önátokra gyönyörűen, kopogósan rárimel egy szútrás reália: „»A lány elmegy városra nagy csizmával és kicsi pinával. Aztán hazajön kicsi cipővel és nagy pinával.« – mondják Sarolta falujában, de Sarolta hazamegy nagy, keményszárú, kopogós csizmában, Sáríkával.”

Az író – sajnos – minden ötletét beledolgozza a regénybe, indokolatlan például a cigányasszony egzecírozása (*Határzónák, Javított Éva*), elnyújtott Korom Róbert koravén bölcsesége és bölcsködése, valóságértelen Pelle Mici mezalionjának szétbeszélése a férjjel, miközben elnagyolja az asszimiláns Pelle Miklós gettósorsát, Farkas Géza szerelemgyerekére pedig romantikus regényszerű megoldással derül fény stb. Ezek és a hasonló túlírtások, kompozícióidegen elemek különösen az erős részek sorozatában zavaróak. Az *Állatok, nők, hadbírák* például önmagában igen erős drámai novella. Remeklés, mint zsarolja Vasile Luka párttitkár szexrabszolgává a szász Ingebor anyját; az (asszony) állat megbaszásának módja felülmúlja a szurreális képzeletet. Másutt finom humorba oldja a „szerelmi műalkotást” (ez is alapszókincse a szerzőnek): Radó Béla, az öntudatos munkás *Népszavát* terít hölgye feneké alá, mert ő igazi úriember – és sorolhatnám az arányos, szép és borzongató részleteket.

A *Maķámaszútra* aránytalanságaival együtt is izgalmas és jelentős vízió az ember sorsáról, akit történetesen romániai államhatárok közé vetett a sors és a nagypolitika a 20. században.

1956-os emlékszobor (2016; Mezőberény; bronz, kortenacél, kő; 230 cm)

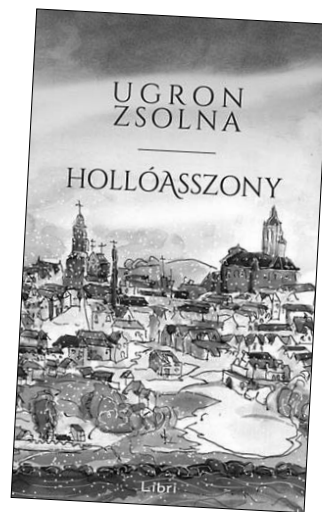

Megtartó nő(k)

Ugron Zsolna: *Hollóasszony*

A Libri Kiadó gondozásában megjelent, rendkívül szép kiállítású, kézbe illő, gyönyörű illusztrációkkal (Végh Júlia munkája) díszített kötet ugyanolyan eleganciát sugároz, mint ahogy Ugron Zsolna eddig megjelent könyvei is. Szintén a megkezdett utat folytatja a hős kiválasztásával, hiszen egyrészt történelmi alakot állít a középpontba, másrészt női szereplőt, mint ahogyan tette azt Báthory Anna (*A nádor asszonyai; Erdélyi menyegző*) esetében is. Ez alkalommal Hunyadi János kormányzó feleségének, Mátyás király édesanyjának állít emléket. Arany János híres balladáján kívül viszonylag kevés ismerettel rendelkezünk ennek a nem hétköznapi asszonynak a sorsáról, ezt a hézagot igyekezett pótolni a *Hollóasszony* című kötet, de természetesen nem történelmi dokumentumként, hanem bevallottan fikcióként idézve emlékezetünkbe Szilágyi Erzsébet alakját: „A kötet szereplőit valós történelmi alakok ihlették. Ez a történet, bár néhány ismert eseményről is mesél, az írói képzelet szüleménye. Időnként elkanyarodik a vélt valóságtól.” Nem történelmi tények sora tehát, de nem is teljesen fikció a könyv, mely a hősnő életútját igyekszik felrajzolni szülei házasságától egészen unokája, Corvin János megszületéséig. A könyv lapjain – az eddigiektől eltérő perspektívából, az otthon maradó és a háttér megteremtésén fáradó asszony, asszonyok szemszögéből – megélevenednek a törökverő legismertebb csatái, a hírhedt, vesztes rigómezei csata, ahol Hunyadi Brankovics György fogságába kerül, s ahonnan felesége alkujá, anyagi segítsége menti ki. A nádorfehérvári diadal háttere is feltűnik, majd nem sokkal később Hunyadi János halála elevenedik meg. Fontos és különösen kidolgozott csomópont még a szövegben Cillei Ulrik meggyilkolása, majd az erre következő királyi bosszú,

László kivégzése, melyet elsősorban az anyai fájdalom, a fiát megmenteni képtelen asszony szenvedése felől közelít meg a regény. Az élettörténet bemutatása jól követhetően, kronologikus sorrendben történik. Születésének körülményei, gyermekkorának két tragikus ese-

Libri Könyvkiadó,
Budapest, 2016

ménye, házasságkötése, fiainak születése, László elvesztése, Mátyás királlyá választása rajzolódik ki fontosabb pontokként, de némi aránytalanság érezhető a szerkezetben. Ugyanis míg a kezdeti évek, a születés, a szülők megismerkedésének története rendkívüli részletességgel van kidolgozva, az időt lassan hömpölygetve, addig a László lefejezése utáni részek (például Mátyás megkoronázása és királyként való működése) mindössze néhány fejezetet kapnak, az események indokolatlanul felgyorsulnak, vagy kimaradnak részek, mint például Szilágyi Erzsébet öregkora. Lehetséges, hogy ez tudatos koncepció eredménye, de inkább olyan érzést kelt, mintha elfogyott volna az anyag vagy az idő a kötet megírására. A vékonyka kötet fejezetekre oszlik, az első az 1409-es esztendőre datálódik, arra az évre, mikor Bellyéni Katalin, tizenöt esztendőös lányka megismerkedik Szilágyi Lászlóval (Szilágyi Erzsébet szülei), az utolsó pedig egy töredék, dátum megjelölése nélkül, melyben Corvin János, az unoka emlékszik vissza megkapó

módon szeretett nagyanyjára: „Amikor nagy, fényes egek alatt jártam, bennszakadt egy lélegzet, kimaradt egy szívverés; hiánya egy pillanatra mozdulatlaná dermesztette a mindenséget.” Minden fejezetnek saját címe van, és a cím alatt olvasható az, ki lesz az adott rész narrátora. Különleges ugyanis a regény elbeszélőtechnikája, hiszen váltott nézőpontokkal dolgozik. Szilágyi Erzsébet életét az őt körülvevő emberek perspektívájából (és nagy ritkán a sajátjából), elbeszéléseiből rekonstruálhatjuk. Van, aki többször is megszólal, de van olyan elbeszélő is, aki csupán egyszer kap hangot. A történetmondók között meglepően sok a nő (Szilágyi Erzsébet húga, Hunyadi László szeretője, Corvin János anyja, apácák, segítők), így Ugron Zsolna nemcsak egy női sorsot helyez a centrumba, hanem annak bemutatásakor is igyekszik női nézőpontot, női értelmezéseket használni, működtetni. A különböző nézőpontokhoz tartozó hangok között nincsenek nagy különbségek, a technika ellenére is viszonylag egységes marad a kötet, legfeljebb apró eltérések vannak: elkalandozó elbeszélők, lakonikusabbak, reflektáltabbak, szubjektívabbak, tárgyilagosak, olyanok, akik szeretik a főhőst, olyanok, akik képtelenek megérteni, vagy egyenesen gyűlölik. Fontos, hogy a különböző elbeszélők sokszor eltérő társadalmi csoport tagjai, ezzel is tovább erősítve a regényben húzódozó társadalomábrázolást. A narrátorokhoz tartozó nyelvi kód azonban nagyjából megegyezik, nem válik igazán szétesővé a szöveg.

A *Hollóasszony* egyik fontos célja, hogy megmutassa, milyen hatalmas történelemalakító erővel rendelkeztek a nők mindig is. Hogy a háttérbe szorítottságuk ellenére sokszor ők voltak a valódi bástyák vagy akár irányítók férjeik, fiaik, bátyjaik mögött. A regényben megrajzolt nőalak egy különösen jó példája ennek, hiszen kitartó, erős, fegyelmezett nő, aki okosan gazdálkodik, és a könyv értelmezése szerint a Hunyadiak felfel-

vezető útjának kiépítője. Olyan megtartó és ösztönző erő, aki férjét és fiait is kiváló stratégaként igazgatja, gazdasági szakértőként pedig kézben tartja az egyre gazdagodó Hunyadi-uradalmakat. Okos, határozott nő, akiből első látásra mintha hiányoznának az érzelmek, talán csak a László iránt érzett erős szeretet ez alól a kivétel: „Erzsébetnek, amikor László kék szemébe nézett, ereje elillant, szigora kényeztetéssé enyhült, fenyegető ereje oltalmazó védelemmé. Hunyadi László volt az egyetlen a világon, akit Szilágyi Erzsébet igazán szeretett. Mátyást is szerette, a kicsit, de annak nem volt rá annyira szüksége.” Bár a főhős valóban egy kemény, férfias karakter, azért a lágyság sem hiányzik belőle (jó példa erre unokájához fűződő viszonya). Férfias nő, de mégiscsak nő, ez döntései mindegyikén látszik, hiszen egészen más típusú döntéseket hoz, mint az őt körülvevő férfiak. A *Hollóasszony* intenciója szerint a Hunyadi család felvirágzásának háttérben egyértelműen ez a mindent átlátó, minden szálát a kezében tartó, óvatos, ugyanakkor a kelő időben határozott asszony állt, kinek akarata előtt Hunyadi János is meghajolt. A kötetben (ez már a címből is egyértelműen látható) végigvonul a holló és Szilágyi Erzsébet szimbolikus azonosítása: gyermekkorában ugyanis Csókának nevezik Erzsébetet, fényes fekete haja és mély hangja miatt, majd őszülése után mindenki csak Fehér Hollóként emlegeti az udvarban. Borbála, Mátyás szeretője pedig szarkaként említi, mikor elveszi tőle fiát: „A Fehér Holló etette, felnevelte Corvin Jánost. Fehér holló, így hívták a háta mögött Szilágyi Erzsébetet az udvarban. Pedig nem holló volt, tolvaj szarka, nem fehér, hanem kétszínű, hófehér is, koromfekete is.” A nyelvileg sokszor egyetlen szöveg látni engedi a nőt, aki egy jól ismert dinasztia felvirágzása mögött állt, annak letéteményese volt, ugyanakkor mindvégig a háttérben maradt. Innen léptette most elő Ugron Zsolna, olvasmányos, a 15. századot kiválóan bemutató történelmi fikciójában.

Lassítósávok verspályán

Ármos Lóránd: *A kilternani ősz*,
Dimény H. Árpád: *Levelek a szomszéd szobába*,
Noszlopi Botond: *Leállósáv*

Közös lassúforgalmi utat épít három, egyként az Erdélyi Híradó Kiadó és a Fiatallírók Szövetségének gondozásában 2016-ban megjelent verseskötény. Ármos Lóránd és Dimény H. Árpád gyűjteményére is érvényes, ami Noszlopi Botond címadása nyomán mondható el: (ön)kontemplációra hívnak nyugodt lélektempóban.

Ármos Lóránd költőnek *A kilternani ősz* című (egy írországi falu nevét viselő) kötete sorban a harmadik. A megelőzőtől bő fél évtizednyi időbeli távolság választja el, oldalainak száma pedig mindössze félszázra rúg. Ám a jól szerkesztett, három ciklusba rendezett és két keretverssel kikerített karcsú gyűjtemény ezen adottságok mellett sűrű, remek lírai élményben részesít.

Érvényes ez valamennyi – különböző szándékú, hangulatú – költeményre. Legyen szó az általános emberi, azon belül pedig az egyéni sorsot, annak egy-egy fordulatát, útkereszteződését, irányultságát (elindulás, újrakezdés, a felemelkedés vágya) tematizáló *élet-képek*ről (a *Sirály* című első ciklusban). Vagy konkrét térhez és időhöz legalábbis hely- és évszaktmegjelöléseik révén valamennyire kapcsolható, külföldjárás megörökítő darabokról a kötetcímadó csokorban. Esetleg *Az emlékeid pelyhes dunnák* nevet viselő harmadik csoportról, melyben zömében konkrét visszatekintések (a keret az otthoni-hazai gyerekkor kronotoposza) váltakoznak az emlékezés folyamatának a természetére vonatkozó reflexióval.

Mondhatni: nem rendkívüli lírai témák, amelyeket, mint a fentiekből látható, *A kilternani ősz* felvet. A kötetben azonban sikerül mind *a mi?*, mind *a hogyan?* mondást különlegessé, még sosem hallottá

tenni – és ez nem is kevés. A versek nagyszerűen használják ki a nyelv inherens metaforikusságát, mely még az értekező, elvileg semleges regiszterben is megkerülhetetlen. (A korábbi bekezdéssel szemléltetve: hogyan lehetne a „társadalmi felemelkedést” ennél neutrális-

Erdélyi Híradó Kiadó
–Fiatallírók Szövetsége,
Kolozsvár–Budapest, 2016

sabbban, főleg pedig nem képszerűen leírni? A „rang(netán számár)létra megmászása”, „előrelépés” terminus egyként cserbenhagy.) A gyűjtemény egyrészt hagyományosan él a *buborék* „gyorsan semmivé foszló, hiú tartalom” barokk vagy az *égbe nyúló templom* „veszélyes becsvágy” bibliai, az irodalomban évszázadok óta működő toposzaival. Másrészt viszont jótékonyan kibővíti más hasonló kép triviális tartalmát, főleg pedig nyelvi kifejezőkészségét. Több darabjában is épít például az ÉLET UTAZÁS elterjedt fogalmi metaforára. Az „Úton vagyok” és „Jó útra léptem” hétköznapi szerkezetei közé viszont „A lábam érzem, / de bírja még” megállapítás ékelődik, mely kijózanító részletkérdésként vezet rá arra, miről is beszélünk valójában (*Ha félnék*, 10.). Nem is szólva arról, amikor az én „mint edzésben lévő hajótörött” képződik meg, a „[b]

elégzés, majd újra kilégzés” pragmatikus ritmusa által szervezett életben (*Sirály*, 12.). A múlt mélyseges mély emlékkútjának partján „[n]yomodat láttam a sárban: / te is szoktál visszajárni.” (*Nem tiltja azt*, 16.) „A szívem zsvajjal teli” megállapítás szintén bármit, ezért semmitmond, szinte valamenyeni költészeti hagyományban működhet. Azzal azonban, hogy ez a zsvaj egy ötszólamú énekkarrá konkretizálódik („testesebb altok, / a sérelmek, a friss félelem. / Balról a szopránok trilláznak: / ki van velem, ki jön velem. // Hátul a brummogó basszusok: / mi a terv, a járt utak (...) Így vonulnak szerenádra, / éjfélíg fűjják helyettem” – *Ezzel várnak*, 41.), invenciózus-ironikus módon jeleníti meg évezredek valós és irodalmi lelki vívódásait.

„Saját lelkéhez” szól a versek jelentős része, az önmegszólító típus érzékeny exponenseiként. Ezek a darabok azonban nem feltétlenül önöstönzőek, hiszen a biztatás helyett gyakran csak ténymegállapításra vagy eltanácstalanodásra futja részükről: „Így tűnsz el. Az utolsó kép rólad: / az alkonyatban mész a réten át” – *Nyár lesz*, 9); „Újrakezdeni nem kell félni, de bármi” (*Elölről*, 11.) – a törött szintaxis is a konkrét megoldás hiányát mutatja. A vágyott állapot álomhomályos vagy csak sóhajtás marad: „Álmodban jártál már a révnél. / Oda kell most is visszatérned” (*Oda kell most is*, 40.); „állnál bár meg tájat választani, / és kertet rajzolni abba a tájba!” (*Kertet*, 38.) Mint Dobás Kata, a kötet egyik kritikusa a változás, újrakezdes, utak, szerepek gyűjteménybeli kétpólusosságának, pozitív és negatív töltetének tárgyalásakor¹ megállapítja: az egymásnak akár ellentmondó állítások mellébeszélés helyett nem-válaszokként működnek.

A véglegességnek ez a hiánya azonban nem állja útját a (nyelvi) játék akár felszabadult kibontásának. Szemantikai bukfcenc (lásd a „hajlékony bánat, hajléktalan magány” ellentétpárt – *Nyár lesz*, 9.) és jelzőköltöztetés („cladósorba került nagy házak” – *Hallgat a károlyi állomás*, 45.) színezi a gondolitritmusos szabadverseket, hexametereket vagy négystrófás és -soros, páros-félrímes, tehát formailag sem homogén darabokat, melyeket helyenként a részben öncélú nyelvi nekiszilajodás lendít tovább: „az állomás betüiből kikerül az álom a mállás (...) az állomás betüiből kikerül a moll meg a lom” (uo.).

A fenti verscím visszacsatol a konkrét terek kérdéséhez: nem elég, hogy Ármos tárgyiasító kötet

a „kétség árkait” is megássa (*Az újrakezdes romantikája*, 19.): arra is vállalkozik, hogy leírjon olyan tájat, melyet lakói nem magyarul hívnak. Így kerül egymás mellé a Johnny Fox és Dún Laoghaire a vörösbeggyel és rekettyebokorral (Olyan üres, 29.). Bár ezek a költemények rendre látomássá tágulnak („Ha baj volt, a hegyre mentem. / Álltam a magasság előtt. / Olyan üres szél fújt ott fenn: / alig kaptam levegőt” – uo.), az egyébként sikeres kísérletek felvetik, impliciten – ezért nem patetikusan – és természetesen, az anyanyelv és haza máshol, nem szülőföldön való felépítésének lehetőségét, kérdését.

„Majd vége lesz, s mindig ez a vége” – jellemzi Ármos *A kiltternani ősz*-beli líráját egyik lakonikus, visszafogottan regisztráló megállapítása (*Vége lesz*, 39.). A kötet az aggódás röntgenével készített felvételeket hoz egy olyan énről, akinek terve – „Ha végre egyszer a cirkusz lelassít, / kigugrok és bevárom magam” (*Nem bánok semmit*, 28.) – a versek erejéig sikerült.

Dimény H. Árpád második kötetét az elsővel többek között a műfaj szervezési, *Levelek a szomszéd szobába* viszont most nem az apa nevében születnek. Az én hozzá való viszonya a szövegek mozzanatosan felbukkanó, de erős érzelemkiváltó témája marad: „Beszélhetnék apámmal? / Én vagyok az, apa. / Lengsz az űrben? / Kikötte, mint a hinták. / Hajt a huzat” (*Férfimológus családi drámából*, 47.); „csak a föld (...) üregeiben ne csatagolnának halottak / hátukon az emlékekbe

Erdélyi Híradó Kiadó
–Fiatal Írók Szövetsége,
Kolozsvár–Budapest, 2016

kapaszzkodó élőkkel” (*Június szürke madarakkal*, 67.). A beszélő által megszólított itt a házastárs: „nem azért írok neked, mert egyébként / nem mondhatok el neked bármit, ez is / a játék része, neked címzem, hogy ne / vádolhassanak azzal, csak rólad írok.” (*Földre dobott ruhák*, 19.) Ez a já-

¹ Ármos Lóránd *A kiltternani ősz* című kötetéről, Ambroozia, 2016/6, <http://www.ambroozia.hu/index.php> (2017 február 19.)

ték részesít, szerencsére, a vers adományában, át-
érezett és megmunkált, „sok helyen élveboncoló”
szövegekben,² hitvesi líra-darabokban.

Az alkotás hangsúlyos reflexió tárgya. Az én
számára adott egyetlen legértelmesebb lehetőség-
nek mutatkozik, mégis a beszéddel egyfajta ellen-
tétben – a kifejezés lehetőségei, csatornáit ennyiben
mégsem egyenrangúak: „félek kimondani / de azért
leírom / talán / ebben vagyok a legjobb / vagy csak
ebben jó” (*Os lacrimale*, 23.). Az írás ugyanakkor
érzelemszülőként, -felfokozóként vagy -kitisztító-
ként is működik, az autentikusabb megélés és vallo-
mástétel eszköze: „szavak, bennük / vagy a minden-
nem.” (*Földre dobott ruhák*, 19.) – még ha ez felveti
az üres szócséplés lehetőségét is. A *Titoktalanítás*,
illetve *Őszintétlenség* című oszlopversek pontosan a
kétszer két opció – nyíltan vagy takargatva, egymás
és az olvasó előtt – egyike-másika mellett döntenek,
buzdítanak elköteleződni. A költészet ad sajátos di-
menziót a házastársi kapcsolathoz: „míg a szikla-
kaktusz a követ / utánozza, (...) az ostorkígyó magát
/ dobálva halad előre, én addig csodás szavakkal /
röptetek felocsolt udvarról a magasba, háztetők /
főlé” (*Tanulság*, 17.). Ez pedig akkor is érvényes, ha
„e verstől, szép szavaktól függetlenül / főlkél a nap,
s futnak tovább a felhők, / s a könnyek mennyisége
a földön változatlan.” (*Beckett és a szél*, 33.)

Az én és „szép asszonya” kapcsolata a kötet
folyamán sok arcát mutatja. Láttatása néha him-
nikussá fokozódik: „lüktető piros gyümölcsma-
god csíráiból / kikel a szépség, fölém terebélyese-
dik, / bájaival üzekedik” (*A számmal*, 65.). Néha
majdnem alantas, mert csalódott: „hiába szívtram
mellbimbód / állott hús íze volt” (*Átszoktatás*,
79–80.). Néha páratlanná, mert hármassá tágul:
a képbe lépő lehet i/Isten („te és én / isten / párzó
babái” – *Os lacrimale*, 22.) vagy „a 0741 18****
/ telefonszámmögöttiférfi” (*Elhamarkodott kö-
vetkeztetés*, 82.). A befogadó számára néha érthe-
tetlen mozzanatai mutatkoznak, elidőzni kérő
belső pillanatrajzok, amelyek azonban hermeti-
kusságukban sejt(h)etőek és nagyon szépek – és
ez pont elég. Az intimitás pillanatai (pl. *Vissza-
altató*) azt mondják: érdemes. „Nem fogunk cso-
dálatosabbat vagy / különösebbet kitalálni annál,
ahogy egymásra / lertünk” (*Tanulság*, 17.).

A szerelem és költői formák, lehetőségek (pl.
műfajjatek: *W. S.-etűd*, férfigonológ, egyfelvonásos)

² Szonda Szabolcs, A szomszéd szoba „titkai”, http://www.3szek.ro/load/cikk/98015/a_szomszed_szoba_%E2%80%99Eitkai%E2%80%9D (2017. február 21.)

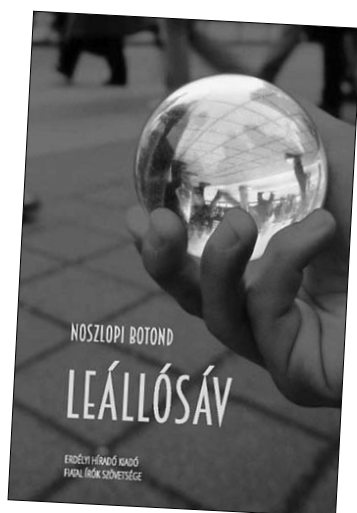
oldják annak tragikumát, ami mindhárom kötet
egyik fókusza, az irodalomnak is jeles katalizátora,
a *Levelek*ben pedig *Optical zoom* és „roadmap tech-
nika” is ráközelít: „Mindannyian egy-egy ajtó mö-
gött élünk. / Inkább mögött, mint élünk.” (*Példa-
beszéd*, 45.) Számtalan vers átérzi annak különböző
oldalait, hiába van a test, „kellék, amit azzal a céllal
alkottak, / hogy feltöltődjék boldogsággal” (*Laterna
magica*, 37.), végül „nem maradt / más dolga, ma-
gát az örök halálra felkészítse.” (*Volt egyszer egy*, 25.)
A mulandóságtapasztalat elviselésében talán segít
úgymond „halhatatlan” előképek, így Philemon és
Baucis révén vagy *Pénélope* és az ő Odüsszeusza bő-
rében elképzelni a *mit*, noha Orpheusz és Eurüdiké
története is felrélik. A „saját halálatomat viszem” (*És
akkor mi van?*, 55.) repedezett szintaxisba fülő terhét
emeli jótékonyan hullámainra a tenger – melynek,
egyik leggyakoribb képként, számos jelöltje van:
vér, lélek, morajlásában közös nyelv, „jó dolgok”
(*A sötét mire gyűl?*, 18.). Organikusságával rokon a
termékenyegyet is megképző növénymetaforika.

„[G]yőzködöm hagyja hogy chess ihass / ha
más kell mást ölelhess” (*Tíz nap múlva*, 86.): más
szavait sajátjaivá érző líra lehet egészen az olvasó
sajátjává Dimény hitvesi-költői leveleiben.

Noszlopi Botond verseskötete az Ármoséhoz ha-
sonlóan harmadszülött szépirodalmi gyűjtemény.
Címéből jó eséllyel válik majd a literatura állandó,
bejárattott metaforáinak egyike – talán nem véletlen
kapcsolata Derrida autópályára kített sünjével mint
költészetszimbólummal. Ahogy a szerző fogalma-
zott, „A *Leállóság* mint kötet cím nagy ziccer volt.
Csodálkoztam is, hogy még senki sem csapott le rá,
legalábbis magyar nyelvterületen.”³ Ha sünt találsz,
félrehúzol – ha át szeretnéd látni életed folyását, le-
lassítasz, irodalmi szövegekben tükrözteted arcodat.

A száguldást mint az *emberiség* élethelyzetét
több vers is bemutatja, plauzibilis módon ironi-
zálva: „hajtsanak, óvják bőrüket, / és hatvanöt év
el is szelelt” (*Hála*, 16.); „Búcsú a búcsúzóktól, /
integetünk az integetőnek. (...) sajognak régen
megszakadt / szívek. // Majd újra búcsúzunk, / új
vonatok, hajók, repülő, / újrjáró gépezetek visz-
nek. // Fénysebességgel hasít az idő, / s végül egy
üres állomáson kitesznek.” (*Megállóhelyek*, 37.)

³ A vers hospice szolgálata – jótékony homályban és az új (ön)
mítoszok megtalálásában. Csog Szidónia interjúja, <http://www.nappalimenedekhely.ro/a-vers-hospice-szolgaltata-jotekony-homalyban-es-az-uj-onmitoszok-megtalalasanban/>
(2017. február 20.)

Erdélyi Híradó Kiadó
–Fiatal Írók Szövetsége,
Kolozsvár–Budapest, 2016

az ember ellen” (*Menedék*, 23.) vagy *Az emberről szabadon* cím egyes számú szóhasználata – illetve a többesbe váltó, ehhez hasonló megállapítások: „Az emberek kipattannak / csak úgy a semmiből” (uo.). A tragédia talán éppen az, hogy megfelelő mértékű eltávolodás nem lehetséges, akkora lépés, mely megengedné összefüggések felfedezését vagy a teljesség szemrevételezését, esetleg ennek a semminek a felülírását a *valami* látványa révén: „Mindem hát beferezetlen, / magam is vázlat vagyok? S ahogy utánam lesz minden: / valaki félbehagyott? // Vagy dolgozik még, gyúr tovább, / míg egygyé összeállnak / tetteink” (*Félegész*, 9.) Nem nehéz e költői kérdések sorában Ármos beszélőjének madártávlatára ismerni: „Onnan fentről – míg elszáll fölöttem – / mindez talán egésznek tűnik, / s visszamenőleg is kirajzolja / egy teljes élet körvonalait.” (*Sirály*, 12.) Lehet-e elég „nagyban nyomni”, kérdezi Noszlopi verse, melyben „kötélen egyensúlyozva / a test, e rongyolódó holmi, / becsét igen eltúlozva / halad a szakadék fölött” (*Fel kéne tenni*, 40.). Ha már van meredély, elég magasak-e a sziklafalak, hogy „a láthatatlanig”, „végtelent mutatva” essen az én-kocka, szerencsejáték-valóság megélője (a *Gyorstalpaló online póker* szerzőjének képviseléstésében valószínűleg személyes preferenciák is közreműködtek). Ennek a létbizonytalanságnak a kifejezője a hangsúlyos fátyolmetafora (*Felejtés*), társulva a köddel és sötét-séggel („éjbe tartunk mindahányan” – *Menedék*,

A mosoly lehetne akár Esti Kornélé is.

H o g y üres-e tényleg a megállóhely, az a gyűjtemény meg-megújuló kérdésfelvetésének tárgya. Nem csoda hát, hogy a plán igen gyakran a nagytotál. Erre utal például a „mindahányan” általános névmás, a refrénként ismételt, fenyegető „valami készül

24.) – noha az éjszaka az igaz- és lényeglátás, nem mellékesen pedig az írás tartamaként is működhetne, mint Diménynél: noha „mindig csak fájdalom”, az éjszaka (...) kitapogatja / szándékaink tökéletlen kalligrafiját” (*Ránk sötétedik*, 36.).

A Noszlopi-kötetben a kissé komor, de annál ígéretesebb és sokirányúbb *Száz éjkuvik szerteröppen* első ciklust *A szelíd kertész és más travesztiák* követik. Ez a csoport, mint várható (bár a műfajmegjelölés talán nem a legszerencsésebb, hiszen az egyes költemények mögött alig ismerhetni mintául szolgáló „eredetike”), a korábbiak görbe tükre – ennyiben maga felé is fordul. Alkalom arra, hogy a korábban kibontott *Létdilemmák* forrongó, epés levét változatos humorolatokkal hígítsa, hűtse: *Ontológia*: „Elgyötört homlokomra hozz jeget, / hogy ne akarjam váltig, hogy legyenek.” (56.) A nyelvi megoldásaikat tekintve is kreatív versek felvetik a modell kérdését; nemcsak a *Mintavers* monotonijának („Mintaképpen találtam mintatársra, / s a minta Ó-tól mintaszelemben...” – 54.) értelmében, hanem a termékeny folytathatóság jelentésében is. „[K]i elhagyja a mesterét. // Lant hamis, a penna száraz” (*Aki vagyok*, 18.) – vall egy vers. A *Leállóság* olvastán azonban zömében szubtilis hatásokra következtethetni: „a paprikamagokat márciusban ültettem (...) a harmadik cserépbe egy barátomtól kapott magokat / ültettem – az illető író” (*A magvető*, 30.). A vallomás talán nem ilyen egyértelműen kezelendő, de tény, hogy a termékenyítő hatásbefogadás dinamikájáról sokat mond.

Találó volna a türelmes, szelíd kertészi vagy magvetői feladatkörbe az ént állítani. Aki – a teljes kötet tanúsága szerint – érzékenyen belátja, „a paprikapalánták egyébként is kényesek, / akárcsak minden palánta és emberi érzés” (uo.). És vállalja: „Ablak vagyok, ahonnan / a megfigyelő (...) Nézi az embert, / miként alakul ki és alakul át (...) Befogom és bent alakítom / a hangot, a színt, a formát. // Valahol a darabok összeilleszkednek, / kitárulkozik a látvány.” (*Nézelődés*, 36.) Az olvasók előtt egy kicsit rendezgetni, hogy majd látni lehessen: *Hospice, Optimizmus* a humanista versbeszéd jellemzői, amely a „mint egy megváltástörténetben” (*A magvető*, 31.) kiemelésével is számol.

Az Ármos-, Dimény- és Noszlopi-kötetek: új verspályák, lassítószavakkal.

Latin világban

Géczi János: *Törek*

Talán nem túlzás azt állítani, hogy Géczi János *Törek* című kötete fordulat az életműben: az intimitás és az én pozicionálása teljes egészében megváltozott ahhoz a poszt-avantgárd gesztusrendszerhez képest, mely Géczi korábbi költői szövegeit vagy vizuális költeményeit alkította. Könnyű lenne azt mondani, hogy itt és most „hagyományos” vagy konzervatív verseket olvashatunk. Géczi se nem hagyományos, se nem konzervatív. A szerző nyelvrobbantató alapvetése infernálisan dantei („a sikátor alján Dante lépked”), és egyben posztmodern premisszákból kiinduló: „maga a szöveg a pokol / ha olvasója nem alkotja jelentővé”. Am ez a jelentővé alkotás találkozik a „törekkel”, azzal a hiányra épülő versanyaggal, mely egyszerre sejtet potyadékot és torzót, és azzal a törekvéssel, hogy ezeket a törmelékeket összeszedjük, egymáshoz illesztgessük, akár a régész a cserépdarabokat, sőt nagy valószínűséggel ki is egészítsük. Vagyis a jelentővé alkotás nem pusztán az olvasás aktusába száműzött jelentéstulajdonítás vagy értelmezés, hanem rekonstrukciós kísérlet is.

Az ábécé infernális tereppé válik. A hang, a betű materializálódása a jelentés anyagává is lesz, például az olyan sorokban, mint: „a róna eltűnik az r és az ó közt”. De olykor egy-egy tárgy válik a maga formájában kiolvashatóvá, például: „az ablak félmárvány párkányának gondolatjelén”. A homonimák értelemkreáló gerjedelme egyazon matériát helyez a jelentés kettős szorításába: kizárólagosságát hangsúlyozza, bátran vonul át életműveken, és itt sem az intertextualitás látványgesztusaira kell gondolni, ráadásul az én az objektív idegenség pozíciójába toródik át: „Tolnai-versből érkezik / a karsztról az aranyakál / s a Géczi-sorba távozik”. A kötet viszonylag sokszor teremt metapoétikus helyzetet, a versek je-

lentős részében az irodalom, az írás, a szöveg válik fővagy melléktémává, ugyanakkor a legtöbbször a szövegről való érdelemi beszéd tagadási kísérleteivel kell szembesülnünk: „A szövegről mondani bármit nincs erőm,

/ mint Apollónról se a babérnak, / ha belekerültek ugyanabba a mondatba”. A természetes összhang önreflexív kiüresedése, vagy legalább megbomlása lenne ez? Aköltő klasszikus tehetetlenségének beismerése az anyag és a jelentés egybeformálása-kor? Géczi költészetében a nyelv fiziológiai felfogása uralkodik: a nyelv alapvetően testi matéria, melyből önjáró, kiismerhetetlen élőlényeket formáz a költő, miközben a hagyománykonstrukciók biztonsága is relativizálódik.

A kötetben jellegzetes Géczi-motívumokkal is találkozunk: a rózsa misztikája és jelképisége („titkos értelme”) fokozottan van jelen, de a kötet lelki füveskönyvként való olvasása sem lenne teljesen elhibázott, hiszen ahogy a szerző jelzi, „latinul megérti a füvek nyelvét”. Ez a „botanikus” attitűd időnként szinte herbáriummá teszi az irodalmi hagyományt. Az idézet érdekessége mégsem elsősorban ez, hanem a botanikus latin viszonya Pilinszky szakrális, szent latinjához, a nyelvek fölötti nyelvhez. A 64. törek ugyanis a dóm harangjának hangját és Pilinszky Apokrifszavaltának hangját kongatja egybe, s mindezt a kongó (üres) menny képével keretezi. Géczi valami olyasmit valósít meg a szöveg világában,

*Pesti Kalligram Kft.,
Budapest, 2016*

mint Kurtág György *Keringő* című művében, melyet Pilinszky hangjára és két zongorára komponált: a rétegezés, a hangzásrétegek mes-teri szintézise ez.

Ebben a „latin” világban botladozik Juhász Gyula is (*Sorok Juhász Gyula Annájára*), akinek „cipőtalpa alatt a sorvégi jambus / szőlőszem”. „Ha nem tartozol Rómához, elfelejtesz latinul” – kezdődik a ...*megvetéshez* című költemény, mely a kavafiszi vasfégyelem logikája mentén fogalmazza újra a barbárság és a dekadens európaiság viszonyát, miközben a vers paradox módon a holt nyelv energiáiból táplálkozó élet ünneplésévé lesz. Az örök birodalom képzelelki konstrukciójává válik, s ez a lelki tér formálja és határozza meg aztán a legelemibb fiziológiai folyamatokat is.

A kötet alapjellemzője a dinamika, a lendület és a visszatérés: a gyűjtemény kis túlzással szólva egyetlen hatalmas rondóvá szerveződő roncsolt rondósorozat. A Törek című számozott egységek tagoló szerepe, folytonos visszatérése, illetve a 12 rondó, hibával és ajánlással című, rendkívül innovatív rondókoszorú ezt a makrostruktúra szintjén támasztja alá. Ezekre a pillérek épül az a tarka, sokféle elem, melyek közt a Kálnoky László nevével fémjelezhető, narratív anekdotavers (*Aszfaltrajz*), a gazdag rímelésű elégia, a ginsbergi szókimondás örökét éltető közéletiséget versbe foglaló vagy a frappáns epigrammaszerű költemény is helyet kap. Ez a speciális architektúra tehát nem csak textuális-motivikus, de zenei szabályoknak is engedelmeskedik. A formaművészet magas foka (például a rímtechnika, a rondó-forma virtuóz kezelése) folyamatosan ironikus odavetésekkel kompenzálódik, mintha egyfajta bizonytalansági effektust akarna működtetni, folyamatosan utalva az avantgárd örökség antiformalizmusára: „Nem mondhatnám, hogy leszámolom, / minden verssorban a szótagot. / S nem, hogy a kort túlélem, de / megnövök olykor, mint a hímtagok.”

A 12 rondó lényegében a szonettkoszorú mintájára megalkotott rondókoszorú: fraktálszerűen ismétli meg önmagát, és fokozódó zeneiségében erősíti föl legfőbb motívumait. A rímtechnika lényegében szinte egybeesik Charles d’Orleans híres *Köröcskézőjének* (*Le temps a laissé son manteau*) rímképletével: különbség, hogy Charles d’Orleans a második sort is teljes egészében megismétli:

kóborol a líra a lant hever	A
Duna-partra feküdt ki a bálna	b
Budáig nyúlik át a fél lába	b
sorokat rágcsál költeményt vedel	a
sok mennybolton felhőt összeterelel	a
nincs kedve ki nem toszott s zabált ma	b
kóborol a líra a lant hever	A
valaki mindent szét- és elkever	a
rögeszméjét mára megtalálta	b
nyárelői szél fényesre síkálta	b
feketére érik két szem szeder	a
kóborol a líra a lant hever	A

Charles d’Orleans versét a Gáldi László-verstan rondónak, a Szepes-Szerdahelyi verstan rondolnek tartja: a modern magyar irodalomban viszont Illyés népszerű fordítása vált a magyar rondó alapmodelljévé. Gécz János sem marad azonban adós a második sor megismétlésével: a második rondó ugyanis ezzel kezdődik, a harmadik a harmadik sorral, a negyedik a negyedikkel (stb.), és így válik az első rondó valóban teljes körre (a 12. vers visszatér az első sorhoz), úgyszólván rondófüzérére. A visszatérések muzikalitása a jelentéstöbblet és jelentésszűkülés metamorfózisait generálja: a szó, a sor, a rím új és új helyzetekbe kerül, s ez a tudatos és szinte ellenőrizhetetlené vált tobzódás olyan csatlakozási felületeket teremt, melyek minduntalan megkérdőjelezik, felülírják vagy pontosítják a korábbi állításokat. A „köröcskézés” részint zenei öröm, részint utalás a szöveg önszerveződésének már jelzett dantei poklára: a pokol, a purgatórium és a paradicsom jelentésköreire. A jelentéstulajdonítás máris a szöveg kisajátításának egyik formája: Gécz nem egyszer döbben rá a szövegformálás és szöveghasználat agresszív természetére. Erre épp az avantgárd örökség szabadabb, uralatlanabb szövegalakítási tapasztalatai predesztinálják őt. Ráadásul egy-egy strófa „virágzatába” mintha a „sokjelentésű rózsa” szíromszerkezete is bekerülne.

E versciklussal poétikai ellenpontot képez az *Aszfaltrajz*, mely lényegében tökéletesen antipoétikus, prózai nyelven szólal meg: egy találkozás ürügyén (Turi Tímeával és Vári Györggyel) bontakozik ki egy irodalmi közérzetjelentés, melynek poétikai apropója a sorstalanság mint létállapot analízise. Pályi Márk személye is megidéződik, aki szerint Gécz János Juli-portréja rokon Kertész sorstalanság-konceptiójával. Ez a felfokozott referencialitás radikális önelem-

zésbe, szinte önmarcangolásba torkoll. Az értelmiségi létezés ellehetetlenedése automatikusan hozza magával az identitás problematizálását – ez a kötet kiemelt témája a metapoétikus önreflexió mellett. Ez a skála elég széles a kötetben, a kulisszák is sokfélék („hol a szám, hol noteszlap vagyok”), a kisebbségi kontextusok pedig egymásba folytatva, esszenciálisan adják ki az önképként megformált felvállalt komplex identitást („az identitásomat, egyszerre felsorolom, hogy kérem / én zsidó cigánybuzisorstalan ésszőröstalpúoláhmigráns egyszerre vagyok”), és nem performatív, alkalmi jelleggel, mintegy kontextualizálva. A szövegidentitás legalább ennyire képlékeny: a *Vannak idők* című versben például a paradicsom olyan helyként szövegződik meg, ahol „a legjobb versek is regényként lesznek mondva el”, s a költő egy-egy regényklasszikushoz hozzárendeli a „Tesco-takarékos”

lírai formát. A *Varázshegyhez* a rondó, *Az öreg halász és a tengerhez* a hexameternyi „özönvíz” társul: a látszatra redukált létezés mégsem megsemmisülés, hanem az esszencia megdicsőülése.

A kötetben fel-feltűnik a szerelem, mindaz, amit csak „tud a férfi, / ki annyira behorpadt sok régi érzelemtől, / amint a bádogszent a búzaföld szélén”. Géczy János kedvvel analizálja az érzelmek ellentmondásosságát, fénytöréseit az emlék, a nosztalgia a racionalizmus prizmaín át. A *Törek* átgondoltan megkomponált szerkezete helyenként többé, máskor kevésbé nyitódó konstrukció, mely a leginkább természeti képződményhez hasonlatos. A kötet a rondó körkörösségének metaforáját kiaknázva kezeli kiemelt témáit, mert Géczy János tudja, hogy „a végéhez közel a kezdet”, ahogy ez a „latin” világban lenni szokott. Legyen szó akár botanikáról, akár antikvitásról, akár vallásról.

Huszár / 1848-as emlékmű (2007; Budapest, VII. ker., Klausál tér; mészáros, bronz; 260 cm, részlet)

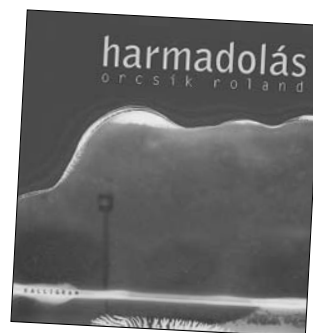
Zajló Tisza

Orcsik Roland: *Harmadolás*

„A kötet szerkezetét az utolsó pillanatban átalakítottam” – írja Orcsik Roland *Harmadolás* című kötetének hátlapján. E szöveg szerint az átalakítás úgy történt, hogy a szerző a kötet első és utolsó darabját kivéve véletlenszerűen (vagy valamiféle spirituális aktusnak köszönhetően) jelölte ki a versek helyét a könyv három ciklusában („Hunyt szemmel harmadoltam”), ráadásul a más költők számára jelentős aktust, a kötetkompozíció megalkotását a konyhaasztalon hajtott végre. A rövid és megtevesztő szöveg, amely önnön műfajával is eljátszik (ajánló? vers – a kötet utolsó darabja? olvasási útmutató?), igen erősen törekszik az értelmező befolyásolására. Az utolsó pillanatban elvégzett átalakítás sejteti, hogy volt egy olyan rendszer a kötetben, amely éppen a nyomdába kerülés előtt szűnt meg létezni, amelyet egy teljesen véletlenszerűen megalkotott sorrendiség írt felül.

A borító szövege erős paratextusként természetesen rögtön arra készíti az olvasót, hogy kötetként olvassa a kötetet, azaz ne egyedülálló szövegek halmazaként, hanem összefüggő korpuszként, így az olvasás vagy az „elvesztett Éden”, a szándékosan szétrombolt eredeti verzió rekonstruálására fog törekedni, vagy a szándékosan létrehozott új kötet verseinek egybekötése lesz a célja. A szövegek között tematikailag is lehet kategóriákat kialakítani, mivel állandó szereplők jelölhetik ki a csoportok határait. Több versben megjelenik az egyes szám második személyben megszólított, világra rácsodálkozó gyermek, de találkozhatunk Dezsővel, a tacskóval is, aki ironikus, cinikus kiszólásokkal kérdőjelezi meg gazdája mondanivalóját. Gyakori téma az alföldi táj, különösen a Tisza fontos szereplője a kötetnek, megszólítva az ehhez kapcsolódó irodalmi hagyományt. Nem célokom azonban, hogy az eredeti kötettervet rekonstruáljam – erre lehetőséget nem

is kínál a szöveg, nem tartalmaz erre vonatkozó utalásokat a borítón található versen kívül –, sokkal izgalmasabb azokat a meghatározó motívumokat, poétikai sajátosságokat, értelmezési lehetőségeket vizsgálni, amelyek mégis összetarthatják, koherens egészzé tehetik a kötetet. Rögtön jelezni kell azonban, hogy minden ilyen szándék eleve csak félmegoldásokig vagy „olvasási ajánlatokig” juthat, mivel a szöveg kimondottan a szétdarabolódásra, feloszlásra, szétterítésre törekszik (lásd például a címet is), ahogyan a *Célpont* című vers saját koponyáját láncfűrésszel felvágó beszélője, aki csak úgy tud a fejében dülő polgárháborútól megszabadulni, ha ilyen radikálisan megkérdőjelezi saját testhatárait is. Mégis jobb talán azt mondani, hogy nem a széttagolódás, de az átalakulás, átlényegülés kötete a *Harmadolás*, lévén a szétdarabolódás, feloszlás és szétterítés egyben valamilyen új vagy másfajta rendnek a kialakulása is. Ez a metamorfózis nemcsak a kötet véletlenszerűnek tűnő megalkotásánál játszik szerepet – ami ebből a szemszögből nézve nem a régi rend felbontása, hanem egy másik rendszer teremtése –, de sokszor az egyes verseknek is kiemelt témája lesz. Rögtön az első – és a szerzői szándék vezérelte első – szöveg, a *Boszorkánysziget* is egy ilyen átalakulásról tudósít. A versben beszélő itt különös kék „tiszai kentaurrá”, félig ember, félig hulló lényé változik át, miközben az ő hangján kívül egy másik hang is végigkíséri, kommentálja ezt az átalakulást. De hasonló átlényegülés megy végbe a *Holtág* kérészből beszélőjében is, aki éppen most kezdi meg „szűz-repülését”. De lehetne példákat idézni a *Szikrák a víz fölött* (szintén a kérész metamorfózisáról), a *Boszorkányszombat* vagy a *Labirintus dala* című költeményekből is. Az

Pesti Kalligram Kft.,
Budapest, 2015

átlényegülés nagyon sok esetben a romlás, bomlás metódusával lesz egyenértékű a kötet egyes szövegeiben. A tájleírások málladozó betonlépcsőkhöz vagy rohadó hajóhoz vezetnek, vagy rozsdás injekciós tűkként az égbe döfő zászlórudakhoz, ókeresztény sírok között lép el az olvasó, ki kell vágni az öreg fenyőt a garázsépítéshez, Ian Curtis pedig egy sportcipő-reklámban él tovább. A romlás viszont csupán egy emberi nézőpontból negatív (vagy ahogyan azt a *Dezső orra* című szöveg is megfogalmazza: „nem versz át, Dezső, csal az orrod, / minden szag ugyanoda, / a bomlásba vezet!”), amire a tacskó csak annyit mond: „Ki hisz neked?”. Ezt az emberi nézőpontot leginkább az a beszélő képviseli a szövegekben, aki kutyájával folytat meglehetősen meddő vitákat, és aki gyermekéhez egyes szám második személyben beszél. Persze a tematikailag különböző szövegek beszélőit ennyire egyszerűen összeolvasztani beszűkítheti a versek értelmezését, ám ha a kötetet egészen tekintjük, mégis kirajzolnak ezek a szövegek egy olyan megszólalót, aki egy Tisza-parti városban él családjával (és Dezsővel, az emberi dolgokkal szemben igencsak kritikus tacskóval), aki szerbül is anyanyelvi szinten beszél, valószínűleg értelmiségi, lévén az olvasás és a zenehallgatás köti le. Ő az, akit kimozdít biztonságosnak tűnő polgári életéből a kutyájával folytatott különös párbeszéd, a Tisza partján történő élmények. Ilyenkor találkozik az emberi nézőpont számára különösnek, nehezen érthetőnek tűnő természeti folyamatokkal. Ráébredhet, hogy amikor a kutyát idomítja, vele szemben a rongy másik végén ugyanolyan erős akarat áll (*Idomítás*), rácsodálkozhat a vonuló darvak gyöngysorára (*Nyaklánc*), tudatosulhat benne, hogy a fák is küzdenek az életükért, ha veszély fenyegeti őket (*Gyanta*), vagy az, hogy egy muslinca többet ér Hamvas Béla gondolatainál (*Fenyőtűskék Hamvas sírjánál*). Egy olyan nézőpontváltás következik be a természettel való találkozásban, ahonnan nézve a romlás „csak” metamorfózis, ahol az idő múlását már nem az óra tiktakolása jelzi, hanem a balkáni gerlek kupacokba gyűlt nyomai a padláson vagy a Tisza egymást áthúzó hullámai. Innen nézve pedig nem is annyira irigylendő a civilizált emberi létezés, ami egy olyan rendszerben zajlik, ahol „sintér sintérbe harap” (a háborúra való számtalan utalás bűvópataként végigvonul a szövegen). A kötetben szerencsére nincs radikálisan elhatárolva egymástól az, amit emberinek és az, amit természetinek lehet nevezni leginkább,

azaz nincs jelen a szövegekben Rousseau nosztalgiaja a vadember-létmód iránt, és nem is rajzolódnak ki egyértelműen az öko-líra körvonalai a kötetben, hiszen sokszor a versek beszélői nagyon is civilizált emberként viselkednek. Inkább arról van szó, hogy a kötet megpróbál ember–természet kapcsolatokat, viszonyulásokat felmutatni, amik közül talán azok a leginkább sikeresek, melyek összemossák az emberi és természeti működést, ahogyan a *Mint a szikra* megdöbbentő hasonlatában („mint a mama búcsújakor: / mozdulatlanul feküdt az ágyán, / fonnyadt testében rügyezett a rák.”) vagy az *Aranykapu* metaforáiban („Talajbőr a talpunk alatt, / hatalmas szőrszálak a fák”).

A *Harmadolás* sarokpontja és a kötetben megjelenő „tájlírának” az alapja kétségtelenül a Tisza. Nemcsak azért izgalmas a nagyon is „hagyományterhelt” folyó szerepe a szövegekben, mert jelzi, hogy Orcsik Roland merészen és kreatívan folytat sikeres párbeszédet az irodalmi hagyománnyal (például Petőfit név szerint is említve), hanem mert a Tisza újabb értelmezési lehetőségeket is ad az előbb bemutatott természet-ember viszony témájának körüljárására. A folyó hagyományos szimbolikáját is felhasználják a szövegek, megjelenik időjelképként (*Kilátó*) vagy a tiszavirágzás leírásakor a magzatvíz is eszünkbe juthat róla (*Szikrák a víz fölött*), ráadásul az Alföld ütőereként is szerepelhet Petőfi, Juhász Gyula és Ady folyója (*Hüllő, Hangközök*), a „folyékony szentély”. Ezek mellett új jelentések is rárakódnak a Tiszára. A *Vilin konjic* című szöveg egy varázslatos mesevilág részeként utal rá, a *Diadalmas vulva* nőiségét emeli ki, a *Zsilipben* pedig idomított őshüllő lesz a folyóból, az emberi nézőpontból nehezen érthető természet kitüntetett szereplője.

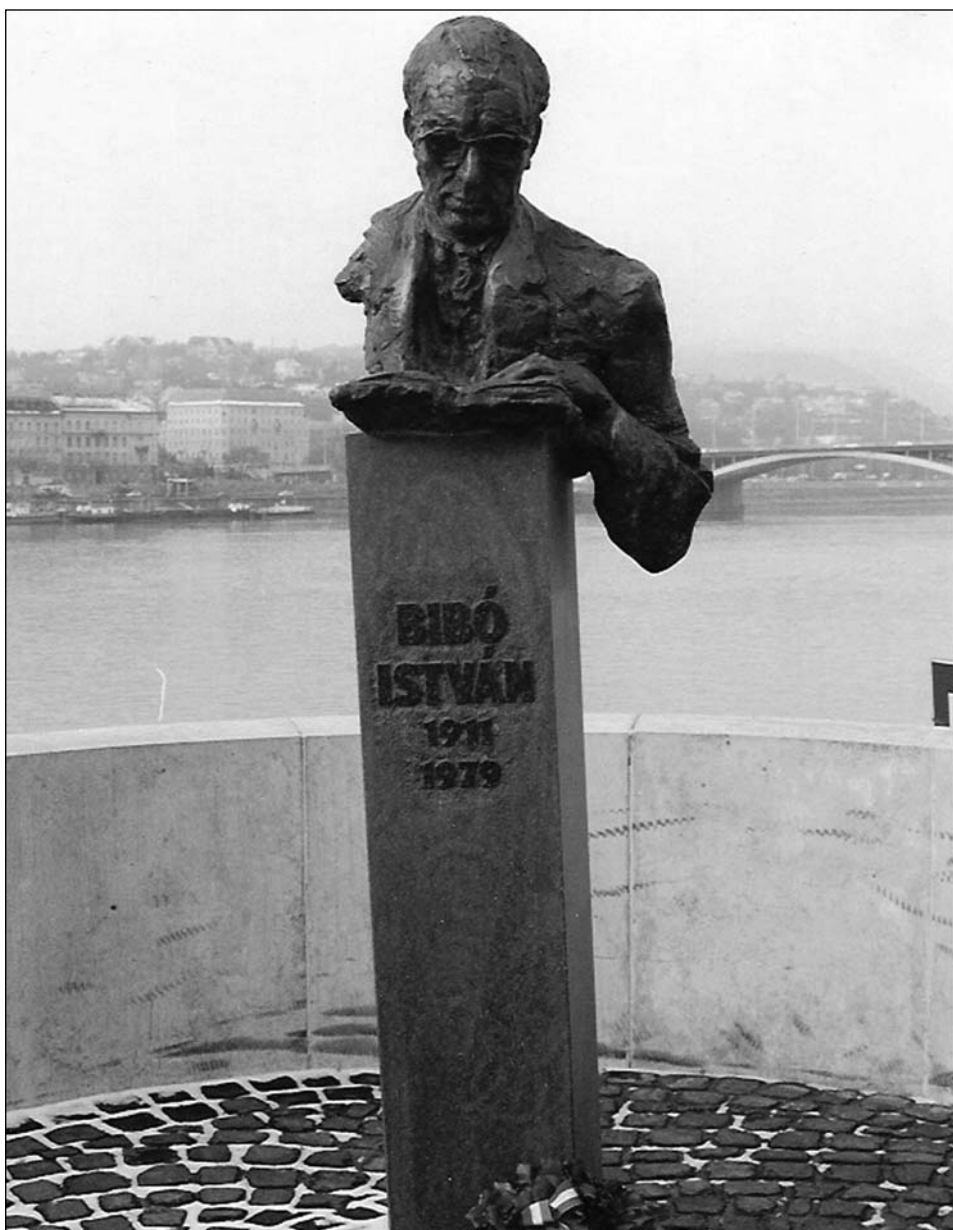
Orcsik Rolandot ismerhettük már korábbi köteteiből, mint olyat, aki avantgárd gesztusokat használva teszi érzékletesebbé szövegeit, többször sajátos humorral fűszerezve azokat. A költemények néha szinte teljesen nélkülözik a hagyományos poétikai eszközöket, így gyakran verssorokra tördelt próza hatását keltik (az egyébként nagyon is fontos, hogy a szerző hol, melyik kifejezésnél, szónál, gondolatnál alkalmaz áthajlást), ami azonban mégis verssé épül fel, mint a *Kórházi fényben* című szöveg, mely a születés metamorfózisát ragadja meg szikár, egyszerű hangon, mégis megkapó módon. Különösen izgalmas azoknak a verseknek az építkezése, amelyek mindig csak egy-egy

információt adnak az értelmezéshez, hogy a végén összeálljon belőlük a költemény, esetleg csattanó-szerűen lepnek meg újabb értelmezési lehetőségekkel (pl. *Padlás, Húgyglória, Kilátó*). A kötetzáró paratextus felhívja az olvasó figyelmét arra, hogy: „Ne számíts elragadtatásra!”, és a szövegek ehhez méltó módon nem igyekeznek magukkal ragadni az értelmezőt, inkább gondolkozásra készítetnek, megdöbbenetnek, kimozdítanak, átértékelnek.

A *Harmadolás* legnagyobb érdeme a költészeti hagyománnyal folytatott értő párbeszéd, termé-

zet és ember viszonyainak feltérképezése esztétikai eszközök segítségével, a kötet szerkesztetlen szerkesztése, de mégis leginkább az, hogy nem hagyja nyugodni az olvasót. A fenti elemzési szempontok mellett még jó néhányat fel lehet vetni a kötet kapcsán. Érdemes lenne megvizsgálni, ha már Petőfiről és a Tiszáról szó esett, a haza fogalmának jelenlétét a kötetben, vagy a gyakori vér-motívum működését.

Mert folyamatosan mozgó szöveg ez: zajló Tisza.

Bibó István (2005; Budapest, V. ker., Széchenyi rakpart; bronz; 190 cm)

Az előző számunk tartalmából

Varga Imre, Tőzsér Árpád, Simai Mihály, Fecske Csaba, Lengyel Tamás, Géczi János versei
Elek Tibor beszélgetése Darvasi Lászlóval

Darvasi László, Orbán János Dénes, Józsa Péter, Vági János prózája

Bengi László, Győrei Zsolt, Bíró-Balogh Tamás tanulmánya Kosztolányi Dezsőről

Kritikák Darvasi László, Molnár Krisztina Rita, Tőzsér Árpád, Simai Mihály, Esterházy Péter, Krasznahorkai László kötetéről és az Olvasáspróba sorozat drámaantológiáiról

BÁRKA-DÍJ, 2016

A Bárka szerkesztősége 2000-ben pénzjutalommal járó díjat alapított, amelyet minden év végén ítél oda azon, a laphoz hosszabb ideje kötődő szerzők között, akik az adott évben is jelentős publikációval, publikációkkal gazdagították a folyóiratot és olvasóit.

Az elmúlt tizenhat év díjazottjai között olyan jeles hazai és határon túl alkotók szerepeltek, mint például Banner Zoltán, Bogdán László, Csehy Zoltán, Egressy Zoltán, Fekete Vince, Géczi János, Grendel Lajos, Halmai Tamás, Iancu Laura, Kiss Judit Ágnes, Markó Béla, Nagy Gáspár, Orbán János Dénes, Podmaniczky Szilárd, Szepesi Attila, Szilágyi Zsófia, Tandori Dezső, Tarján Tamás, Tóth Krisztina, Tőzsér Árpád, Varró Dániel, Vámos Miklós, Vári Fábián László, Zalán Tibor.

A 2016. év díjazottjai:

Acsai Roland költő, író

Háromszázhatvanöt, Itt nőttél fel (versek) – 4. szám; A szökés, A Holdgyermek (*regényrészlet*) – 3. szám; Felhőnjárók (*regényrészlet*) – 6. szám

Kolozsi Orsolya kritikus

A magány változatai (*Darvasi László: Isten. Haza. Csal.*) – 2. szám; Személyes tér (*Szaniszló Judit: Beenged*) – 4. szám; A melankólia végtelen tájai (*Tóth Krisztina: Világadapter*) – 6. szám

Szil Ágnes író, kritikus

Gyomor, alváz, egy méhecske (*novella*) – 1. szám; „Jobbról egy vár, balról egy Parlament” (*Bartis Attila: A vége*) – 3. szám; Úrhölgy macskával (*Örkény István: Macskajáték*) – barkaonline.hu; Ha te nem létezel, akkor nem lesz kép (*Bartis Attila békécsabai estjéről*) – barkaonline.hu

A díj új plakettjét Széri-Varga Géza szobrászművész készítette.

Kedves szerzőinknek szívből gratulálunk, és további eredményes alkotómunkát kívánunk!

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Seregi Zoltán igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrassy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 3000 Ft.

Terjeszti a LAPKER Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.